

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**MİMARİ TASARIMDA ELEŞTİREL
BÖLGESELCİ YAKLAŞIMIN GELİŞİM
SÜRECİ: KENNETH FRAMPTON İLKELERİ
BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME**

Emine YILDIZ KUYRUKÇU

DOKTORA TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

**Ocak-2018
KONYA
Her Hakkı Saklıdır**

TEZ KABUL VE ONAYI

Emine YILDIZ KUYRUKÇU tarafından hazırlanan “Mimari Tasarımda Eleştirel Bölgeselci Yaklaşımın Gelişim Süreci: Kenneth Frampton İlkeleri Bağlamında Bir Değerlendirme” adlı tez çalışması 23/01/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı’nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Başkan

Yrd. Doç. Dr. Murat ORAL

Danışman

Prof. Dr. Ahmet ALKAN

Üye

Yrd. Doç. Dr. Fatih CANAN

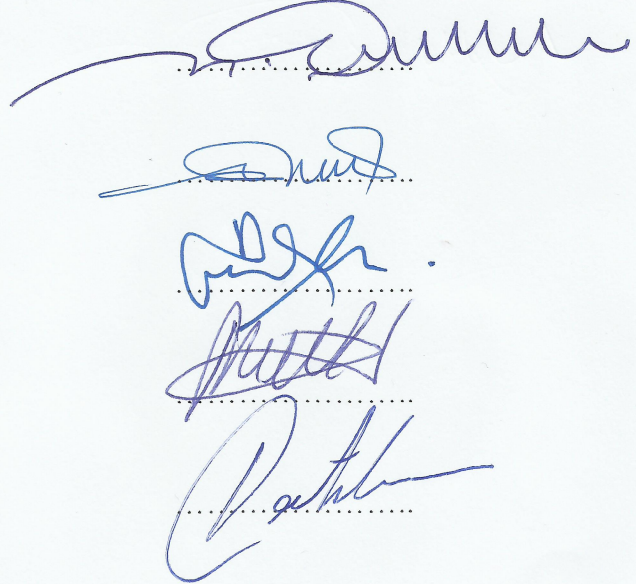
Üye

Yrd. Doç. Dr. Fadim YAVUZ

Üye

Yrd. Doç. Dr. Fatih SEMERCİ

İmza

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
FBE Müdürü

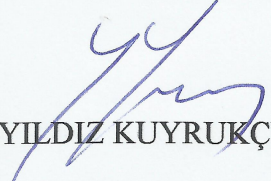
Bu tez çalışması Selçuk Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü tarafından 14101019 nolu proje ile desteklenmiştir.

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Emine YILDIZ KUYRUKÇU

Tarih: 30.01.2018

ÖZET

DOKTORA TEZİ

MİMARİ TASARIMDA ELEŞTİREL BÖLGESELÇİ YAKLAŞIMIN GELİŞİM SÜRECİ: KENNETH FRAMPTON İLKELERİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Emine YILDIZ KUYRUKÇU

**Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı**

Danışman: Prof. Dr. Ahmet ALKAN

2018, 166 Sayfa

Jüri

Prof. Dr. Ahmet ALKAN

Yrd. Doç. Dr. Murat ORAL

Yrd. Doç. Dr. Fatih CANAN

Yrd. Doç. Dr. Fadim YAVUZ

Yrd. Doç. Dr. Fatih SEMERCİ

Küreselleşen dünyada gittikçe artan ait oldukları ‘yer’den kopuk ‘kimliksiz binalar’ ve bu binalardan oluşan ‘kimliksiz kentler’, mimarlık dünyasının temel sorunlarından biridir.

20. yüzyılda küreselleşme eğilimi ile “Modernizmin getirdiği olanaklar, gelişen teknoloji ve dolayısıyla üretim biçimleri ile birlikte, kentsel bağlamından beslenmeyen, yapıldığı coğrafyadan kopuk, ‘yer’e ait özelliklere dokunmayan mimari yapılaşmalar oluşmuştur. Bu bağlamda mimarlık, bölgesel bir olgu olmaktan çıkmış, artık sınırları olmayan evrensel bir olgu haline gelmiştir. Kimlik, aidiyet, yerin ruhu gibi mimarlığın önemli kavramları yerlerinden oynamıştır. Küreselleşme ile mimari tasarımın yerle olan ilişkisi kopmuş, her türlü bölgesel sınır ortadan kalkmıştır. Oluşan bu küresel mimarlık dili ile yapıların ait oldukları coğrafyadan yani ‘yer’den kopuk olması bütün coğrafyalar üzerinde benzer çözümlerin üretilmesine neden olmuştur. Moderniteyi takip eden süreçte doğan postmodernizm; modern mimarlıkta dışlanan tarihsel ve yerel öğeleri simgesel şekilde kullanmış, buna rağmen ‘yer’le kurulan ilişki başarılı olamamış, ‘yer’ tüketim nesnesi haline gelmiştir.

Çalışma, modern ve postmodern dönemde mimarlığın ‘yer’le kurduğu ilişkiyi analiz etmektedir. Mimari tasarım-‘yer’ ilişkisini doğru kurmanın yani yerin ruhunun somutlaştırılmasının yolu olarak ‘Eleştirel Bölgeselcilik’in çözüm olabileceği tezini irdelemektedir. ‘Eleştirel Bölgeselcilik (Critical Regionalism)’ yaklaşımında ‘yer’e ait değerlerle, çağdaş yer yönelimli tasarım yapmak amaçlanmaktadır. Doğal ışık, topoğrafya, iklim verileri gibi doğal verilerle kültürel verileri dikkate alan bir tasarım anlayışıyla ‘yer’e ilişkin tarihsel sürekliliğin korunması hedeflenmektedir. İlk defa 1981 yılında Alexander Tzonis ve Liane Lefaivre tarafından dile getirilen ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ kavramı Kenneth Frampton tarafından geliştirilmiştir. Kenneth Frampton ilki 1983 yılında olmak üzere, ‘Mimari Direniş için Altı Nokta’ başlığı altında, ikincisi 1987 yılında ‘Bölgeselci Mimarlık için On Nokta: Geçici Bir Polemik’ başlığı altında manifesto niteliğinde on madde ortaya koymuştur. Çalışma kapsamında Eleştirel Bölgeselcilik kavramını geliştiren Kenneth Frampton’ın 1987’lerde söylemleştirdiği 10 maddesi yorumlanarak dokuz ilke belirlenmiş ancak bu ilkelerin günümüz koşullarında yetersiz olduğu düşünülerek tarafımızdan dört ilke eklenerek “bir yapıyı eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait” olarak nitelendirebilmenin on üç evrensel ilkesi, dört grup halinde ortaya konulmuştur. Tez çalışmasının asıl amacı bir yapının eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait olarak adlandırılabilmesi için hangi ilkelerin etken olduğu ve bu ilkelerin öncelik sıralamasını tespit etmektir. Kenneth Frampton’ın geliştirdiği ilkelerin toplumsal katmanlarda, özellikle ‘uzmanlar’ düzeyinde gerek algı olarak gerekse önceliklerin

belirlenmesinde test edilmediği bilinmektedir. Bu amaçla Kenneth Frampton'ın ilkeleri ve tarafımızdan eklenen yeni ilkelerin eleştirel bölgesel tasarımda önceliklerini belirlemek amaçlı on üç ilkenin yer aldığı anket formu oluşturulmuştur. Anket formu konunun uzmanlarına sorularak bu ilkelerin geçerlilik düzeyleri, öncelik sıralaması, yeni ve eski ilkeler arası etkileşiminin saptanması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda doktor unvanına sahip Selçuk Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden Restorasyon Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı, Bina Bilgisi Anabilim Dalında görevli toplam 34 uzmandan, bir tasarımın o yere ait olarak algılanmasında belirlenen ilkelerin ne kadar etken olduklarını puanlamaları istenmiştir. Sonuçlar AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi) metoduyla analiz edilmiş ve çalışma kapsamında ortaya konulan ilkelerin geçerliliği ve tüm bu ilkelerin öncelik sırası belirlenerek bir yapıyı eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye) ait olarak nitelendirmede öncelikli kriterler tespit edilmiştir. Çalışmanın sonunda; çalışmanın hipotezleri ile alan çalışması sonucunda elde edilen veriler yorumlanmıştır.

Sonuç olarak, uzmanlar tarafından bir mimari tasarımın ait olduğu yer ile ilişki kurarak o yerin ruhuyla uyumlu olmasını sağlayacak kriterlerin öncelik sıralaması belirlenmiş, geliştirilen kriterlere yeni ve geçerli kriterler eklenmiştir. Bu yönüyle çalışma amaçlarına ulaşmıştır. Bunlara ek olarak, konuya ilişkin yeni araştırmaların başlıkları ve önerilerle çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yer, Yersizlik, Yer'in Ruhu, Kimlik, Eleştirel Bölgeselcilik, Kenneth Frampton, Modernizm, Postmodernizm, AHP

ABSTRACT

Ph.D THESIS

THE DEVELOPMENT PROCESS OF CRITICAL REGIONALISM APPROACH IN ARCHITECTURAL DESIGN: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF KENNETH FRAMPTON'S PRINCIPLES

Emine YILDIZ KUYRUKÇU

**THE GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCE OF
SELÇUK UNIVERSITY
DOCTOR OF PHILOSOPHY
IN ARCHITECTURE**

Advisor: Prof. Dr. Ahmet ALKAN

2018, 166 Pages

Jury

**Prof. Dr. Ahmet ALKAN
Assist. Prof. Dr. Murat ORAL
Assist. Prof. Dr. Fatih CANAN
Assist. Prof. Dr. Fadim YAVUZ
Assist. Prof. Dr. Fatih SEMERCI**

One of the main problems of the architecture world is the 'faceless buildings' detached from the 'place' they belong to and the 'faceless cities' consisted from those buildings, which increase in globalized world.

Architectural structuring that are unnourished by the urban context, detached from geography they are built in, non-reflective of the 'place' features, are occurred in the 20th century with the globalization trend and with opportunities brought by Modernism, developing technology and hence modes of production. In this context, architecture is no longer a regional phenomenon, yet has become a universal phenomenon with no limits. The important concepts of architecture like identity, belonging, and the spirit of the place has been dislodged. The relationship between architectural design and place is severed, all kinds of regional boundaries are disappeared by globalization. Resulting from the global architecture language, the disconnection of the structures from the geography, namely 'place', which they belong to is caused to the production of similar solutions on all geographies. Postmodernism born in the following process of modernity; have used historical and local elements (that are excluded in modern architecture) in a symbolic way, though the relationship established with the 'place' had not been successful, and 'place' has become an object of consumption.

The study analyzes the relationship established between the 'place' and architecture in modern and postmodern era. It examines the right correlation of architectural design and 'place', namely it examines 'Critical Regionalism' may be a solution thesis, as a way for the concretization of the spirit of the place. In 'Critical Regionalism' approach, it is intended to make modern place directed designs with the values belong to 'place'. The protection of the historical continuity concerning 'place' is intended with a design understanding takes into account of natural and cultural data like natural light, topography, and climate data. The 'Critical Regionalism' concept raised for the first time in 1981, by Alexander Tzonis and Liana Lefaivre and was developed by Kenneth Frampton and has been presented by him first under the title 'Six Points for an Architecture of Resistance' in 1983 and second under the title 'Ten Points on an Architecture Regionalism: A Provisional Polemic' in 1987 which assert ten points as a manifesto. In the scope of study, the ten points voiced by Kenneth Frampton in 1987 is interpreted and

nine principles are designated, however after conceiving these principles are inadequate in present conditions, four more principles are added and the thirteen universal principles of being able to qualify “a structure as critical regional - a belonging to that place (region)” have been demonstrated in four groups. The main aim of the thesis study is to determine, which criteria are eligible to name a structure as critical regional (a belonging to that place) and the priority ranking of these criteria. It is known that the principles developed by Kenneth Frampton are not tested in social strata, especially in the level of ‘experts’, as perception or as in determining priorities. For this purpose, a questionnaire which consists of 13 principles is formed to determine the priority of Kenneth Frampton’s principles and the new principles added by us. By asking this questionnaire to the experts of this topic, it is aimed to determine the validity level and ranking of these principles, and the interaction between the new and the old principles. Within this context, 34 Dr. titled experts who are from Restoration Department, Architecture History Department and Building Knowledge Department of Selcuk University, Gazi University and Middle East Technical University were asked to score how much the determined principles are influential in perceiving a design’s belonging to that place. Results were analyzed with AHP (Analytical Hierarchy Process) method and the priority criteria have been identified in determining a structure as a belonging to that place (region) – as critical regional, after designating the validity of the principles set forth in the scope of the study and the priority of all these principles. At the end of the study; the data obtained as a result of the hypothesis of the study and the field study are reviewed.

As a result, the priorities of the criteria that used by experts to ensure building a relationship between an architectural design and the place and being consistent with soul of the location are determined, and new and valid criteria are added to the criteria developed. From this aspect the study has reached its goal. In addition, the study was completed with the topics of new research and the proposals.

Keywords: Place, Placelessness, Genius Loci, Identity, Critical Regionalism, Kenneth Frampton, Modernism, Postmodernism, AHP

ÖNSÖZ

Tez çalışmam sürecinde, ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet ALKAN hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Bu zorlu ve uzun yolda hep yanımda olan, benimle yürüyen, varlıkları ile güç veren annem Gülay YILDIZ ve babam Prof. Dr. Mustafa YILDIZ'a verdikleri destek için teşekkür ederim.

Ve çalışmam süresince beni yalnız bırakmayan tüm zorluklarda yanımda olan hayat arkadaşım ve meslektaşım ZAFER, yaptığım tüm çalışmalarında olduğu gibi doktora çalışmamda da gösterdiği destek, sabır ve katkı için en derin hislerimle teşekkürlerimi kabul et. Canım kızım NAZ, bana verdiğin enerji için sonsuz teşekkürler. İyi ki hayatımdasınız...

Emine YILDIZ KUYRUKÇU
KONYA-2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Tezin Amacı	5
1.2. Tezin Kapsamı.....	7
1.3. Materyal ve Metod.....	8
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	15
2.1. Mimari Tasarım-Yer-Kimlik İlişkisi	15
2.2. Mimaride Yer, Yerin Belirleyiciliği, “Yer’in Ruhu”	20
2.3. Mimaride Yersizlik, Aidiyetsizlik, Aynılaşıma, XX. Yüzyıl Mimarlığında “Yersiz” Yaklaşımlar.....	26
2.3.1. Modern Mimarlık-Yer İlişkisi-“Evrensellik”	28
2.3.2. Postmodern Mimarlık-Yer İlişkisi-“Yersizlik”	35
2.4. Yersizliğe Karşı Eleştirel Bölgeselcilik-Yer İlişkisi-“Yer’e Özgü”lük	43
2.4.1. Rejyonalizm (Bölgeselcilik) Nedir?	44
2.4.2. Vernakülerizm	47
2.4.3. Modern Rejyonalizm (Eleştirel Bölgeselcilik)	51
2.4.3.1. Lewis Mumford’ın ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ anlayışı.....	52
2.4.3.2. Alexander Tzonis ve Liane Lefaivre’in ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ anlayışı	55
2.4.3.3. Kenneth Frampton’un ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ anlayışı	58
2.5. Yer’e Özgü Eleştirel Bölgesel Tasarım İlkelerinin Belirlenmesi.....	61
2.5.1. Kenneth Frampton’un ortaya koyduğu ‘ <i>Mimari Direniş için Altı Nokta</i> ’ ve ‘ <i>Bölgeselci Mimarlık için On Nokta</i> ’ adlı direnç noktalarının analizi.....	61
2.5.2. Evrensel “Eleştirel Bölgesel Tasarım İlkelerinin” Belirlenmesi	69
3. ELEŞTİREL BÖLGESEL TASARIM İÇİN BELİRLENEN İLKELERİN TESTİ	73
3.1. Alan Çalışmasının Yöntemi	73
3.2. Anket Tekniğiyle Verilerin Toplanması	75
3.2.1. Anket için örneklem hacminin hesaplanması	75
3.2.2. Anket formunun oluşturulması	77
3.2.3. Anketin uygulanması	78
3.2.4. Anket sonuçlarının AHP metodu ile analiz edilme prosedürleri	78
3.3. AHP Yöntemiyle Veri Analizi ve Değerlendirilmesi	82
3.3.1. AHP Analiz Yöntemi	83
3.3.1.1. Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yönteminin adımları	85

3.3.1.2. Hiyerarşik yapının meydana getirilmesi.....	86
3.3.1.3. İkili karşılaştırma matrisleri oluşturulması ve öncelik vektörünün belirlenmesi	87
3.3.1.4. Tutarlılık oranının hesaplanması ve sonuçların sentezi	91
3.4. AHP Yöntemiyle Yer'e Özgü Tasarım İlkelerinin Öncelikli Ağırlık Değerlerinin Belirlenerek Önem Sıralamasının Yapılması.....	94
3.4.1. AHP değerlendirme hiyerarşisinin oluşturulması.....	95
3.4.2. Hiyerarşide yer alan on üç ilkenin amaç için görelî önemlerinin belirlenmesi ve tutarlılığın hesaplanması	98
3.4.3. Hiyerarşide yer alan dört ilke grubunun amaç için görelî önemlerinin belirlenmesi ve tutarlılığın hesaplanması.....	110
3.4.4. Hiyerarşideki ilke grupları içerisindeki ilkelerin grupları içerisindeki görelî önem ağırlıklarının belirlemesi ve tutarlılığın hesaplanması.....	116
3.5. Alan Çalışması Sonucunda Elde Edilen Bulguların Değerlendirilmesi	134
4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	137
4.1 Sonuçlar	137
4.2 Öneriler	144
KAYNAKLAR	146
EKLER	153
ÖZGEÇMİŞ.....	155

SİMGELER VE KISALTMALAR

Simgeler

λ_{max} : Maksimum öz değer

Kısaltmalar

AHP: Analytic Hierarchy Process (Analitik Hiyerarşi Prosesi)

AHS: Analitik Hiyerarşi Süreci

A: İkili Karşılaştırma Matrisi

W: Görelî Önem Vektörü

D: Genel Öncelik Vektörü

E: Özdeğer Vektörü

CI: Tutarlılık İndeksi

CR: Tutarlılık Oranı

RI: Rassallık İndeksi

n: Ölçüt Sayısı

SPSS: Statistical Package for the Social Science

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

1. GİRİŞ

‘Yer’ iklimi, topoğrafyası, yeraltı ve yerüstü kaynakları, üzerinde yaşayan halkın kültürel alışkanlıkları ile birlikte mimarlık için temel bir veri kaynağıdır. ‘Yer’ kavramı mimaride belirleyici rol oynayan ve yapıyı ‘anamlı’ kılan bir özelliktir. Mimari eser ‘yer’ le başlar. Mimarlıkta yer kavramı, çoğu zaman, mimari tasarımı biçimlendiren ya da biçimlendirmesi gereken temel etmenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Mimari, yer ile birlikte vardır. Yer mimariyi kurmakta, mimari de yeri dönüştürmektedir. Mimari tasarım, yeri ile uyumlu olduğu sürece başarılı sayılmaktadır. Norberg-Schulz (1980) şöyle der: *“Mimarlık, bütüncül bir çevrenin görünür kılınmasıdır... Genel anlamda bu, yerin ruhunun somutlaştırılması demektir... “mimarlığın görevi anlamlı yerler yaratmak”tır. Böylece “insanın mesken tutmasını sağlamaktır.”* İnsan, gereksinim olarak “bir yere ait olmak” ister. Norberg-Schulz (1980) da “yer” duygusu veren bir çevreyi, bir latin kavramı olan genius loci ifadesi yardımıyla, görünenin ardındaki gerçeği yakalama potansiyeline, sahip olma şeklinde tanımlar. Mimarlık Abel (1997)’in belirttiği gibi, eğer bir çeşit varoluş biçimiye, bu noktada “yer” insanın varlığı ekseninde **ontolojik bir boyut** kazanmaktadır. Yalıtılmış bir kavram olarak yer/mekân (içinde insani yaşam barındıran oluşum), tek başına anlamsızdır/eksiktir. Yer’in mimariyle bütünleşmesi, tümel bir gerçeklik olarak ele alındığında, çevresindeki olgularla anlamlı biçimde ilişkiyi sağlayan bileşenlerin sürece dâhil olmasıdır. Bu bileşenler tüm **doğal, yapay, sosyal, psikolojik, politik, ekonomik, tarihsel, kültürel** verileri içermektedir. Mimari dil, yerin zaman içinde kendini ifade etme biçimi ise bu ifade biçimi, “yer”le kurulan yaşamsal ilişkinin, her defasında bir önceki oluşumla yeniden anlam kazanması, onunla ilişki kurmasıdır. Bu şekilde geçmiş ile gelecek arasında bir bağ kurulmaktadır.

Mimarlık disiplini insanın yer ile kurduğu ilişkiyi yansıtan bir aracı konumundadır. Tüm süreçte insanın ‘yer’e ilişkin algısının değişimi mimarlık anlayışının da değişimine yol açmıştır. İnsanların mekânlarını kurgulama biçimleri değişen sosyo-ekonomik ve toplumsal koşullar ile birlikte değişim geçirmiştir. Endüstri döneminin öncesinde ve sonrasında ‘yer’ kavramına yaklaşım farklıdır. Günümüze uzanan süreçte insanlık tarihinin, toplumsal, düşünsel, kültürel koşullarının değiştiği, Sanayi Devrimi ve Teknoloji devrimi olmak üzere iki büyük kırılma noktası geçirdiği gözlemlenebilir. Modernleşmenin farklı yüzlerini ortaya koyan bu değişimler insanın evren, doğa ve yer ile kurduğu ilişkiyi de etkilemiştir. Bu değişim sonunda insanın

yerden bağımsızlaşmasına, kendisine ve çevresine yabancılaşmasına neden olmuştur. **Geleneksel dönemlerde, insanın yaşantısı, faaliyetleri ve üretimi yer ile birliktedir. Mekân ve zaman algısı da yer ile birlikte gelişmektedir.** Aydınlanma Devriminde yaşanan ekonomik, bilimsel, felsefî değişimler ile sonrasında Sanayi Devrimiyle üretim biçimlerinin yerden tümüyle kopması modernleşme sürecini başlatmış olup, zaman ve mekân kavramının yer bağlamından çıkarılması, evrensel bir üslupla yerlerin artık her yer olması ‘yersizleşmenin başlangıcı’ olarak kabul edilir. Yersizleşme, tasarıma konu olan mimari ürünün ait olduğu “yer”in tasarım sürecinde giderek öneminin azalması, insanın çevresine baktığı zaman hangi kültürel yapıya ve tarihsel sürece göre oluşmuş bir çevre içerisinde olduğunu anlayamamasıdır. 2. Dünya savaşından sonra hızla artan kent nüfusunun barınma sorunları, mimarları olabildiğince rasyonel çözümlere yönlendirmiştir. Ayrıca yapıda estetik arayışların gereksiz olduğu ve yapı yapmanın da bir bilim alanı oluşturduğu düşünülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, 20. yüzyılın ilk otuz, kırk yılında gelişen modern mimarlık, rasyonalist, fonksiyonalist ve purist bir çerçeve çizmiş, aynı zamanda uluslararası platformda kabul görmüştür. Küreselleşme sonucu bölgesel sınırlar ortadan kalkmış, çevresel, doğal, kültürel, ulusal değerler yok olmaya başlamıştır. **Kendini tarihten soyutlayan modern mimarlığın rasyonalist ilkeleri, mimarlığın bütün coğrafyalar üzerinde benzer çözümler ve biçimler ile aynılaşarak ‘yer’le ilişkisinin kopması,** zamanla eleştirilmeye başlanmış ve modern karşıtı eleştiriler ortaya çıkmıştır. Bu eleştirilerin ortak noktası, yere ilişkin farklı karakterlerin giderek yok olması sonucu insanın belli bir yere karşı aidiyet duygusunun azalması ve yabancılaşma sorununu gündeme getirmesidir.

Modern mimarlığa tepki olarak doğan **postmodern dönemde ise “yerel ve tarihsel öğelerin” bağlamından koparılarak tamamen biçimsel endişelerle kullanılması yapay çevrelerin oluşmasına neden olmuştur.** Postmodernizmin mimarideki yansımaları söz konusu olduğunda “anlam” en çok öne çıkan unsur olmaktadır. Mimarinin temel kavramları olan “form” ve “fonksiyon”un kendi aralarındaki ilişkisi bu noktada önem kazanmaktadır. Postmodernizm forma fonksiyondan daha fazla vurgu yapmaktadır. Modernizmin baş kabullerinden olan “form fonksiyonu izler” cümlesi postmodernizmde tersine dönmekte ve form, kendi başına bir mimari tasarımın çıkış noktası olabilmektedir. Bunun devamında formun, yaratılan estetik bütünlüğün, daha “anlamlı” kılınması konusunda da kimi zaman tarihsel geçmişe kimi zaman bölgesel verilere yaslanılmıştır. Bir yapının sadece insanın bir takım fiziksel gereksinimlerini karşılıyor olması, postmodern anlayışa ters

düşmekte, daha estetik ve daha anlamlı olması için bazı değerlerden besleniyor olması gerekmektedir. **Postmodern tüketim kültüründe tarih ve gelenek, yerel olan her şey sınımlanacak bir liman gibidir. Mimari ürünün, düşünsel boyutta ve coğrafi, fiziksel çevre boyutunda ait olabileceği bir dizgenin bulunamaması dolayısıyla mimari ürünün kendine ait bir yerinin olamayışı, postmodernizmin eleştirilmesine sebep olmuştur.**

Modernizmin evrensel tavrına tepki olarak doğan postmodernizm de yer’le ilişkisini başarılı kuramamış ‘yerel ve bölgesel’ mimari elemanlar bir dekor olarak kullanmış, ‘yer’ yersizleşmiştir. Hâlbuki gerçek yerellik yer’in fiziksel koşullarını ve kültürel geçmişini göz önüne alarak tasarım yapmaktır. İşte bu noktada yersizleşmeye çözüm olarak 1980’lerin söylemleştirdiği kavramsal çerçevesi ile tek-tipleşmelere karşı direnç noktaları ortaya koyan **‘Eleştirel Bölgeselcilik (Critical Regionalism)’** anlayışı karşımıza çıkmaktadır. 1940’lı yıllarda gelişmeye başlayan bölgeselcilik anlayışında, “eleştirel” bir bakış açısının şekillenmesine ön ayak olan kişi, Levis Mumford’dur. Levis Mumford, “Skyline” makalesinde, 1930’ların “Uluslararası Stil”ine karşı modernizmin yerli ve insancıl biçimi olarak nitelediği “bölgesel stili” önermekte ve makine estetiğine yüklenmektedir (Allen, 2007). Mumford’a göre evrensel-bölgesel ve mekanik-insana ait olan dengede tutulup sindirildikten sonra insanın istekleri, doğa, iklim, bitki örtüsü ve topoğrafya ile birliktelik sağlanmalıdır. Eleştirel Bölgeselcilik kavramını ilk kez Lefaivre ve Tzonis 1981 deki “The Grid and The Pathway” adlı makalede ortaya koymuştur (Tzonis ve Lefaivre, 1985). Lefaivre ve Tzonis, ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ çerçevesinde değerlendirilebilecek bir binanın iki açıdan eleştirel olduğunu belirtir. Bunlardan birincisi, tasarımların ait olduğu bölgeselci geleneğin meşru olup olmadığı konusunda soru soruyor olmaları, ikincisi ise daha detaylı ele alınacak olan ‘yabancılaştırma/yadırgatma’dır. ‘Yabancılaştırma/yadırgatma’ bölgeye ait olanı, yorumlayarak yeniden kullanmak olarak tanımlanırken, ‘Eleştirel’ olmanın koşullarından birini oluşturur (Tzonis ve Lefaivre, 1996). Tzonis ve Lefaivre’den sonra Frampton (1983a) Eleştirel Bölgeselciliği, kuramsal arka planını örneklendirerek açıklamıştır. Ona göre Eleştirel Bölgeselcilik bir üslup belirtmemiştir. Frampton, makalelerinde mimarinin sadece moda ya da sahneleme gibi algılanıp tasarlanmasıyla ilgili endişelerini dile getirmiştir. Yerel kimlik ve ifadenin reddine karşı, **yeri ve tektoniği anlayan gerçek mimari** önermiştir. Ona göre; Eleştirel Bölgeselcilik, özünde modernisttir ama modernliğin fonksiyonelliğe indirgeyici tavrına karşıdır. **Bu yaklaşımlar içerisinde Frampton’un ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ kuramı en güçlü**

olanıdır. Frampton kuramını bir yandan ‘eleştiri kuramı’na diğer yandan kültürel bağlamda ‘hermenetik’ bakış açısına dayandırarak ‘Bölgeselciliği’ güçlü bir temele oturtmaya çalışır. Bu amaçla Frampton 1983 yılında tüm dünyanın birbirine benzemesine karşı ve ‘Eleştirel Bölgeselcilik’i açıklamak için, manifesto niteliğinde ilkeler koyar. Frampton, bu ilkelerin ilkinin 1983 yılında ‘Mimari Direniş için Altı Nokta’ (Towards a Critical Regionalism: Six Points For an Architecture of Resistance) başlığı altında toplamıştır. Frampton (1987) yılında, 1983 yılında ortaya koyduğu bu altı ilkeden yola çıkarak ‘Bölgeselci Mimarlık için On Nokta: Geçici Bir Polemik’ başlığı altında ilkelerini geliştirmiştir. Frampton’un 1983 yılında ortaya koyduğu altı nokta ve 1987 yılında ortaya koyduğu on noktada bir takım kavramlar tekrar ederken, diğer kavramlar eklenmiş veya eksiltirmiştir.

Frampton, Eleştirel Bölgeselcilik yaklaşımı ile **kültürel geçmiş ile evrensel uygarlığın bir arada bulunabileceğini** öne sürer. Frampton, gelecekte kültürel değerlerin sürdürebilme başarısını; bölgesel kültürün yaşayan örneklerini üretebilme kapasitesine bağlar. Frampton (1992)’a göre; **bina serbest duran bir nesne olmayıp özellikle o yere uygun halde yapılmalıdır.** Eleştirel bölgeselcilik mimarlığı, tektonik bir gerçeklik olarak görür. Eleştirel Bölgeselcilik kavramında **yer’e kulak vermek** gerekir. Yer’in tarihini, zaman içinde geçirdiği değişimleri dışlamamak, bireysel yaratıcılıkla tasarlamak, imza atmak yerine, yer’e hakikatini çıkarması için müsaade edilmelidir. **Yerin kültürü, topoğrafyası, bağlamı, iklimi, ışığı ve tektonik formu binayı belirler.** Bunlara dokunmayan mimarlık sahne dekorundan, tüketim toplumuna hizmet etmekten öteye gidemez. Yerden kaynaklanan formun dokunsal oluşu onun evrensel teknolojiye karşı direnç potansiyelini içinde barındırmasını sağlar. Işığın yoğunluğu, gölgelerin oyunu, malzemenin dokusu, yerin kokusu ve mekânın verdiği his dokunsaldır. Ancak deneyimlenerek anlaşılabilir (Frampton, 1983b). **Eleştirel bölgeselci yaklaşım, topoğrafya, iklim, ışık gibi bölgesel nitelikleri, kültüre ilişkin verileri, mimarlığın tektonik ifadesi ile birleştirmiş, sahnesel olmayan, insanın algılayabildiği ve hissedebildiği, bulunduğu yere ait bir mimarlık önerisinde bulunur.**

Gelecek dönem mimarisinde “yer” ve “yerin ruhu” kavramlarının mimari tasarımdaki önemi daha çok hissedilecek dolayısıyla tasarlanacak mimari ürünlerde bu anlayışa uygun olacaktır varsayımından yola çıkarak çalışma, yerin ruhunu yaşatabilecek kriterlerin geliştirilmesine ihtiyaç olduğunu tespit etmiştir. Çalışma yerin ruhunun keşfedilerek yerelin, yeni ile karşılaşarak; çağdaş, özgün tasarımlar

yapılabilmesinin yer odaklı Eleştirel Bölgeselci yaklaşımla mümkün olabileceğini savunur. Ancak yapılan literatür değerlendirmesinde yerin ruhunu somutlaştıracak Eleştirel Bölgeselci yaklaşımla ilgili kriterlerin yetersiz olduğu, son dönem çalışmaların genellikle teorik tartışma düzeyinde kaldığı görülmüştür. Geçmişten günümüze Eleştirel Bölgeselcilik ile ilgili en önemli kuramı 1987 yılında ‘Bölgeselci Mimarlık için On Nokta: Geçici Bir Polemik’ başlığı altında Kenneth Frampton’ın ortaya koyduğu, ancak günümüz koşullarında bu maddelerin test edilmediği ve güncellenmediği tespit edilmiştir. Bu boşluğu doldurmak amaçlı çalışma, yersizliğe karşı eleştirel bölgeselci yaklaşımın ilkelerini güncelleyerek ortaya koymayı ve bu ilkeleri konunun uzmanlarının algıları düzeyinde test ederek ilkelerin öncelik sıralamasını yapmayı amaçlar.

Çalışma sonuçlarının mimarlara yer’e özgü tasarım eleştirel bölgeselcilik alanında farklı bir bakış açısı getireceği ve yer’li, kimlikli mimari çevreler oluşturma yolunda ipuçları vereceği düşünülmektedir.

1.1. Tezin Amacı

20. yüzyıl başlarından günümüze uzanan süreçte küreselleşmeyle başlayan süreçte mimari eserin inşa edilirken ‘yer’in adeta yok sayılması, mimari yapının dünyanın herhangi bir yerine anlamsızca inşa edilmesini sağlamaktadır. Modern dönemde ‘yer’i esas almayan evrensel, standart, yerel verileri dışlayan rasyonalist mimari biçimler tasarlanmış, modern mimarlığın evrensel tavrına karşı çıkan postmodernizm döneminde ise yerel olma kaygısıyla, görsel imgeler üzerinde yoğunlaşan ‘yer’i bir temsil nesnesine indirgeyen ‘yer’ den kopuk mimari biçimler tasarlanmıştır. Her iki yaklaşım şekli de kentsel belleği yok eden kimliksiz, yerin fiziksel ve kültürel, algısal kodlarından yoksun yaşam alanları yaratmaktadır.

Bu çalışma mimaride yersizliğe karşı, yer-mimari tasarım ilişkisini doğru kurmanın yolu olarak özgün ve o yer’e (bölgeye) ait olmayı amaçlayan 1980’lerin başında Kenneth Frampton’un tartışmaya açtığı “*Eleştirel Rejyonalizm*” kavramını savunmaktadır.

Yapılan literatür araştırması sonucunda “*bir yapıyı eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait olarak adlandırmak için, en çok hangi kriterler etkindir? Bu kriterlerin öncelik sıralaması nedir?*” sorularına cevap veren bir çalışma olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca bir yapıyı “*eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait*” olarak nitelendirebilecek ‘evrensel kriterlerin eksik ve yetersiz olduğu’ tespit edilmiştir. Çalışmanın amacı

yerelliği tartışmak değildir. Bunun zaten mimari tasarım sürecinde olması gereken bir girdi olduğu savından yola çıkarak çalışmanın hedefi; bir mimari ürünü ***“eleştirel rejyonalist - o yer’e (bölgeye) ait” olarak adlandırmak için gerekli evrensel tasarım kriterlerini belirlemek ve bu kriterlerin öncelik sıralamasını yapmaktır.***”

Bu amaçla yapılan literatür taramasına bağlı olarak yapılan değerlendirmeler sonucunda rejyonalizm konusunda en kapsamlı ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ kuramının Kenneth Frampton’a ait olduğu görülmüş, 1987 yılında ‘Bölgeselci Mimarlık için On Nokta: Geçici Bir Polemik’ başlığı altında ortaya koyduğu maddeler yorumlanmış, bu yorumlardan anahtar kelimeler belirlenmiş ancak bu ilkelerin günümüzde yetersiz olduğu düşünülerek tarafımızdan yeni ilkeler eklenerek bir yapıyı *“eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait”* olarak adlandırmanın ilkeleri, dört grup halinde ortaya konulmuştur.

Ayrıca çalışma ortaya konulan tasarım ilkelerinin kavramsal düzeyde test edilmesine yönelik, uzmanlarla bir analiz çalışması yaparak, ilkelerin geçerliliklerini ve öncelik sırasını tespit etmeyi amaçlamıştır.

Bu bağlamda tez çalışmasının amaçları maddeler halinde şöyle sıralanabilir:

1. Yer-mimari tasarım ilişkisini doğru kurmak ve bir mimari ürünün hangi ölçülerde *“o yer’e (bölgeye) ait”* olduğunu belirleyebilmek için *ölçülebilir parametreler (ilkeler)* ortaya koymak,
2. Ortaya konulan *‘tasarım ilkelerini geçerli olup olmadığını’* uzman görüşleriyle test etmek,
3. Uzmanlar tarafından *‘ortaya konulan tasarım ilkelerinin önem sıralamasını’* yapmak,
4. Daha önce test edilmemiş *Kenneth Frampton ilkelerini uzmanlar aracılığıyla kavramsal düzeyde test etmek,*
5. *‘Yerin ruhunun fiziksel olarak somutlaştırılmasının’* anahtar kelimelerini, anlaşılabilir bir şekilde ortaya koymak,
6. *‘Yerleşmenin ontolojik açıdan bir varlık koşulu olduğu saviyle, mimarlara anlamlı yapılar tasarlamamanın yani ‘yer’li ve ‘kimlik’li yapı tasarımının ipuçlarını’* vermektir.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda daha önceki eleştirel rejyonalizm ile ilgili yapılan çalışmaların genellikle kavramsal tartışma düzeyinde kaldığı tespit edilmiştir.

Bu çalışma Kenneth Frampton ilkelerinin teorik düzeyde test edildiği, yer'e özgü evrensel tasarım ilkelerinin güncellenerek tespit ve test edildiği ilk doktora çalışması olması açısından önemlidir.

1.2. Tezin Kapsamı

Tez çalışması kapsam olarak temelde iki bölümde ele alınmıştır.

1. *Mimarlıkta Yer ve Eleştirel Bölgeselcilik ile ilgili kavramsal bölüm*

Çalışmanın kuramsal altyapısını oluşturan bu bölümde **mimarlıkta yerin anlamı ve yerin belirleyiciliği** üzerinde durulmuş, **tezin strüktürünü oluşturan 'eleştirel bölgeselciliğin'** çıkış noktalarını anlayabilmek için mimarlığın geçmişten günümüze modern ve postmodern dönemde 'yer' le kurduğu ilişkisi incelenmiş, "yersizleşme", sorunu tartışılmış, yersizliğe karşı yer'e (bölgeye) ait olmayı amaçlayan *rejyonalist yaklaşımın* 20. yüzyılda doğuşu ve gelişimi açıklanmıştır. 20. yüzyılda bölgeselcilik temelli doğan '**eleştirel bölgeselcilik**' yaklaşımının tarihsel süreçte ortaya çıkışı analitik olarak incelenerek 1940'lı yıllarda eleştirel bölgeselciliğe temel teşkil eden Mumford'ın bölgeselcilik anlayışı, 1981 yılında Tzonis ve Lefaivre tarafından geliştirilen eleştirel bölgeselcilik anlayışı ve 1987 yılında manifesto niteliğinde maddeler ortaya koyan Kenneth Frampton'ın 'Eleştirel Bölgeselcilik' anlayışı analiz edilmiştir. Bu mimarlık kuramcılarının rejyonalizm konusundaki fikirlerini analiz etmekteki amaç tez kapsamında ortaya konulacak kriterlere altlık oluşturmaktır. Yapılan analizler sonucunda 'Critical Rejyonalizm'i güçlü bir temele oturtmaya çalışarak, dünyanın tek tipleşmesine karşı direnç noktaları ortaya koyan Kenneth Frampton'ın Eleştirel Rejyonalizm anlayışı daha kapsamlı ve güncel olması nedeniyle benimsenmiş, öncelikle ilkeler bu direnç noktaları üzerinden tartışılmıştır. Bu amaçla Frampton tarafından ortaya konulan ilki 1983 yılında 'Six Points for an Architecture of Resistance' başlığında altı madde, ikincisi 1987 yılında 'Ten Points of an Architecture of Regionalism: A Provisional Polemic' başlığı ile on madde, yorumlanarak anahtar kelimeler belirlenmiş ve bu anahtar kelimelerden dokuz ilke ortaya konulmuştur. Ancak günümüz şartlarında bu ilkeleri eksik gördüğümüz için tarafımızdan dört ilke daha eklenerek, toplam on üç adet ilke eleştirel rejyonalist yaklaşımın evrensel tasarım ilkeleri olarak ortaya konulmuştur.

2. Eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye) ait tasarım için belirlenen tasarım kriterlerinin test edilmesine yönelik bölüm

Çalışmanın bu bölümünde, araştırma kapsamında ortaya konulan evrensel tasarım ilkelerin geçerliliği ve öncelik sırası kavramsal düzeyde uzmanlar aracılığıyla test edilmiş, eleştirel bölgesel tasarımın geneline yönelik sonuçlar elde edilmiştir. İlkeleri test etmeye yönelik uzmanlardan bilgi toplanırken, soru formunun sadece çalışma kapsamında ortaya konulan ilkelerden oluşmasına dikkat edilmiştir. Çalışmada belirlenen soru formunu değerlendirecek uzmanlar seçilirken, Restorasyon Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı ve Bina Bilgisi Anabilim Dalında en az doktor unvanına sahip olmalarına ve mimari tasarım stüdyolarında derse girmelerine dikkat edilmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın güvenilirliğini artıracak düşüncesiyle farklı üniversitelerden (Gazi Üniversitesi, ODTÜ, Selçuk Üniversitesi) Restorasyon, Mimarlık Tarihi ve Bina Bilgisi Anabilim Dalı'ndan uzman mimarlar seçilmiştir.

1.3. Materyal ve Metod

Bu çalışmada amaç ve problemle bağlantılı olarak **tez çalışmasının hipotezleri:**

1. *Eleştirel Rejyonalizm konusunda ortaya konulan ilkeler geçerli olmakla birlikte yetersizdir. Bu ilkelerin güncellenmesi gereklidir.*

2. *Bu ilkelerden tasarımcıların verimli şekilde yararlanabilmesi için, ilkelerin kavramsal düzeyde ifade edilmesi yeterli değildir. Bu ilkeler arası bir içsel etkileşim vardır ve bunların tasarımcılar için farkındalık oluşturacak açıklıkta ortaya konulması gereklidir. Bu amaçla bu ilkelerin uzmanlar tarafından teorik olarak test edilmesi geçerliklerinin ve etkinlik derecelerine uygun olarak önceliklerinin belirlenmesi gereklidir.*

3. *Çalışma kapsamında bir yapıyı “eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye) ait” olarak adlandırmada belirlenen on üç ilkedен, yer ile kurduğu ilişki bağlamında yer'e ait olmanın göstergesi olarak en önemli bulunan ilkenin ‘Yapının arazinin topoğrafik yapısına uygun konumlanması’ ilkesi olacaktır.*

4. *Bir yapıya “eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye) ait” denilebilmesi ortaya konulan dört ilke grubundan (çevre-doğa, biçim, malzeme, ölçek), uzmanlar tarafından öncelik sırasına göre en önemli bulunan ilke grubun ‘çevre-doğa’ ilke grubu ikinci sırada ‘ölçek’ ilke grubu olacaktır.*

5. *Dört ilke grubun altındaki ilkelerin önem sıralaması yapıldığında;*

A- Çevre-doğa grubundaki göreceli önem ağırlığı en yüksek ilkenin ‘arazinin topoğrafik yapısına uyum’ ilkesi olacağı,

B- Biçim grubundaki, göreceli önem ağırlığı en yüksek ilkenin ‘yerel mimari elemanların kullanımı’ ilkesi olacağı,

C- Malzeme grubundaki, göreceli önem ağırlığı en yüksek ilkenin ‘yerel malzeme kullanımı’ ilkesi olacağı,

D- Ölçek grubundaki, göreceli önem ağırlığı en yüksek ilkenin ‘yapının çevredeki yapıların ölçeğine uyumu’ ilkesi olacaktır.

6. Çalışma kapsamında ortaya konulan Frampton’ın on maddesinde yer almayan yeni ilkelerden, uzmanlara göre ‘Yapının sade biçim dilinin olması’, ‘Yapının insan ölçeğine yakınlığı’, ‘Yapının çevredeki yapıların ölçeğine uyumu’ ve ‘Yapının fonksiyonu dışa yansıtması’ ilkelerinden en önemli ilkenin ‘Yapının çevredeki yapıların ölçeğine uyumu’ ilkesi olacaktır.

Araştırmanın belirlenen amaçlara ulaşabilmesi ve hipotezlerin test edebilmesi için bir yöntem geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bölümde tez çalışmasının hedeflediği ‘yersizliğe’ karşı özgün ve ‘yer’ e ait olmayı amaçlayan eleştirel bölgeselci yaklaşım çerçevesinde, çalışmaya özgü **“eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait” mimari tasarım ilkelerinin geliştirilmesi ve önceliklerinin belirlenmesi amacıyla geliştirilen yöntem önerisi**” anlatılmıştır. Bu amaçla yöntemin temel bileşenlerini oluşturan veri toplama ve veri değerlendirme araçları detaylı anlatılmıştır. Tez genelinde problemin tespiti, hipotezlerin ortaya konulması, verilerin toplanmasında, verilerin analizinde kullanılan metodlar, metodolojinin bir parçasıdır. Bu bölümde araştırma problemine ve hipotezlere özgü geliştirilen metodoloji ve kullanılan metodlar ayrıntıları ile açıklanmıştır.

1.3.1. Çalışmada kullanılan yöntemler

Problemin tarihsel gelişimini ve ortaya çıkış sebeplerini anlamak için **tarihsel yöntemden** yararlanılmış, bu konudaki yazılı kaynaklar araştırılıp, değerlendirilmesi sonucunda *‘bir yapının eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait olması için, en çok hangi kriterler etkindir? Bu kriterlerin öncelik sıralaması nedir?’* sorularına cevap veren bir çalışma olmadığı tespit edilmiştir. Bu konudaki yazılı kaynaklar incelenmiş ve bir yapıyı **“eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait”** olarak nitelendirebilecek *‘evrensel kriterlerin eksik ve yetersiz olduğu’* tespit edilmiştir. Lewis Mumford’dan

günümüze kadar olan süreçte yersizliğe karşı eleştirel bölgeselcilik kuramının doğuşu ve bu konuda mimarlık kuramcılarının fikirleri analiz edilmiş, elde edilen bilgiler sınıflanmış, daha güncel ve kapsamlı olması sebebiyle Kenneth Frampton'ın on maddesi benimsenmiştir. Öncelikle çalışmanın kuramsal altyapısının yaslandığı Kenneth Frampton tarafından ortaya konulan on madde yorumlanarak dokuz ilke belirlenmiş, günümüz koşullarında bu ilkelerin yeterli olup olmadığı analiz edilmiş, eksik kaldığı yönler tespit edilerek daha güncel ve kapsamlı eleştirel bölgesel tasarım ilkeleri ortaya konmuştur. Çalışma kapsamında üretilen hipotezlerin ve ilkelerin uzmanlar aracılığıyla test edilmesinde **deneyisel yöntem** kullanılmıştır. Araştırma analiz sonuçlarının değerlendirilmesinde, ilkelerin ve ilke gruplarının öncelik sırasının belirlenmesinde **karşılaştırmalı yöntem** kullanılmıştır.

1.3.2. Veri toplama teknikleri

Araştırmanın amacına uygun veriler toplanırken literatür taraması, gözlem, görüşme ve anket veri toplama tekniklerinden yararlanılmıştır.

Literatür araştırmaları: Literatür araştırmaları, diğer araştırmacılar tarafından üretilen bilgilerin yeni bakış açıları ile derlenmesi ve farklı şekillerde analiz edilerek yeni anlayışlar oluşturulmasını sağlamaktadır. Çalışmanın amacı bir yapıyı “*eleştirel rejyonalist-o yer’e/bölgeye ait*” olarak adlandırmak için gerekli evrensel ilkeleri belirlemek ve bu ilkelerin öncelik sıralamasını yapmak” olarak belirlenmiştir. Bu nedenle veri toplamada ilk adım “*eleştirel rejyonalist-o yer’e/bölgeye ait*” tasarım ilkelerin belirlenmesidir. Literatür araştırması ilkelerin belirlenmesinde ve gruplanmasında belirleyici olmuştur. Bu amaçla 1980’lerin başında Kenneth Frampton’un söylemleştirdiği “*Eleştirel Bölgeselcilik*” yaklaşımının tarihsel süreçte nasıl ortaya çıktığı analitik olarak incelenmiştir. Literatür taramasına bağlı olarak yapılan değerlendirmeler sonucunda rejyonalizm konusunda en kapsamlı Eleştirel Bölgeselcilik” kuramının Kenneth Frampton’a ait olduğu görülmüş, 1987 yılında ‘Bölgeselci Mimarlık için On Nokta: Geçici Bir Polemik’ başlığı altında ortaya koyduğu maddeler analiz edilerek, anahtar kelimeler belirlenmiştir. Konuyla ilgili yapılan etraflı literatür taraması sonucunda bilgiler tasnif edilerek sınıflandırılmış, kullanılabilir, karşılaştırmaya dönük veriler olarak yorumlanmıştır.

Görüşme: Görüşme, zamanı önceden belirlenmiş ve bir hedefe yönelik yapılan, karşıdakine soru sorarak yanıtlar almaya dayalı bir veri toplama tekniğidir. İlkeler

belirlenirken rejyonalizm konusunda uzman birçok akademisyen mimarla yüz yüze görüşmeler yapılmış, Frampton ilkelerinin gerekliliği ve geçerliliği tartışılmış, eksik yönleri belirlenmiştir.

Gözlem: Gözlem, araştırılan konu hakkında bilgi toplamak için nesnelerin, olayların ve durumların sistematik bir biçimde izlenerek betimlenmesidir. Çalışma kapsamında ilkeler geliştirilirken Ağa Han mimarlık ödülleri almış yer odaklı bölgesel yapılar incelenmiş, bu yapıların yer’le ilişkisi gözlemlenmiş, mimari raporları okunarak çıkarımlarda bulunulmuştur.

Elde edilen veriler ışığında, Kenneth Frampton’ın eleştirel bölgeselcilik ilkelerinin güncellenmesi gerekliliği tespit edilmiş ve ilkelerin günümüz koşullarında güncellenerek bir yapıyı “*eleştirel bölgesel-o yer’e (bölgeye) ait*” olarak adlandırmanın on üç adet evrensel ilkesi dört grup halinde ortaya konulmuştur.

Modern bilgi kuramına veya epistemolojiye göre, bir kuramdan tümdengelim yoluyla belirlenen hipotezler, gözlemler, deneyler veya anketlerden toplanan verilerle karşılaştırılırlar ve reddedilmeye çalışılırlar. Reddedilememişlerse bu hipotezler bilgiye dönüşmüşlerdir ve reddedilinceye kadar geçerli ve sağlam bilgi olma savlarını sürdürürler (Popper, 2005). Bu doğrultuda ortaya konulan ilkelerin geçerliliğini ve önem sıralamasını yapabilmek için anketler aracılığıyla örneklem olan uzman akademisyen mimar görüşlerine başvurulmuştur.

Anket Tekniği: Anket, belli bir konuda belirlenmiş amaç ve hipotezlere bağlı olarak bir örneklemi oluşturan kişilere sorular sorarak veri toplama tekniği olarak tanımlanabilir. Anket yönteminin bu çalışmada veri toplama tekniklerinden biri olarak seçilme nedeni, çok sayıda insana uygulanabilir olması, yazılı olduğundan kontrolünün kolaylıkla yapılabilir olması, görüşmeye göre objektifliğinin daha yüksek olmasıdır.

Çalışma kapsamında ortaya konulan ilkelerin kavramsal düzeyde geçerliliğini ve öncelik sırasını belirlemek için uzmanlarla bir anket çalışması yapılmıştır. Çalışmanın evrenini, uzman mimarlar oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleme seçilirken, çalışmanın iç dinamikleri etkili olmuş, ilkeler arasında doğru sıralamayı ancak “*rejyonalizm*” konusunda uzmanlar yapabileceği için doktor unvanına sahip anket konusunda uzman, Gazi Üniversitesi, ODTÜ ve Selçuk Üniversitesi bina bilgisi, restorasyon ve mimarlık tarihi kürsüsünde yer alan mimari tasarım stüdyosu dersi yürüten 34 uzman mimar seçilmiştir. Bu amaçla hazırlanan A4 basılı anket soru formları, çalışma kapsamında literatür araştırmaları, gözlem ve görüşme teknikleri neticesinde belirlenen on üç adet ilkenin gruplandırılarak (ölçek, malzeme, çevre-doğa, biçim) öncelik seviyesinin

sorulması şeklinde oluşturulmuştur. Anket formu, çalışmanın kapsamında belirlenen *“bir yapının eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait”* olarak nitelenmesinde etken olduğu düşünülen on üç ilkenin her birinin önem derecesine göre, uzmanlar tarafından 1-10 aralığında (Hiç önemli değil / Çok önemli) değerlendirmesini sağlayacak şekilde tasarlanmıştır.

Hazırlanan anketler, uzmanlarla yüz yüze 1 ay içerisinde tamamlanmıştır. Örneklem için gerekli örneklem büyüklüğü hesaplanmış, 34 adet uzman mimarla anket yapılmıştır. Toplam 34 akademisyene uygulanan anket sonuçlarının 2 tanesinde eksik cevaplamalar olması nedeni ile 32 anket, analize uygun bulunmuş ve değerlendirilmiştir. Anket uygulaması sonucu elde edilen veriler, bilgisayar ortamına uygun hale getirilmiştir.

1.3.3. Veri değerlendirme teknikleri

Araştırmada amaç ve hipotezleri test etmek amacıyla veri değerlendirme tekniği olan AHP (Analytic Hierarchy Process) metodu kullanılmıştır.

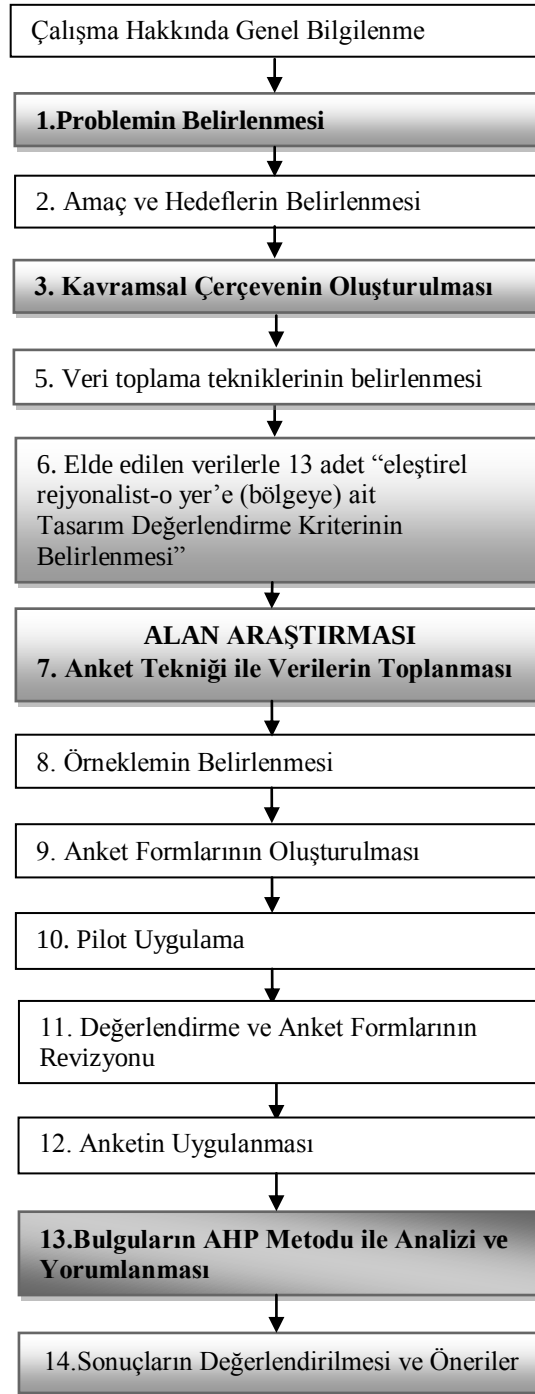
AHP yöntemi: Analitik Hiyerarşi Prosesi, Thomas L. Saaty (1926-2017) tarafından geliştirilen karar vermede, grup ya da bireyin önceliklerini de göz önünde bulundurarak nicel ve nitel ölçütleri bir arada değerlendirmeye uygun matematiksel bir yöntem olup, araştırma kapsamında ortaya konan problemin çözümüne yanıt olabilecek bir metod olduğu düşünülmüştür. Bölüm 3.3.1’de AHP (Analytic Hierarchy Process) metodu, AHP’nin algoritması ve çalışma için seçilme nedenlerin detaylı anlatılacaktır.

Anket uygulaması sonucu elde edilen veriler, bilgisayar ortamına uygun hale getirilmiş, anket verileri karar analiz tekniklerinden AHP (Analytic Hierarchy Process) yöntemi ile değerlendirilmiştir.

Anket uygulaması sonucu elde edilen verilerin birbirine oranlaması sonucunda en az 1, en çok 10 arasında değerler bulunmuştur. Çıkan oransal değerlere karşılık AHP’nin 1-9 temel ölçeğine göre yapılan aralıklılandırmalar sonucunda değerler verilmiş ve ikili karşılaştırmalarda bu değerler kullanılmıştır. Ancak bu değerlendirmeler karşılaştırmalı değerlendirmeler değildir. Bu sebeple, ölçütler arasındaki değerlendirmeleri yapılabilmesi için oransal değerlerin belirlenmesi ve analizi gerekmektedir. Oransal değerlerin verilerden toplanarak belirlenmesi ve AHP önem derecelerinin belirlenmesinden sonra AHP analizi ile karşılaştırmalı (hiyerarşik) değerlendirmeler belirlenmiştir. Ölçütlerin (ilkelerin) birbiri ile olan kıyaslamalarını

içeren ikili karşılaştırma matrisleri yukarıda tanımlanan yöntemlerle belirlendikten sonra AHP değerlendirme sürecinin işlem ve hesaplarında, “çalışmaya özel yazılan bir programdan” faydalanılmıştır. SPSS 15 paket programında yazılım programıyla yapılan SPSS hesaplamaları ekran kayıtları şeklinde analizlerin altında yer almıştır. Programın çalışma şekli karşılaştırma matrisinin (ağırlıklar kare matrisi) SPSS paket programında SPSS Data Editör sayfasına girilmesinden sonra çalışma için özel yazılan programın SPSS Syntax Editör sayfasına kopyalanması ve çalıştırıldıktan sonra AHP hesaplamalarının gerçekleşmesi ve sonuçların otomatik olarak çıktı sayfasında görüntülenmesi şeklindedir. Karşılaştırma matrisi (ağırlıklar kare matrisi) 2x2 boyutundan fazla ise program tutarlılık analizi yapmaktadır. Ancak iki ölçüt ya da ilke için tutarlılık analizi gereksiz olduğu için program üç ilkedен azsa tutarlılık analizi yapmamaktadır. Program içerisine 13 boyuta kadar RI (Rassallık indexi) değerleri hazır olarak girildiğinden program sadece 13x13 boyutuna kadar olan ölçütlü matrislerin AHP hesaplamalarının tutarlılık analizini gerçekleştirmektedir. Araştırma ve analiz sonuçlarına göre hipotezlerin doğruluğu araştırılacak, elde edilen veriler ışığında çalışma, bir mimari ürünü “*eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait*” olarak tanımlamada yeni bir bakış açısı kazandıracaktır.

Şekil 1.1’de çalışmaya özgü yöntemin kurgusu ve uygulama süreci anlatılmıştır.

Şekil 1. 1. Tezin metodolojisi

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde ‘yer’ kavramının anlaşılabilmesi için mimari tasarımda yer’in anlamı, ‘yer’in kimlikle ilişkisi, ‘yer’in ruhu, ‘yersizlik’ kavramları tartışılmıştır. ‘Modern ve Postmodern dönemde yersizlik’ kavramları analiz edilip, ‘yer’ ile mimari tasarım arasında başarılı ilişki kurmanın yolu olan eleştirel bölgeselcilik kavramının doğuşu ve gelişimi anlatılmıştır. Tezin kuramsal altyapısını oluşturan ve Eleştirel Rejyonalizm konusunda en kapsamlı manifesto niteliğinde ilkeler ortaya koyan Kenneth Frampton’ın ilki 1983 yılında olmak üzere, ‘Mimari Direniş için Altı Nokta’ başlığı altında, ikincisi 1987 yılında ‘Bölgeselci Mimarlık için On Nokta: Geçici Bir Polemik’ başlığı altındaki maddeleri yorumlanarak ilkeler belirlenmiş ve bu ilkelerin günümüz şartlarında eksikleri belirlenerek çalışma kapsamında bu ilkeler güncellenmiştir. Bu kavramların tartışılmasındaki amaç, tez kapsamında belirlenen ‘yer’ in imgelerinin başarılı bir şekilde yeni tasarıma nasıl aktarılacağı ve ‘yer’ ile mimari ürün arasındaki doğru ilişki kurmanın yolu olan çalışma kapsamında belirlenen on üç adet evrensel ilkenin kavramsal altlığını sunmaktır.

2.1. Mimari Tasarım-Yer-Kimlik İlişkisi

Bir yapının kimlikli olabilmesi ait olduğu ‘yer’ den doğru beslenebilmesine bağlıdır. Kimlik, Batı dillerinde (identity) denklik anlamına gelmektedir: Yani bireyin tamamen kendi olma durumudur. Arapçada ise (hüviyet), gerçek özellik anlamına geliyor. Her iki kültürde de yapılan tanımlamalar değerlendirildiğinde kimlik kavramının bir bireyin tekliği kendine özgü, diğerlerinden farklı olma durumu ön plana çıkmaktadır.

Güvenç (1994) Kimlik kavramını ‘En yalın tanımıyla kimlik, kişilerin grupların, toplum veya toplulukların ‘kimsiniz, kimlersiniz?’ sorusuna verdikleri yanıt ya da yanıtlardır.’ şeklinde açıklamıştır. Kişilerin bu sorulara verdiği yanıtlar; toplum yapısına, kültüre, dünya görüşüne bağlıdır. Kimi Müslüman, kimi Alevi, kimi aslen İstanbullu, kimi Altaylı, kimi Gürcü, kimi Çerkez ya da kimi Türkmen olduğunu söylemektedir. Bu cevapların hepsi kişilerin tarihi ya da ‘kültürel kimlik’leridir.

Kimlik, diğerlerinden ayrıldığı ve fark edildiğimiz özelliklerle tanımlanır: Yaşamsal gerekliliği olan, dogma haline gelmemesi gereken, insan yaşamının çok bilinçli çeşitliliğini kapsayan varoluşsal bir kavramdır (Gür ve Cordan, 1999).

Kimlik, doğadaki bir canlıyı veya objeyi diğer canlıdan veya objeden ayıran, kendine özgü olma durumudur. Kimlik eşitlik değil daha çok bireysellik, teklik, özgünlük anlamındadır. Kimlik, küresel ve yerel, materyal, tarihi ve kültürel söylemler ve koşullar ile deneyimler bağlamında sürekli olarak kurulan, sahip çıkılan, üstlenilen, bir yandan güven ve özdeşleşme hissini temin etmeye yönelik olarak sabitleme istemi ile öte yandan farklı öğeler arasında süregelen müzakere sonucu ortaya çıkan gerilimin biçimlendirdiği aidiyet tasarımı olarak tanımlanabilir (Binark, 2001). Kimlik, deneyimlerin ve öznel konumun farklı öğelerinden oluşur ama eklemlendikleri zaman, özgün öğelerin toplamından daha fazla bir şey haline gelir.

Kimlik oluşumunun bileşenlerinden biri de ‘toplum’ dur. Toplumsal kimlik, nesnel gözlemlenebilir bir gerçeklik alanı olarak anlaşılırsa; kimlik, bu gerçeğin dışa vurulmasıdır (Güvenç, 1994). Kimlik toplumsal olarak bir özdeşlik problemidir. Bir arada yaşayanların ortak yaşanmışlıklarını gösteren bireyleri toplumsal düzeyde birbirine bağlamak için kullanılan bir tanımlamadır. Sadece bireyin, toplumu ile kendi yaşamı içinde gerçekleşen ortaklıklarını değil, kendinden öncesinin ortaklıklarını geleceğe dair hedeflerini de kapsar (Assmann, 2001).

Assmann (2001)’ın tanımında, toplumsal kimlik (ortak kimlik) sembolik bir biçimlendirmedir. Bir imge, bir hayali büyüklük, bir sosyal yapıdır. Kendi başına ortak bir kimlikten söz edilemez. Ortak kimlik kendi açısından bir kurmaca, bir sosyal imgelem ürünüdür. Ortak kimlikten söz edilmesinin, bir imge ya da kurmaca olması bir yandan bireylerin katılımını gerektirmesine, öte yandan indirgenemezlik unsurunun bu kimlikte geçerli olmayışına dayanmaktadır.

Sosyal kimlik konusunda, bir gruba ait olduğumuz fikri önemli iken; kolektif kimlikte ise ‘sosyal kimliğin topluluk düzeyindeki ifadesi’ gibi çeşitli versiyonların ifadesi önemlidir. Kolektif kimlik oluşumu konusu özellikle gruplar arası etkileşim bağlamında varlık bulur. Kimlik söz konusu olduğunda değişim olgusu da elbette kaçınılmazdır. Toplum gibi kolektif kimlik de zaman içerisinde bireyler ve toplumla olan ilişki ile şekillenmektedir. Sosyal Kimlik Kuramı’na göre kişiler çoğunlukla birey olarak değil belli başlı sosyal sınıf üyeleri olarak hareket ederler. Bu davranış biçimi, bireylerin kendilerinin toplumsal yapı içindeki yerlerinin belirlenmesine yardımcı olur (Durmuş, 2009).

Küçük geleneksel toplumlardaki insanların kimlikleri vardır ancak kimlik sorunları yoktur çünkü sosyo-kültürel değişimler yayılıp hızlandıkça, kişilerin kimlik

sorunları ortaya çıkmaktadır. Çünkü kimlik kültürle ilişkili olup kültür değiştikçe kimlik de değişmektedir.

Bir kimlik ögesi olan kültür, toplumların geleneğini, yaşama biçimini, alışkanlıklarını kapsayan bir kavram olduğu için kültür ve kimlik kavramlarının birbiriyle olan ilişkilerinin vurgulanması önem taşımaktadır. Kültürel Kimlik; bir insanın, bölgesel, yerel, ulusal topluluğuyla ve bu topluluğu belirleyen estetik ve ahlaki değerler ve dille kendiliğinden özdeşleşmesi, bu topluluğun geleneklerine, tarihine, törelerine ve yaşam tarzına sahip çıkma biçimidir. Bireyin kimlik arayışını yalnız kendi içinde değil, yaşadığı toplum, coğrafya, zaman ve sosyal çevre içinde sürdürdüğünü düşünürsek, bu etkenlerin bireyler üzerinde ortak bir “kültürel kimlik” yaratması da kaçınılmazdır. Kültürel kimlik değerlerinin “evrensel kimlik”le olumlu etkileşimde bulunabilmesi ancak farklılıklara gösterilecek olumlu tutumla mümkün olabilir. Yani birey kimliğini bulma çabasını, gerek kendi dünyası içinde gerekse dışında sürdürmelidir.

Kimliği bulma çabası tek ve net bir sonuçla değil fakat aynı kaynaktan beslenen farklı dallarla sonuçlanır. Bireysel kimlik, sosyal kimlik, mesleki kimlik vs... Bu dalların birbirleriyle olan ilişkilerini daha özelde, mimarlık perspektifiyle ele aldığımızda karşımıza yanıtlaması güç pek çok soru çıkmaktadır. Mimari kimlik var mıdır? Yoksa hale hazır bir kimlik mi edinilmelidir? Kimliksiz olan mimari midir? Yoksa mimar mıdır?

Mimari kimlik bir ulusun sahip olduğu değerlerin mimaride ifade bulmasıdır. Bu değerler; gelenek ve görenekler, yaşam biçimi, yapım tekniği teknoloji vb. olabilir. Kültürel kimliğe ve geleneğe bağlı mimari yorumlar ve evrensel eğilimleri yansıtan yaklaşımlar, tasarımın dayandığı estetik arka plan sorunu, yani bir bakıma tarih-sanat-toplum ve dünya görüşlerinin mimari ile ilişkileridir (Yücel, 1989).

Toplumların kendine ait kültürleri ve dilleri olduğu kadar, bunların yarattığı mimari bir kimlikleri de vardır. ‘Akdeniz Mimarlığı’ örneğinde olduğu üzere, o bölgede yaşayan toplumların kültürünü etkilemiş coğrafi eleman olan bir deniz çevresinde oluşmuş büyük bir bölge boyutunda olabileceği gibi o çevrenin bir bölümünde yaşayan tek bir topluma özgü özellikler de gösterebilir. Mimari öğelere, sahip oldukları biçimsel özellik ve bir araya gelerek oluşturdukları doku özellikleriyle bulundukları ortama anlam yüklenebilir. Binanın dış kabuğu, ilk bakışta çevresine ait olduğu sisteme ilişkin estetik değerleri yansıtan en önemli öğedir (Özgen, 2003).

Mimari kimlik, endüstri devriminin yarattığı makineleşme, ardından yaşanan teknolojik gelişmeler ve tüketim olgusu varlığıyla birlikte bireyler, amaç ve anlam bulmakta çeşitli zorluklar yaşamaktadırlar. Çok yönlü bir sorun olarak anlam, bireylerin ve toplumların arayışlarının merkezinde yer alır. Tüketim toplumunun yarattığı yeni arayışlar ve değerler, mimari ürüne doğrudan yansımak zorundadır. Bu nedenle yapıların kimlik ve anlam konuları tasarım aşamasında önemli bir girdi olarak kaydedilirken, diğer temel değerlerle yarışacak konuma gelmiştir.

Mimarlık tartışmalarında çok sözü edilen ‘kimliksiz çevreler’ deyiminden, kimi zaman monoton, kendini biteviye yineleyen çevreleri, kimi zaman da hiçbir ortak bölüneni olmayan, her telden çalan kaotik çevreleri anlıyoruz. Aynı terimle iki farklı durumun anlatabiliyor oluşu, kimlik kavramının tanımındaki bir çelişkidir kaynaklanıyor. Yabancı dildeki karşılığından yola çıkarsak, terimin sıfat hali olan identical type tanımlanabilir tip olma durumunu belirtirken, isim hali olan identity ise fark edilir bir özellikte olma durumunu belirtiyor. Varlığa kimliğini veren karakteristiktir. Kimliğin anahtar kavramları olarak **“karakteristik”** (ayırıcı özellik) ile **“aidiyet”** kavramlarını ön plana çıkarabiliriz. Zaten kimliğin yabancı dildeki tanımlarında karakter kavramı da yer alır ve her ikisinin de ortak paydası, fark edilir özelliklerdir. Karakter, aynı zamanda ahlak kavramının da açılımlarından biridir. Aidiyet kavramının Maslow tarafından önemli bir insan gereksinmesi olarak görüldüğünü biliyoruz. Aidiyet, insanın kendisini belli bir kültür ve coğrafyaya ait hissetmesinin insanı üzerindeki yapıcı etkisidir. Mimarının insan üzerindeki bu duyarlılığını anlama zorunluluğu vardır.

Gür (2007)’e göre Maslow’un insan gereksinimlerinden önemli bir insan gereksimi olan aidiyet, insanın kendini belli coğrafyaya ve kültüre ait hissetmesini sağlar. Küreselleşme demek her türlü “yer-aidiyet ve kimlik” kavramlarını da baskılaması anlamına gelmektedir. Zaman ve mekândan bağımsız bir mimarlığın varoluşundan söz etmek imkânsızdır. Yer ve zaman yoksa insanda yoktur. Yer aidiyet duygusuyla coğrafyaya, sosyo-kültürel tarihe duyarlı tasarlanan bir mimari kimlikli olacaktır.

Küreselleşme süreci içerisinde kentlerin giderek daha fazla, birbirlerine benzedikleri görülmektedir. Bu nedenle, toplumsal kimlik sorunu asıl olarak kentlerimizin de kimlik sorunu olmaktadır. Günümüzde, kentlerin kimliklerini yitirışı ya da kimliksizleşmesi kent-toplum ilişkisinin en belirgin özelliği olmaktadır.

1960 sonrası Modernizmle birlikte teknolojinin ve bilimin kendisine verdiği olanakla nesneleri önünde hazır olarak gören ve onları çerçeveleyen insan, “yer”leşmeyi

de bilişsel süreç, yöntemlere ve araçlara dayalı bir düşünme sistemi ile değerlendirmektedir. Genel kanı, bu sorunun mimarlık alanındaki yansıması modernleşme sürecinde mimarlığın yalnızca soyut bir mekân kavrayışını benimsemesi sonucu tektürleştirici bir yöntem izlemesi ile ortaya çıktığı yönündedir. Küreselleşmeyle hızla değişen ekonomik koşullar, sosyal yapılar ve teknolojik ilerlemeler dünyanın farklı yerlerinde benzer yaşam biçimlerinin oluşmasına neden olmaktadır. **Yere ilişkin farklı karakterlerin giderek yok olması insanın belli bir yere karşı aidiyet (kimlik) duygusunun azalması ve yabancılaşma sorununu gündeme getirmiştir.** Bu ortak dünya kültürünü Berman (1994) “Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor” başlıklı kitabında şöyle yorumlar: “*Modern ortamlar ve deneyimler coğrafi ve etnik, sınıfsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik sınırların ötesine geçer; modernliğin bu anlamda insanlığı birleştirdiği söylenebilir. Ama paradoksal bir birliktir bu, bölünmüşlüğü birliğidir: Bizleri sürekli parçalanma ve yenilenmenin, mücadele ve çelişkinin, belirsizlik ve acının girdabına sürükler.*”

Yaşanılan kentlerin farklılık değerlerini kaybetmekte oldukları ve kendilerini anlatacak özgün bir niteliklerinin kalmadığı, kentsel kimliklerin giderek eridiği, farklılıkların azaldığı, birbirlerine benzer oldukları söylenmektedir. Bu yakınmaların üzerinde yoğunlaştığı noktalardan biri, kentlerin mimari kimliklerini yitirışı ya da kimliksizleşmesi küreselleşme kimlik ilişkisinin en göze çarpan özelliği olmaktadır. Kentler coğrafi, kültürel, tarihi ve mimari özellikleri ile birbirlerinden ayrılırlar. Ancak günümüzde tek düze yaşam tarzı bir örnek yapılaşmayı da beraberinde getirmiş mimari ürünler adeta standartlaşmışlardır. Yapılar giderek birbirine benzemektedir; tüketim eğlence ve gösteri kentleri olarak benzer tüketim alışkanlıkları benzer mimari mekânları da beraberinde getirmiştir. Kentleşme, bir bakıma modern dünyanın uğradığı tarihsel değişimin ve mekânsal kimliksizleşmenin bir gerçeği olarak ele alınabilir. Çünkü kentler, organik nitelikteki yaşamsal ilişkilerin standart ilişkilere dönüşmesinin simgesi olmuşlardır. Kentler yalnız mimari kimliklerini değil, kültürel bütünlükleri ve benzersizliklerini de yitirme durumundadırlar. Günümüz kentleri giderek bir örnekletiren koşullarda, kimliklerini korumakta güçlük çekmektedirler. Kentlerin kimliklerini sürdürebilmelerinin şüphesiz tek yolu mimari tasarım yapılırken yapının o yer’ e ait olabilmesini sağlamaktır. Çünkü mimari yapının, kimlikli olabilmesinin şartı, bulunduğu coğrafyaya, kültüre ve tarihe ait olabilmesiyle başlar. Coğrafi ve tarihsel bakımdan farklılaşan bu pratikler, toplumsal zamanın ve mekânın kuruluşunun da farklılaşmasına neden olmaktadır. Bu farklılık, “yer”in koşulsuz özelliği olarak

belirtilen kimliğin oluşumunda kaçınılmaz bir rol oynamaktadır. Mekânsal pratikler farklılığın oluşumunda temel bir rol oynar. Kimlik ile bu kimliğin oluştuğu ve ifade edildiği mekânlar arasında çok sıkı bir bağ vardır. Kimliğin oluşumu kendi öznelliğimizi başkalarından ayıran sınırların yeniden belirlenmesi, kendi konumumuza ilişkin haritaların yeniden çizilmesi sürecidir.

2.2. Mimaride Yer, Yerin Belirleyiciliği, “Yer’in Ruhı”

Mekân ve Zaman kavramlarının birbiri ile ilişkilmesi sonucu meydana gelen “Yer” kavramı, Sosyoloji, Antropoloji, Edebiyat, Coğrafya ve Mimarinin ilgi alanı olan, ortak bir araştırma konusu olmuştur. Yer olgusu, disiplinler arası çeşitlilik ve farklılıklarda, değerlendirme yapılabilmesi için ortak bir zemin hazırlayan, temel konsept olarak düşünülmelidir.

Sözlük anlamına göre yer, “bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân” olarak tariflenmiştir (Anonim, 2017). Çevresel Psikoloji’de ise, insan davranışlarının fiziksel içeriğini belirleyen konseptler olarak, bütüncül bir perspektifte, yaşama mekânı (Lewin, 1935), davranışsal mekân (Koffka, 1922), davranışsal düzen (Barker, 1968), davranış döngüsü (Perin, 1970) ve ortam (Gump, 1971) olarak belirtilmiştir. Sosyo-psikoloji’de ise Ittelson ve ark. (1974), ‘çevre’ ve ‘obje’leri ayırmakta, çevrenin görsel algıdan çok, kullanıma dayalı bir olgu olduğunu vurgulamaktadır. Buna ek olarak, Ittelson, insanların belirli bir amaç ve hedef doğrultusunda, davranış biçimlerinin, planlarının bir yeri ‘anlam’lı kıldığını belirtmiştir.

Holl (1991)’e göre, dünya üzerindeki her arazi ayrı bir başlangıçtır; deneysel, tarihi, kültürel olarak içinde hareket edildikçe ve yer kişinin içine işleyince fark edilmesi kolaylaşmaktadır.

Yer kavramını “ikamet etmek” üzerinden açıklayan Heidegger (1971)’e göre insanın hayatı boyunca yeryüzü ve gökyüzü arasındaki mesafeyi kullanarak güvenli bir şekilde ikamet edebileceği yerler oluşturduğunu belirtmiştir.

Heidegger (1951), *Building, Dwelling, Thinking* adlı yazısında, **yapı yapmak** ve “**mesken tutmak**” arasındaki ilişkinin karşılıklı olduğundan söz eder. “*Yapı yapmanın tabiatı, mesken tutmayı mümkün kılmaktır... Mesken tutmaya muktedir olduğumuzda, ancak o zaman yapı yapabiliriz*”. “Mesken tutmak” ve yapı yapmak birbirlerinin amacı ve aracıdır. **İnsan, “mesken tutmayı” bildiği zaman yapı yapabilir; yapı yapabildiği zaman “mesken tutabilir”**. Bu düşünceye göre modern dünyada bu aidiyet hissinin

artık bulunmayışıdır. “Mesken tutmanın” sağladığı ‘evinde’lik ve güvenlik hissi yitirilmekte; artık insanlar ‘kayıp’ hissetmektedir. Heidegger’in “mesken tutmaya” ilişkin düşüncelerini mimarlık kuramı ile kaynaştıran belli başlı düşünürlerden, Norberg-Schulz (1980) şöyle der: **“Mimarlık, bütüncül bir çevrenin görünür kılınmasıdır... Genel anlamda bu, yerin ruhunun somutlaştırılması demektir...”** Buna göre mimarlık, asırlar boyunca sabit değerlere hizmet etmiştir. Hep, belli kültürlerin taşıyıcısı; insan, kültür, ‘yer’ arasındaki adeta sızdırmaz bütünlüklerin kurucusu ve sürdürücüsü olmuştur. ‘Yer’lerin taşıdığı sabit değerler, mimarlık ürünlerinde somutlaşmış; böylece bağlayıcı, bütünsel çevreler kurulmuştur. Norberg-Schulz (1980), ilkel yerleşik toplulukları örnek verir: *“İlkel topluluklarda en küçük çevresel detayların bile bilinebilir ve anlamlı olduğunu ve bunların karmaşık mekânsal yapılar oluşturduklarını görürüz”* der. Ona göre, **“mimarlığın görevi insanların kendini evinde ve güvende hissedebileceği anlamlı yerler yaratmak”**tır. Böylece **“insanın mesken tutmasını sağlamak”**tır.

Norberg-Schulz (1971)’a göre, insanoğlu, var olduğu günden beri *“varlığın özünü gösteren”* yerler oluşturma eğilimindedir; insan mekân ile ilişki kurduğunda öncelikle mekânın en somut boyutuna ulaşmakta, somut mekânlar deneyim ile soyutlaşmaktadır. Sonuçta mimari mekânın yapısal somut kurgusunun algılanması ile başlayan süreç, zihinsel olarak algılanan siyasi, toplumsal, kültürel, ekonomik ve anlamsal boyutları olan “varoluş mekânı”na ulaşmaktadır.

Norberg-Schulz (1980) insanın bir ‘yeri’ “anlamlı olarak kavramasının” temel koşullarını ise **‘oryantasyon’ ve ‘özdeşleşme’** olarak belirler. Bir “varoluşsal mesnet noktasına” sahip olması “mesken tutması” için, insanın kendisini bir çevreyle özdeşleştirebilmesi gerekir: insan, “belli bir yerde *nasil* olduğunu bilmelidir”. Norberg-Schulz, *“insanın kimliği, öncelikle bir yerin kimliğini gerektirir.”* der. Çünkü ona göre insan, sabit bir kimliğe sahip olmaya ihtiyaç duyar ve böyle bir kimlik, ancak “belirgin bir çevresel karakter ile özdeşleşmeye” dayanabilir. Öte yandan, çevreyi “anlamlı olarak kavrayabilmek” için insan, bu çevre içinde kendini oryante edebilmelidir: *“nerede olduğunu bilmelidir”*. Norberg-Schulz (1980)’a göre, bir ‘yer’e “ait olmak”, “bu iki psikolojik fonksiyonun tam anlamıyla gelişmiş olmasına” bağlıdır. Norberg-Schulz (1980)’a göre ‘yer’ kavramı ilk zamanlar fonksiyonel bir anlayışla ele alınarak yerin soyut kimliği ihmal edilmiştir. Hâlbuki ‘yer’ varoluşsal boyutu olan bir veridir; ‘niteliksel, bütün bir olgudur’ ki bundan dolayı, analitik ve bilimsel kavramlarla tarif edilemez. ‘Yer’in mekânsal konfigürasyonu, mimari detayları ve konumu tarafından

belirlenen belli bir kimliği vardır. Tüm bu bileşenler anlamlı bir uygunluk içerisinde olursa güçlü bir yer oluşur, bileşenlerden biri zarar görürse o yer kimliğini kaybeder. Yerin kimliğinin kaybolması, o yeri deneyimleyerek yerle arasında aidiyet oluşturan kişinin kimliğinin zarar görmesi neden olur. İnsan ve yer arasında bu derece güçlü bir kimlik bağı vardır. İnsanın kimliği yerin kimliğini gerektirir. Buradan hareketle Norberg-Schulz (1983)'un **“yerin ruhu”** gibi tanımı güç mitsel bir kavramı modern mimarlığın eleştirisi olarak mimarlık kuramına tanıtmıştır. Modern mimarlığın tek tip fonksiyonel odaklı ikamet etmeye olanak vermeyen anlayışı, insanın yaşadığı yere karşı aidiyet hissini sarsmıştır. Norberg-Schulz (1980) **yerlerin kendilerine özel bir ‘Genius Loci’si, kendine has bir ruhu olduğunu savunur** ve bu ruhun, gözlemleyicinin kendisinden bağımsız olduğunu ortaya sürer. Ona göre, gözlemci orada olmasa bile, yerin ruhu ondan bağımsız olarak orada olmaya devam eder. Yerin ruhu, insanların ona yüklediği anlam ile birlikte oluşmaz, doğal oluşuyla yerle birliktedir ve insan ile yer arasındaki ilişkiden temellenmemektedir (Cighi, 2008). Norberg-Schulz'un ‘Yerin Ruhu’ üzerine çalışmalarının temeli, Heidegger’in düşüncelerine dayanır. Norveçli mimarlık kuramcısı Schulz, mimarlık alanına ‘Yerin Ruhu’ kavramını taşıyarak, kalıplaşmış mimari kuralların ve klişelerin yerine, var olan imkânların zenginliğini görmeyi amaçlayan, bir mimarlık teorisinin arayışındadır (Van Nes, 2008). Heidegger’in fikirlerini, mimarlığa farklı bir bakış getirecek şekilde, modern mimarlık alanına taşıyarak, fenomenolojik yöntemin mimarlıkta, yer yaratımı ile anlamlı çevreler üretme potansiyeline sahip olduğunu ileri sürmüştür. Schulz yer ile ilişki kurmaya olanak vermeyen, insanda aidiyet duygusu geliştirmeyen, fonksiyon ve şemaya bağlı olan modern mimarlığı eleştirir (Koçyiğit, 2007). Modernleşme sürecinde “yer alış”, mekânsal dağıtım ve boyutlama yoluyla nicel “işlev”e indirgenmiştir. Fakat işlev, insana bağlı olarak her yerde benzer şekilde ele alınamaz. Yemek, uyumak gibi insanın benzer temel işlevleri bile kültürel geleneklere ve çevresel özelliklere bağlı olarak farklı biçimlerde gerçekleşir. Bu nedenle işlevsel yaklaşım somut anlamda buradılığı ve ona ait öznel kimliği gözden kaçırmaktadır. Kahn, bunu şöyle ifade eder: “Tasarımı ihtiyaçların düzenlenmesi ve problemlerin çözümlenmesi olarak düşünürseniz, bakın işte o zaman onu elden geçirirsiniz. Onun anlamını kaybedersiniz, çünkü bir şeyin kendi içinde anlamlı olabileceğini düşünmemektesinizdir” Schulz, anlam sorununun göstergebilimin uğraşı alanına girdiğini kabul etmekle birlikte işlevselciliğe bağlı bölgelemenin [zoning] mimarlıkta anlamı açıklamakta ve onu üretmekte yetersiz kaldığını savunmuştur. Sunmaya çalıştığı alternatif ise, mimarlığı, Heidegerci

görüngübilim üzerinden okumaktır. Buna göre mimarlığın amacı, bir “varoluşsal zemin” [existential foothold] sağlamaktır. “Mekanda ancak oryantasyon ve yere ilişkin özel karakterin tanımladığı kimlik sayesinde yaratılan varoluşsal zemin ile yabancılaşma sorununun üstesinden gelinebilir”

Ando (1998)’ya göre, yerin ruhu (genius loci) asla dingin kalmamakta ve bulunduğu yeri sürekli değiştirmektedir. Onun devinim biçimi, bir yeri bilgilendirmekte, o yere nitelik kazandırmakta, o yeri dönüştürmekte ve yenilemektedir. Uygarlık mimarlık aracılığı ile yerin ruhunu toprağa hapsedmek, sabitlemek için çabalamaktadır.

Cresswell (2004) ise “yer”, *insanların, öyle ya da bir başka türlü, ilişik kurdukları, değiştikleri, bağlandıkları mekanlardır; anlamlı konumlardır.*” der. Cresswell, tartışmalarında, “yer”in fiziksellikten, konumdan, topraktan başka bir şeye referans verdiğini söylerken, burada, “yer”i yine mekânla, konumla ilişkili bir şekilde tanımlar. Mekân ve yer arasında bir farklılaşmaya gittiğinde, Mekânın yerden daha soyut bir kavram olduğunu savunur. Mekânın bir “dışmekân” ya da “geometri mekânları” olduğunu, bir alana ve hacme sahip olduğunu belirtir: “yerler, bunların arasındaki mekânlardır”. Cresswell, esas olarak burada Tuan (1977)’dan esinlenir; yerin alandan, hacimden başka bir varlığı olduğunu söylemeye çalışır. Coğrafyacı Tuan (1977) mekânı (space) “hareket ve özgürlük” olarak, yeri (place) ise “durma ve güvenlik” olarak tanımlamaktadır. Tuan’a göre, her durumda da, kendilerini tanımlamak için, mekân yere, yer de mekâna gereksinim duyar: “Yerin emniyetine ve durağanlığına karşı mekânın açıklığının, özgürlüğünün ve tehdidinin farkındayızdır ya da tam tersi. Dahası, mekânı harekete izin verdiğini düşünürsek, yer duraktır, ara vermedir. Hareketin içindeki her durma anı-noktası, o konumu-mekânı yere dönüştürmeye imkân verir”(Tuan, 1977).

Heidegger (1971)’in terimleriyle; **‘yer’, herhangi bir lokasyon değildir. İnsanlar arasında, zaman içinde paylaşılan deneyimlerin demir attığı bir noktadır.** Mekân, zamanla ‘yoğunlaştıkça’ zamanla bir kültür ona kök salınca mekân ‘yer’e dönüşür. Yani ‘yer’, sabit değerlerin, davranış ve düşünce, geleneklerin, alışkanlıklarının, taşıyıcısıdır. İşte “mesken tutmak” da; böyle bir bütünsel yapının parçası olmakla mümkündür. Bir kültür, bir ‘yer’, bir insan topluluğu arasındaki armonik bütünselliğe dayanır.

Burada karıştırılmaması gereken bir nokta vardır. Yazın dilinde mekân ve yer kavramının birbirleri yerine kullanıldığı birçok örnekle karşılaşmak olasıdır. İngilizcede

“space” ve “place” olarak adlandırılan mekân ve yer kavramları birbirlerinden farklarla özde ayrılmaktadır.

Gür (1996) mekanı, insanın, insan ilişkilerinin ve bu ilişkilerin gerektirdiği donatıların içinde yer aldığı, sınırları kapsadığı örgütlenmenin yapı ve karakterine göre belirlenen bir boşun olarak tanımlamaktadır.

Hasol (1998) mimarlık sözlüğünde mekan kelimesini, “İnsanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluk, boşun. Mimari bir mekân yaratmak, geniş anlamdaki doğadan veya peyzaj mekanından insanın kavrayabileceği bir bölümü sınırlamaktır” diye tanımlamaktadır.

Aydınlı (2003)’ya göre, mekân, bir yeri oluşturan elemanların üç boyutlu düzeni ve ilişkileridir. Mekân fiziksel özelliklerle tanımlanabilirken yer, özel ve tektir. Mekân ve yer kavramları, anlam olarak pek çok yerde birbirlerinin yerine kullanılsalar da, birbirlerinden ince bir sınırla ayrılmaktadırlar.

Mekan, fiziksel olarak, belirli bir amaca yönelik, sınırlandırılmış bir boşluktur. Mekan kültürel ve bölgesel içeriği olan kavramsal donatıldığında ise ‘yer’ e dönüşür. Mekan türleri tipolojilerine ve fiziksel özelliklerine bağlı olarak tanımlanabilirken, ‘yer’ çevresel özellikleriyle tek ve özeldir. Yer bir yandan malzeme, biçim, doku ve renk somut fiziksel özellikler içerirken, bir yandan da insan tarafından zaman içinde oluşmuş soyut sosyo-kültürel ve davranışsal bileşenler içerir. Bu yönüyle her yerin bir karakteri ve kimliği vardır. Yer kavramı mekanı da içinde barındıran geniş bir kavramdır.

Yerin bir ruhu vardır. Mekân ile yerin organik bağı yerin ruhundan (genius loci) kaynaklanmaktadır. Yer, elbette sadece coğrafi bir konumdan ibaret değildir. Aynı yere ait şeylerin belirleyici bir ruhu vardır. Doğal yerin belirleyicisi olarak dağlar, bitki örtüsü, su, ışık görülebilir. Ama gökyüzündeki bulutlar ya da tamamen açık sarı bir gökyüzü bile yerle ilgili bir özellik verebilir. Yer, insanla ilişkilendiğinde kültürel bir yer haline gelir. İnsan yapımı yerde, insanın doğayı tecrübe etmesiyle ortaya çıkan binalar oluşur. Değişik yerlerde iklimin, dinin, topografyanın da etkisiyle mimariler değişir. Mimari, yer ile birlikte vardır. Yer mimariyi kurmakta, mimari de yeri dönüştürmektedir. Norberg-Schulz (1980)’a göre **‘yerin ruhunun somutlaşmış hali mimaridir**. İnsan çevreyi algılar (alır) ve onu mimarinin odak noktası haline getirir.’ Mimarlık ile yer arasındaki ilişkiyi Norberg-Schulz (1980) **“yer, yapısal arayışımızın başlangıç ve bitiş noktasıdır”** sözüyle ifade etmiştir. Burada Norberg-Schulz’un “başlangıç ve sonuç” olarak belirttiği mimari tasarım sürecidir.

Mimari tasarım, doğru tanımlanmış aidiyetlerin, sahipliliklerin ve kimliğin ya da kimliklerin bileşkesidir. Yerin kimliği ise mimari tasarım için öncül bir olgudur. Yer kavramını anlayabilmek için öncelikle mimari ölçeğe inmeden makro ölçekten mikro ölçeğe inilmelidir. Mimari tasarım sürecinde yerin belleği ile ilgili özellikler analiz edilmeli ve bu özelliklerle bütünleşilerek tasarım yapılmalıdır.

Schulz'a göre, 'yer' kavramı, önceleri nicel ve fonksiyonel bir anlayışla ele alınmıştır. Bu anlayış, 'yerin özel bir kimliğe sahip soyut bir kavram' olduğunu ihmal eden bir anlayıştır. Oysa yer kavramı, varoluşsal boyutta irdelenmesi gereken bir kavramdır. Yer, 'bir karakter ya da atmosfer gibi bir veridir'; 'niteliksel, bütün bir olgudur' ki bu özelliklerinden dolayı, analitik ve bilimsel kavramlarla tarif edilemez. Yerin; konumu, mekânsal konfigürasyonu ve mimari detayları tarafından belirlenen bir kimliği vardır. Bileşenlerin tümü, anlamlı bir uygunluk içerisinde iken 'güçlü bir yer'den bahsedilebilir. Bileşenler arasındaki ilişki zarar gördüğünde ise o yer kimliğini kaybeder. Yeri deneyimleyen kişinin kimliği yerle arasında gelişen aidiyet ilişkisine bağlıdır ve yerin kimliğinin kaybolması yeri deneyimleyen kişinin kimliğinin de zarar görmesine neden olur (Norberg-Schulz, 1980).

Seamon (2003), 'yer'in insanlar için neden önemli olduğu ve oluşturulmasında mimarlığın nasıl araç olabileceği konularına fenomenolojik bir perspektiften bakmayı uygun bulur. O'na göre, fenomenoloji (görüngübilim) en kısa olarak, 'fiziksel elemanlar konuşabilselerdi, kendilerini nasıl tarif ederlerdi?' şeklinde tanımlanabilir. Seamon'ın fenomenolojik çalışmaları, fiziksel ve yapıli çevrenin insan hayatına kolayca katıldığını; çünkü yaşamın anlamlı bir yönünün insanın yerdeki yaşantısı olduğunu söyler. Bir başka deyişle, insan hayatının kaçınılmazı her zaman bir yerde oluşumuzdur. Eğer yer, dışarının ortasında bir içerdelik kurgulayarak yönlenme ve kimlik hissi sağlayabiliyorsa, fiziksel ve yapıli çevrenin bu içerdeliğe nasıl katkıda bulunduğu araştırılmalıdır. Yerin fenomenolojik açıdan tartışıldığı çeşitli makalelerin, Seamon tarafından derlendiği, 'Dwelling, Seeing and Designing' isimli kitapta Relph'in 'Modernity and the Reclamation of Place' adlı makalesi yer almaktadır. Bu makalede yer kavramı, modern gelişmeler çerçevesinde tartışılmaktadır. Relph'e göre yer, doğal-yapay elemanları, sosyal aktiviteleri ve kişisel-toplumsal anlamları bünyesinde toplayan bütün bir olgudur. Kesin sınırları çizilemez, parçalarına ayrılamaz. Yerin, o yerde yaşayanların çabalarıyla gelişen kendine özgü bir ruhu olduğunu, bundan dolayı da bu ruhun sipariş üzerine tasarlanamayacağını iddia etmiştir. Bir 'yer'de bulunmak, 'hayatın gerçeklikleriyle

ilişki kurmaktır'; 'oradalıktan çok buradalığı, tedirgin olmaktan çok emniyette olmayı, ayrılmış olmaktan çok ait olmayı hissetmektir'(Relph, 1993).

Sonuç olarak yer öncelikle coğrafi bir konumdur: başka yaşam alanlarına göre konumlanır, işaretlenir, tanınır. Kendine özgü koordinatları ve ona ulaşmanın özel yolları vardır. İnsan, çeşitli davranışlarını zamansal-mekânsal bir çerçevede düzenlediği ve gerçekleştirdiği ölçüde, toplumun tarihi ve kültürü içerisinde, insanlar ile yaşam alanları arasındaki ilişkileri incelemek, yaşam alanlarının ya da yerlerin algısını ve anlamını kavramak durumundadır. 'Mekân ise soyut bir anlama sahiptir. Metre veya benzeri birimlere göre ölçülür, fakat içerik olarak boştur. Mekânın yer haline gelmesi için ona insan ilişkisi eklemek gerekir. Yer, işlev yüklü, somut ve dolu bir mekândır. Yer'in insan etkinlikleriyle zenginleşen bir kimliği ve ruhu vardır.

2.3. Mimaride Yersizlik, Aidiyetsizlik, Aynılaşıma, XX. Yüzyıl Mimarlığında “Yersiz” Yaklaşımlar

‘Yersizleşme’ yerleri yer yapan özelliklerin kaybolduğu, insanın çevresine bakarak nerede, hangi kültürel ve tarihsel sürece göre oluşmuş bir çevre içerisinde olduğunu anlayamadığı, buna bağlı olarak aidiyet, kimlik, vb. sorunlarla karşılaştığı süreç olarak tanımlanabilir. **Mimari tasarım olgusu içerisinde yersizleşme, tasarımda söz konusu olan mimari ürünün ait olduğu yerin tasarım sürecinde giderek azalan ölçüde etkin olmasıdır.** Yani bir mimari ürün sadece kendi bütünlüğü içinde kavrayamayız. Mimari ürünün hem düşünsel, duygusal, kültürel vb. hem de fiziksel olarak belirlenen bir yeri, ait olduğu yapısal bir sistemi vardır. Mimari ürünün ait olduğu bu yapısal sistem ile ilişkisini anlatan kavram ise bağlamdır. Bağlam mimari ürünün konumlandığı fiziksel çevreden, coğrafi bölgeye kadar yer’e ait niteliklerin, karakterin ve imgenin yapısal sisteme aktarılmasıdır. Mimari ürünün düşünsel, coğrafi, fiziksel olarak bağlamından kopması sonucu mimari ürünün kendine ait bir yerinin olmayışı sonucu **‘yersizleşir.’** Fiziksel olarak yersizleşme olgusunun ortaya çıkışı “yer” in “zaman” ve “mekân” olarak ayrışmaya başlaması ile oluşmuştur.

“Yer ve zamana yönelik referansların karmaşık yapısı yeni bir küreselleşme kavramına zemin hazırlamakta, yapısal çevrenin yerle bağları coğrafyadan bağımsız anlamlar kazanmaktadır. Bu durum bir yandan yeni yapı türlerini ortaya çıkarmış, öte yandan “yersizlik-aidiyetsizlik” olarak nitelenebilecek bazı tasarım anlayışlarının

yerleşmesine, yapı bağlam ilişkisinin yeniden yorumlanmasına neden olmuştur (Güzer, 2009)’’.

Antropolog Augé (1995) de, süper modernitenin non-place “yer olmayan” mekanlar ürettiğini iddia eder. Artık, değişim geçiren ve kaygan bir zemin olan “yer-olmayan”lar, modernitenin getirileri nedeniyle, bağlanılan, kök salınan anlamlı bir varoluş biçimi değil, gelip geçilen, ruhu olmayan bir geometridir. Augé ’nin ele aldığı “yer-olmayan”lar, fenomenoloji ve beşeri coğrafya literatüründe tartışılan mekan-boşluk-salt geometri anlamıyla örtüşür. Augé, de Certeau’nun mekan ve “yer” kavramlarından beslenerek, “yer”in karşıtı olan “yer-olmayan”ı tartışır. “Yer-olmayan”ın ruhu yoktur, anlamdan, pratikten bir anlamda yoksundur. “Yer-olmayan” tüketim mekanları tatil köyleri, hava alanları, alış-veriş merkezleri vs. geçiş noktalarıdır. Yer olmayan mekanlar büyük ve steril ortamlardır, dış dünyadan ve çevreden tamamen soyutlanmıştır. Yapıların dış kabuğu, içeride ne olduğunun bilgisini vermez. ‘Yer-olmayanlar’da içerideki yaşantı, dışarıdan ve doğal koşullardan tamamen soyutlanmıştır. İklimsel koşullar, zamansal değişimler içeride hissedilemez. İşlevlere göre alt servislere ayrılmış yer olmayan’ın mekanları, kendi zamansal kurgularına ve senaryolarına sahiptir. Yer-olmayanlarda amaç, bireyin dış dünyayı unutması ve mekandaki kurguya, tüketime odaklanmasıdır (Bahadır, 2014).

Moneo (1998) ise bu konu hakkında, “herhangi bir yer”in hayaletinin dünyayı rahat bırakmadığını belirtmiştir. Aynışmaktan da yakınan Moneo (1998), görüşlerini şu şekilde belirtmiştir: Aynı elektronik ve mekanik öğelerle çevrilmiş olarak yaşamaktayız. Aynı aletleri kullanmakta, aynı ürünleri tüketmekte, aynı görüntüleri görmekteyiz. Herhangi bir bürodayken, hangi ülkede bulunduğumuzu söylemek güç, bir hastane ya da havaalanı yahut bir süpermarket için de aynı şey söylenebilmektedir. Dahası, ulaşım ve kitle iletişim araçları mekân düşünceleri ve uzaklığın özündeki anlamı değiştirmektedir. Her şey yer fikrine karşı duruyormuş gibi gözükmektedir. Mimarlıkların kültürlerin dışı vurumu olduğu önermesinden hareketle “yersizlik” meselesinin de kaynağının yukarıda açıklandığı gibi mimarlık dışında olduğunu söylemek olasıdır.

Deviren (2001) için “yersizliği bünyelerinde barındıran tüketim mekânları” bulunmaktadır. Ona göre, bu mekânlar ulaşım, turizm, alış-veriş, geçici barınma hizmeti sağlamak amacıyla yapılmaktadırlar ve bugün geleneksel yerleşimlerin sınırlarını çoktan aşmışlardır. Bu tür mekânların dünyadaki yaygınlığının ve birbirine benzer oluşunun öncelikle bireyde ve bunun etkisiyle de toplumda “yersizlik” duygusunun

artmasında önemli bir etmen olmaktadır. Buna olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığında “yersizlik” hissini meydana getiren mekânların (o, bir tepki olarak “yapısal oluşum” demektir) “bugünün yerini” oluşturduğunu belirtmektedir.

Küresel sermayenin örgütlediği bu yersiz mekanlar, coğrafi sınırların yok olduğu, aidiyet duygusu yerine bir yere ait olmama / her yere ait olma duygusu veren, bağlamından kopuk, kısaca küresel olan ortamlardır.

Özetlemek gerekirse ‘**mimaride yersizlik**’, insanın algılarını zorlayacak ölçeklerde bir çevreyle mücadele etmesine neden olmakta, kimlik ve **aidiyet duygusunu zedelemekte**, insanın çevresine yabancılaşmasına neden olmaktadır. Yerin ruhunu dikkate alınmadan yapılan tasarımlar, her yerde ve/veya hiçbir yerde olma hissi verecek çevrelerin doğmasına sebep olmakta, bu da, insanın varlığını ifade etme biçiminin bozulmasına neden olmaktadır.

2.3.1. Modern Mimarlık-Yer İlişkisi-“Evrensellik”

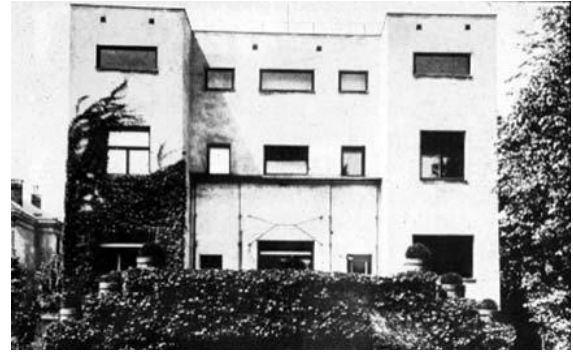
“Tüm insanlar aynı organizmaya, aynı fonksiyon yapısına sahiptirler. Tüm insanlar aynı ihtiyaçlara sahiptirler. Asırlar boyunca oluşa gelen sosyal dayanışma, standart sınıflar, fonksiyonlar ve standart ürünlere imkân tanıyan standart ihtiyaçları sabit kılar. Ben tüm uluslar ve iklimler için tek yapı öneririm”.

Le Corbusier (1952)

“Modern” kelimesi, ilk kez 5. yüzyılda Hristiyanlığın resmen kabul edildiği yıllarda o dönemin Pagan ve Romalı tarihinin sanat ve mimarisinden farklı olduğunu belirtmek için kullanılır (Dostoğlu, 1995). “Modern” kelimesi Latince “modus” (ölçü) ve “modo” kelimelerinden (hemen, şimdi) gelmektedir. Modernizm ise, modern (çağdaş) düşünüş ve davranış biçimi olarak tanımlanmış, modernizmin başlangıcı ise her tarihçi için farklı olmuştur. Bazı tarihçiler modern zamanların 15. yüzyıldaki Hümanizma ile (Kortan, 1991), bazıları Rönesans ile bazıları da 18. yüzyıldaki Endüstri Devrimini izleyen yıllarda başladığını kabul etmektedirler. Modern mimarlığın temelleri Aydınlanma ile ortaya çıkan pozitif düşüncenin ve teknik gelişmelerin başlangıcı olan 18. yüzyıl ortalarına dayanmakla birlikte, modern mimarlığın 18. yüzyıl ortalarında başlayan Endüstri Devriminin içerdiği teknik, kültürel ve sosyal değişimlerle birlikte ortaya çıktığı kabul edilir.

19. yüzyılda yaşanan değişimler insanlık tarihinde yeni ufuklar açmıştır. Sanayi devrimi sonucunda kentler işgücü yönünden bir cazibe merkezi haline dönüşmüş, kırdan

kente göç başlayan yoğunluk kentlerin hiç de hazırlıklı olmadığı bir süreci, hızlı kentleşmeyi başlatmıştır. Betonun ve çeliğin malzeme olarak mimariye girmesi “Endüstriyel Yapılar” kavramını başlatmıştır. Fabrikalar, demiryolları, büyük gar yapıları, köprüler, bu gelişimin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ülkeler şehirler, birbirine yaklaşmış, iletişim ve değişim hız kazanmıştır. Yeni malzemelerin ve teknolojinin gelişimi toplumsal güç dengelerini etkilemiş ve değiştirmiştir. Gelişen burjuvazi ordu, kilise, aristokrat egemenliğine son vermiştir. Feodalizm tarihsel misyonunu tamamlayıp yerini kapitalizme devretmiştir. Endüstri devriminin temelde sosyal ve ekonomik bünyede yaptığı değişiklik sanayi de etkilemiştir. Zira her dönemin ideolojik, sosyo-ekonomik ve endüstriyel yapısı mimarisine de damgasını vurmuştur. Endüstri devrimi ile mimari arasında yaşanan bu değişimler modern mimarlığın temellerini atmıştır. Artık 20. yüzyıla girerken süslerden arınmış ve kaynağını geçmişten değil gelecekte arayan bir yaklaşıma yönelinmiştir. Adolf Loos, “Kültürün evrimi kullanıma dönük nesnelerin süslemeden arındırılması ile eş anlamlıdır” ve “süsleme suçtur” diyerek yapının simgesel değerini reddeder ve yapıyı minimum maliyetle ekonomik olarak yapmak gerektiğini, ekonomik yapının da aynı zamanda topluma hitap ettiğini belirtir. Peter Behrens’in AEG Fabrikası (Resim 2.1.), Adolf Loos’un 1910’da Viyana’da inşa ettiği Steiner Evi (Resim 2.2.), 1903’te inşa ettiği Viyana’da Apartman yapısı (Resim 2.3.) ve Walter Gropius’un tasarladığı Fagus Fabrikası (Resim 2.4.), bu dönemin mimari yaklaşımını yansıtan yapı örnekleridir.

Resim 2.1. AEG Fabrikası, P. Behrens, Berlin, 1909

Resim 2.2. Steiner Evi, Adolf Loos, Viyana, 1910

Resim 2.3. Viyana’da apartman, A. Loos, 1903

Resim 2.4. Fagus Fabrikası, W. Gropius, 1911-1913

Modern mimarlığın en önemli özellikleri; mimari tasarımda akılcılığın ön planda tutulması, doğa ile ilişki kurmamak, yapıyı doğadan soyutlanmış bir estetik obje olarak görmek, klasik, statik, düzgün geometrik biçimler aramak şeklinde özetlenebilir. Modern mimarlığın öncüleri Le Corbusier ve Mies van der Rohe’dir. Le Corbusier’nin Villa Savoye’da (Resim 2.5.) uyguladığı ve “çağdaş teknolojinin çağdaş tasarım ile birlikteliğinden tasarım yaklaşımı” olarak adlandırdığı beş ilke, 1929 yılında İsviçre’nin La Sarraz kentinde toplanan I. CIAM (Congres Internationaux d’Architecture) Kongresinde Uluslararası Üslubun temel ilkeleri olarak kabul edilir. Böylece modern mimarlığın estetik değerleri olan betonarme iskelet sistem, serbest cephe ve plan düzeni, yatay pencere ve çatı bahçesi ilkeleri ortaya konmuş olur.

Resim 2.5. Villa Savoye, Le Corbusier, 1929-1931

Mies van der Rohe, yapılarında sadelik taraftarıdır bu yaklaşımını **“less is more”** sözleriyle ifade eder. Mies için biçim, mimarlıkta “tasarımcıyı baştan çıkaran, istem-dışı davranışa yönelten ve varlığı “ahlaki” gerekçelerle açıklanamayan her şeydir”. Modern mimarlardan geleneksel yapı kavramından uzaklaşma adına Mies, en uç noktayı temsil eder.

Resim 2.6. Farnsworth Evi, Mies van der Rohe, 1950

Bu yaklaşımdan sonra modernizm, kapitalizmin yayıldığı diğer ülkeleri de kapsayacak; **kültürel farklılıkların ötesine geçerek evrensel ihtiyaçları karşılayacak araçları ve kurumları yaratmayı hedefleyecektir. Bozdoğan (2002)’ın da belirttiği gibi,** *“Bu modernist bakış açısına biçim veren karmaşık sanayi toplumlarının yeni ihtiyaçları, araçları ve teknolojileri, rasyonel bir ilerlemeden geçmekte olan evrensel bir tarihin ihtiyaçları, araçları ve teknolojileri olarak sunuluyordu hiçbir ülke, kültür ya da coğrafyanın dışında kalamayacağı çağ açıcı bir güçtü bu.”* Gelenekselden uzak eşitlik ilkesi temel alınarak yapılaşan modernizm yalın geometrik, evrensel ve standart formları ile yerel verileri yok sayıyor, bölgesel sınırları ortadan kaldırıyordu.

Corbusier (1999) “Bir Mimarlığa Doğru” isimli kitabında, geleneksel alışkanlıkların bir daha geriye dönmemesine yok olduğunu vurgulamakta ve başlayan

yeni dönemi coşkunlukla ifade etmektedir: “..Modern toplum gerçekten her şeyi yeniden gözden geçirme durumundadır; makine her şeyi alt üst etti; gelişim yüzyıl içinde yıldırım gibi bir hız kazandı; süregelen alışkanlıklarımızın, araçlarımızın, çalışmalarımızın üzerine bir daha hiç açılmamak üzere bir perde kapandı. Önümüzde engin bir alan açılmakta ve tüm dünya gücünü buraya seferber etmektedir...”

Kişinin iç dünyası ve dışındaki dünya arasında ‘problemsiz’, armonik bir bağlantı olması arzusu; modern mimarlıktaki baskın eğilimi oluşturunuyordu. Modern mimarlığın giriştiği de, çok zaman, modernitenin sebep olduğu gerilimleri uzlaştıracak “mesken tutma” mekânları yaratmaktır. Corbusier (1952)’e göre “mimarlık armonilerle ilgilidir”. *Towards a New Architecture* kitabının ilk bölümünde şöyle der: “mimar, formları tanzim ederek kendi ruhunun saf yaratısı olan bir düzeni kurar; ... bize, kendi dünyamızla uyumlu olarak duyumsadığımız bir düzenin ölçüsünü verir ... İşte o zaman güzellik hissini deneyimleriz.”. Bu da demektir ki, Le Corbusier de, Heideggerci yaklaşımda olduğu gibi, insan ve dünya arasında kurulacak armonik bir süreklilik arzusu taşımaktadır. **Fakat onun düşüncesinde bu süreklilik, bir ‘yer’in ‘ruhunun’ korunması ya da restore edilmesiyle kurulmayacaktır. Onun aradığı, geleneksel sınırların ve değer sistemlerinin parçalandığı modern dünyaya özgü, yeni bir düzendir. Bir “karmaşa” haline gelmiş olan eski değer ve normlardan bağımsız; temiz; tüm insanları düzen, dirlik içine sokacak yeni bir bütünsel çevre kurulması gerekliliği, onun düşüncesinin temelidir.** İşte bu sebeple, Le Corbusier’den ilham alan pek çok mimarlık yaklaşımı, mimarlık disiplininin yapma ve düşünme biçimlerini tanımlayan geleneksel sabitliklerin topyekûn tasfiyesini öngörür; fakat yerlerine yeni sabitlikler tasavvur eder. Bu kez, dünyanın bir ucundan diğer ucuna geçerli olacak; köklerini yitirmiş ve dünya üzerinde ‘**yüzer-gezer zihinler**’ haline gelmiş insanların tümünün ‘özdeşleşebileceği’ sabitlikler. Sonuçta arzu ettikleri, **geleneksel yapıların parçalanmasıyla birlikte ortaya çıkan karmaşanın, tüm insanlarda ortak olan özellikler temel alınarak ve tikel özellikler yok sayılarak kurulacak olan yeni bir çevresel düzenle kontrol altına alınmasıdır.** Le Corbusier (1952) şöyle der: “Tüm insanlar aynı organizmaya, aynı fonksiyon yapısına sahiptirler. Tüm insanlar aynı ihtiyaçlara sahiptirler. Asırlar boyunca oluşa gelen sosyal dayanışma, standart sınıflar, fonksiyonlar ve standart ürünlere imkân tanıyan standart ihtiyaçları sabit kılar. Ben tüm uluslar ve iklimler için tek yapı öneririm”.

19. yüzyılda Endüstri Devriminden sonra başlayan 20. yüzyılın ilk yarısında etkisini sürdüren modernizm hareketi II. Dünya Savaşından sonra eleştirilmeye

başlanmıştır. Modern Çağın bilim ve teknolojisinin etkisiyle nesneleri önünde-hazır-varlıklar olarak gören ve onları çerçeveleyen insan, “yer”leşmeyi de şiirsel düşünmeden uzak bilişsel süreç, araç ve yöntemlere dayalı bir düşünme sistemi ile değerlendirmektedir. Bu hesaplayıcı düşünme sistemi hakiki “yer”leşmenin üzerinin örtülmesine neden olmuş, insanı “**yersiz-yurtsuzlaştıran**” bir konuma indirgemıştır. Böyle bir dünyada insan “evsiz”dir, dolayısıyla bir dünya içinde “yer”leşemez. Oysa “yer”leşme, ontolojik açıdan bir varlık koşulu ve insanın “Dünyada-Olma” biçimidir (Heidegger, 1996).

Norberg-Schulz (1971), farklı eylemler için farklı çevrelere ihtiyaç duyduğumuzu bu nedenle şehirler ve evlerin farklı yerlerden oluştuğunu, ancak modern şehir planlaması ve mimarlığın bunu oldukça soyut bir yoldan dikkate aldığı üzerinde durmuştur. **Modernleşme sürecinde “yer alış”, mekânsal dağıtım ve boyutlama yoluyla nicel “işlev”e indirgenmiştir.** Fakat işlev, insana bağlı olarak her yerde benzer şekilde ele alınamaz. Yemek, uyumak gibi insanın benzer temel işlevleri bile kültürel geleneklere ve çevresel özelliklere bağlı olarak farklı biçimlerde gerçekleşir. Bu nedenle işlevsel yaklaşım somut anlamda buradılığı ve ona ait öznel kimliği gözden kaçırmaktadır.

Norberg-Schulz (1980)’a göre, modern mimarlıkta binalar özel bir şekil-zemin ilişkisi kurmaksızın serbestçe yerleştiklerinden peyzaj, oluşan yapay ağ içerisinde anlamını kaybetmektedir. Bunun yanı sıra, modern tasarımlar iç-dış, özel-genel alanlar arasında olması gereken net ayrımları hiçbir ölçekte karşılayamamaktadır. Bunun sonucu olarak, mekânsal strüktürler kaybolmakta, kimlik zayıflamakta ve insanın yabancılaşma sorunu ortaya çıkmaktadır ki bu sonuç ikamet etmenin doğasına ters düşmektedir. Schulz’a göre gerçekleşen pratiklerden bağımsız hale geldiğini, yer in zaman-mekan’dan koptuğunu belirtir. Zaman ve mekan birer soyut tüm bu belirtiler, ‘yer kaybı’na (loss of place)’ işaret etmektedir. Mekanla kurulan bu iletişim, insana ‘yerin ruhu’nu hissettiren ve onun dünya’da var oluşunu sağlamlaştıran bir algılamadır. Modern mimarlığın çevreyle bütünleşmeyen mekânlarının, yerin kimliği ile insanın kimliği arasında kopukluk yarattığını düşünen Schulz, yeri ruhu (1980) kavramıyla, mimarları ‘yer’i yeniden hatırlamaya çağırır.

Giddens (1994) modernleşme ve küreselleşme ile geline nokta, artık zaman ve mekanın içinde kılıf haline gelerek, yerden birbirlerinden bağımsız nicel değerler haline gelmiştir. Zaman ve mekan kavrayışlarının ayrıştırılarak yer bağlamından

çıkartılması, başka bir deyişle yerinden edilerek evrensel bir kategori olarak kavranması mimarlık alanında yersizleşmenin başlamasına işaret eder.

Pallasmaa (2011), kendi mekan anlayışını tariflerken, modern mimarlığa ait görüşünü de ortaya koyar. Ona göre iki tip mekan vardır: Gözle görülen (optic) mekan ve tenle algılanan (haptic) mekan. Gözle görülen mekan, modern mimarlığın yarattığı, görme duyusuna hitap eden, ‘görme’ üzerinden şekillenen mekandır. Tenle algılanan mekan ise bizi esas anlama götüren mekandır; duyular dünyasını harekete geçirir, insan ile mekan arasında etkileşim gerçekleşir. Pallasmaa’ya göre görme ve işitmenin baskınlığı ile diğer duyuların ihmalı, mekanda bedensel deneyiminin yoksunluğunu beraberinde getirir. İnsanın tüm yönlerine hitap etmeyerek onu körelten bu durum, çağdaş mimarlığın insana ait olmayan yapılar üretmesine neden olmaktadır. Pallasmaa (2011), modern görüşün akıl ve görme üzerine kurulu yapısını karşısına alarak, bedeni ön plana çıkarmakta; “Modern tasarım, anlık olana, göze hitap eder. Bedeni, diğer duyuları, anıları ve düşlerimizi evsiz bırakır.” demektedir.

Modern mimarlık, doğduğu dönemde var olan sorunlara çözümler üretmeye çalışmıştır. Hızlı kentleşme, artan nüfusun barınması, hijyenik olmayan koşulların artması ve alt yapı eksiklikleri aşılması gereken en önemli eksiklikler olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan uzmanlar olabildiğince rasyonel ve ekonomik çözümlerin peşinde koşmuşlardır. Fonksiyon, doğal ışık ve havalandırma tasarımı yönlendiren temel unsurlar olmuştur. Ancak bu süreçte gelenekler ve daha önce yapılmış şeyler önemsenmemiş, modernist ütopya kendi dünyasını sil baştan yaratmayı yeğlemiştir.

Modern tasarım ideolojisinin eleştirilmesi, fiziksel çevrenin insanlara neyi verebileceğini yeterince anlamadan yapılanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Uluslararası üslubu benimseyen modern mimarlıkta; geçmiş, kültür ve yer ile bağlar tamamen koparılmış ve zamanla eleştirilmeye başlanmıştır. Eleştirilerin odak noktası modern mimarlığın, kendini tamamen tarihten soyutlayan rasyonalist ve purist ilkeleri benimseyerek bütün coğrafyalarda benzer çözümler üretmesi ve doğa ile ilişkisinin kopmasıdır. Sonuç olarak modern mimarlığın yalnızca soyutlanmış bilgiyi kullandığı, bu nedenle verili çevrenin gerçeklerinin tasarımda yeterince deneyimlenmediği, yeri esas almaması zamanla eleştirilmiş, postmodernizmin gelişmesine katkıda bulunulmuştur.

2.3.2. Postmodern Mimarlık-Yer İlişkisi-“Yersizlik”

Post-modernite ne iyimserdir, ne de kötümser. Yıkıntıdan artakalanlarla oynanan bir oyundur. ‘Post’ olmamız bundandır...

Baudrillard (1981)

Postmodernizm, modernizmden sonra ortaya çıkan 1960’ların sonlarında önce Fransa’da, 1970’lerden itibaren de A.B.D.’de ve tüm Avrupa’da kabul gören bir düşünce biçimi olmuştur. Modernizmin ve insan merkezli düşünce biçiminin karşıtı ya da devamı oluşu halen çeşitli şekillerde tartışılıyorsa da genel olarak postmodernizmin kesin bir “isyan” niteliği taşımaktan çok dünyanın değişen sosyal-ekonomik-politik ve kültürel yapısının bir sonucu olarak gelişen bir “dönem”i ifade ettiği kabul edilmektedir. Postmodernizmin mimarlık alanında ilk defa kullanımı, Jencks (1975)’in “The Rise of Post Modern Architecture” adlı makalesinde görülmüştür. Post-Modernizm, modernizme bir tepki olup adeta ona bir başkaldırıdır. Postmodernizm modernizmin monotonluğunu, toplumla bütünleşmeyerek yabancılaşmaya yol açmasını eleştirmiş; modernizmin keskin ve soyut tavrına karşılık postmodernistler dinamik, esnek, insanların zevklerine ve duygularına hitap eden benzetme ve biçimler kullanarak yeni bir yaklaşım önermişlerdir. **Postmodernizmde yapının dış görünüşüne önem verilmiş, yerel ve tarihsel biçimlere göndermeler yapılmış, popüler kültür öğeleri ön plana çıkarılarak tasarım yapıldığı görülmüştür.**

Harvey (1993), modernizmden postmodernizme geçişi şöyle açıklar: “*Modernist yöneliş, pratik, teknik ve ekonomik nedenlerle, özellikle de ideolojik nedenlerle, sermayenin önemini bastırmak için özel bir çaba göstermiştir. Zevklerin tepeden bir demokratikleşmeye ve eşitlikçiliğe tabi tutulması sınıflı bir kapitalist toplumda tipik olan toplumsal farklılıklarla tutarsızlığı bir bastırılmış talep ve bastırılmış arzu ortamı yaratmaktadır. Bu bastırılmış arzu 1960’lı yıllarda ki kültürel hareketlerde belirli bir ifade bulmaktadır. Bu durum piyasayı daha çeşitlenmiş kentsel çevreler ve mimari üsluplar yönünde uyarmak açısından bir rol oynamıştır. Dolayısıyla postmodernizmin tatmin etmeye çalıştığı arzu tam da budur.*”

Postmodernizm, bugünün çok kültürlü, çok uluslu, çok değişkenli dünyasında, ‘her şeye izin veren’ yapısıyla çokluğu yadsımak yerine, bu çokluk içinde yapılabilecek farklı kombinasyonlara olanak tanımaktadır. Yalnızca bugünün verilerine değil, geçmişte kullanılanları da kapsamasıyla Postmodernizm’in bir diğer özelliği olan “tarihsel duyarlılığı” da gündeme getirmektedir.

Venturi'nin Mies'in 'less is more' deyişine gönderme yaptığı, "... Ben, nesnelerin "yalın" olanından çok kırma olanını, "başına buyruk" olanından çok uzlaşanını, "dosdoğru" olanını değil, çarpıtılmışını, "açıkça dile getirilenini" değil, anlamı belirsiz olanını, sapkın olduğu kadar kişilik dışı olanını, "ilginç" olduğu kadar can sıkıcı olanını severim" şeklindeki çıkışı mimarların yeni döneme bakışını da çok net ortaya koyuyordu (Venturi, 1977). Venturi, Mies van der Rohe'nin "az çoktur" sözünü eleştirerek tam karşıtı bir başkaldırıyla **"az, sıkıcıdır"** demiştir. Yalınlık Venturi'ye göre basitliğe yol açar, karmaşıklık ve çelişki olmadığında yalınlık yavanlıkla sonuçlandığını söylemiştir. Modern mimarin rasyonel, geometrik biçimleri arınmışlık ve yalınlık gibi özellikleriyle bütünleştirilerek, Mies van der Rohe'nin "less is more" (az çoktur) özdeyişi ile özetlenebilecek şekilde bir sadeliğe yönelinmişti. O nedenle Venturi'nin söyleminin modern dönem bakış açısına keskin bir başkaldırı olduğunu söylemek mümkündür. Sonraki yıllarda da bu bakış açısı ile tasarım şekillendi.

Amerika'da post-modernist hareketin öncülüğünü Charles Jencks yapmaya başlamıştır. 1973 yılında yayınladığı "Modern Movements in Architecture" (Mimarlıkta Modern Hareketler) adlı kitabında, Le Courbusier, Aalto gibi mimarları önemli modernistler olarak tanımlamıştır.

Michael Graves'e göre modern mimarinin anlam yoksulluğu, ancak tarihî detayların kullanımıyla aşılabilirdi ve mimarlık kültürünün toplumun alışkanlıklarından doğan özelemlerini tam olarak ifade edebilmesi için, yine kültürün yaratmış olduğu tematik çağrışımların yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Böylece sembol, temsil, tarih gibi kavramlarla giderek daha ilgili hale gelen mimarın 1980'lerin başında bir yarışma projesi olarak tasarladığı Portland Belediye Hizmet Binası ise, Amerika'da inşa edilen ilk büyük ölçekli Postmodern yapı olarak mimarlık tarihinde yerini alacaktı (Resim 2.7.).

Resim 2.7. Portland Belediye Hizmet Binası, Michael Graves, 1982.

Graves Portland Binası'nda, iki kat yüksekliğindeki bir kaide üzerine yerleştirdiği dikdörtgenler prizmasının yüzeyinde, klâsik mimariye atıfta bulunan yapı elemanlarını yoğun bir renk kullanımı aracılığıyla canlandırarak geçmiş ve gelecek arasında bir süreklilik yaratmak istemişti. Bir yandan bu renkli görünümü ve bir yandan da düşük maliyeti nedeniyle jüriyi etkilemeyi başararak yarışmayı kazanan bina, yapıldığı tarihten itibaren mimarlık camiasını ikiye bölerek, olumlu ve olumsuz birçok yorumun hedefi olmuş; mimarlar, mimarlık eleştirmenleri, kullanıcılar ve yerel halk tarafından sevenleri olduğu kadar eleştirenleri de olmuştur. Ancak bina, bir yandan Graves'i akademik çevrelerde uzun süre devam edecek ateşli bir tartışmanın gündemine taşırken, bir yandan da bundan sonra alacağı büyük ölçekli komisyonların önünü açmış ve böylece hem mimarın kariyerindeki en parlak dönemi hem de Amerikan mimarlığında postmodernizmin altın çağını başlatmıştı. Graves'in 1980 ve 1990'lı yılların mimarisine damgasını vuran yapıları arasında, 1982-85 tarihli Humana Binası, Walt Disney Şirketi Yönetim Merkezi Binası (1986), yine Walt Disney için tasarladığı Florida'daki Kuğu ve Yunus Otelleri (1987), Paris'teki Disneyland Oteli (1989), Japonya'da inşa ettiği otel, iş merkezi ve konut yapıları ve 1995 tarihli Denver Halk Kütüphanesi yer almıştır (Resim 2.8. ve 2.9.). Söz konusu yapılar, kimi zaman maddileştirilmiş bir tarihçiliğin kimi zaman da popüler kültüre ait tanıdık biçimlerin herkesin anlayabileceği simgelere dönüştürülerek kullanılmasına dayanan bir söylemin temsilcileri olmuştu.

Resim 2.8. Denver Halk Kütüphanesi, Michael Graves, 1995

Resim 2.9. Walt Disney World Swan Resort, Michael Graves, Orlando, Florida, 1987

Postmodern mimarlar modernist anlayışa karşı çıkmış, tarihten ve yerel olandan istediği öğeyi alabilen, bugünü yaratmak için popülist bir yaklaşım benimsemişlerdir. McLeod (1989)'e göre bu zaman zaman tarihin bir kaçış, nostalji ve simülasyona indirgenmesine, haliyle tarihin kendisinin reddine yol açmıştır. Postmodernizmin mimari alandaki fikir babalarından Philip Johnson, 1965'de yayınlanan "The Processional Element in Architecture" başlıklı yazısında şöyle der (Jencks, 2000):

"Mies öylesine bir dahiydi ki! Ancak ben büyüdüm artık! Ve sıkıldım! Benim yönüm açıkça bellidir: eklektik gelenek. Bu akademik yeniden uyanış değildir. Klasik düzenler veya Gotik sonlar yoktur. Ben tarih boyunca ne hoşuma gidiyorsa onu seçip almayı deniyorum. Biz tarihi bilemeyiz."

Postmodernlere göre mimarlık, kentlerdeki çoğulcu zevklere hitap etmelidir (Zeka, 1990). Öyle ki modernler tarafından geleneksel mimarlığın kural ve sınırlamalarından kurtulmak için reddedilen "tarihsel formlar", postmodernlerce modernist dogmadan kurtulmak ve kendi çoğulcu, özgür mimarlıklarını oluşturmak için kullanılmıştır (Orhon ve Yırtıcı, 1995). Harvey (1997), bu durumu "**mekânsal engellerin çöküşü**" olarak nitelendirmiştir ve mekânsal engellerin çöküşünün mekanın öneminin azaldığı anlamına gelmediğini hatta paradoksal bir biçimde mekansal olarak farklılaştığı, niteliklere daha duyarlı hale geldiği ve yerel özelliklerin vurgu kazandığının görüldüğünü belirtmiştir.

Postmodern mimarların başlıcaları Rob Krier, Robert Venturi, Michael Graves ve Frank Gehry'dir. Postmodern mimarların oluşturduğu yapıtlar modern insanın akademikliğine tamamen karşıt bir tavrıdır. Postmodern yapıtlar ve kent incelendiğinde ise eklektik ve şizofrenik durumlar gözlenmektedir. Şizofrenik durumlar Jameson' a göre, "imleyenler arası ilişki koptuğunda, imleyici zincirin halkaları kırıldığında, ayrık ve ilişkisiz imleyen yığınlarına" dönüştüğünde ortaya çıkan bir durumdur.

Postmodern kent, tüm parçalanmışlığı ve yüzeyselliğiyle bir kolaj kent görünümündedir. Kolaj kent gelenekselliğe karşıt, çoğulculuk ve çeşitliliğe açık bir tavrıdır. Tüm alternatif çıkışları, modernliğin tekliğine tamamen karşıt bir olumlamayla karşılar. Bu çeşitlilik ve gelişim hiçbir şekilde kontrol edilemez. Çünkü postmodernizm tüm bunların nasıl bir arada tutulacağına dair hiçbir totaliter tavırda bulunmamaktadır (bu durum kimi düşünürlere göre postmodernizm' in kendi sonunun kendi içerisinde var olduğunu gösteren noktalardan bir tanesidir). Bugüne kadar toplum

üzerinde denetleyici bir tavırda hâkim olmaya çalışan toplumsal kuramlar veya bireyler herhangi bir çözümle postmodernizmin parçalanmışlığına müdahale edememektedir. Çünkü böyle bir müdahalenin, bireyci bir yaklaşımdan dolayı, olmaması gerektiğini öne süren postmodernizm belirli bir rota çizmemek konusunda belirgindir. Ancak bu parçalanmışlığı önemseyen ve Huyssens'in, toplumun çatlaklarında yaşayanlar olarak adlandırdığı bir kitle için kimi mimarlar bazı çalışmalar yapmaktadır.

Frampton, postmodern eleştirmenleri “yeni-tarihselci” ve “yeni-avangard” olmak üzere iki gruba ayırır ve söylemlerinde yanıldıklarını belirtir. Frampton, “yeni-tarihselci” söylemin, modernizmi terk etmekten başka çarenin olmadığını iddia ettiğini, bununla beraber tüm kültürel çevrelerde geniş yankı bulduğunu ve geleneklerin yeniden canlandırılmasına dayalı muhafazakâr bir ortam meydana getirmiş olduğunu, “yeni-avangard” söylemin ise bir yandan modernizasyonun pozitivist temellere dayanan faydacıl karakterini kabul ettiğini, diğer yandan olumsuzluklarını ön plana çıkaran eleştirel bir ortam yarattığını vurgulamaktadır. Frampton’a göre ikinci söylem, ilk söyleme nazaran daha tutarlıdır. Çünkü “yeni-tarihselci” yaklaşım, günümüz çağdaş uygarlığı içinde kültürel ve politik olarak gerileyen bir tavır sergiler (Frampton, 1987). Ancak her iki grubun da çözümü geçmişte aramaları ve yerel mimari öğeleri bağlamından kopararak simgeselleştirmeleri yeni bir sorun ortaya çıkarmıştır. Postmodern dönemin belirsizliği sonucu oluşan heterojenlikle artık her yer kimlik arayışındadır. Postmodern dönemde mimarlar kendilerince kimlik inşasındadırlar. Bir başka deyişle dünyayı ve insanın dünyadaki yerini algılamasını sağlayan bir mekanizma olarak değerlendirilebilmektedir. Farklı oluşumların ortaya çıkmasıyla sürekli güncellenen postmodern zamanda kimlik sorunu kimliksizleşmeye doğru giden bir süreç içerisinde.

Gündelik kültürel deneyimler düzeyinde postmodernizm gerçekliğin imajlara dönüşmesini içermektedir. Bundan dolayı postmodern gündelik kültür bir üslup çeşitliliği ve üslup heterojenliği kültürü, göstergenin ya da gerçeklik duygusunun yitirilmesine yol açan imaj ve simülasyon kültürü olarak yorumlanabilmektedir (Featherstone, 1996).

Bu süreçte birçok sosyolog fikirlerini ortaya koymuş ve tartışmaya açmıştır. Bunlardan en önemlisi Jean Baudrillard'dır. Sosyoloji eğitimi görmüş Postmodernizmin önde gelen düşünürlerinden olan Baudrillard'ın en önemli eserleri ‘Sessiz yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu’, ‘Simülasyonlar’, ‘Kötülüğün Şeffaflığı’dır.

“Modern toplumların) içinde bulunduğu durumu nitelemek gerekseydi, bir orji sonrası hali derdim. Orji, tam da modernliğin patladığı andır; her alandaki özgürlüğün patladığı andır...” Baudrillard

1960’lardan sonra Marksizmden Postmodernizme yönelmiştir. O toplumu ‘tüketim toplumu’ kavramı ile tanımlamıştır. Eserlerinde kültürün, ideolojinin ve işaretlerin toplumdaki etkisinden bahseder. Baudrillard ilk kitabında, kapitalizmin insanın günlük yaşamını nasıl metalaştırdığını dile getirmektedir. İkinci kitabında kapitalist toplumdaki insanın sorunlarından bahseder. Kapitalist toplumda insan ilişkileri azalmış ve insanlar metalaşma ve nesneleşme dönüşümüne girmişlerdir. İlk kitaplarında daha ziyade Marksizm etkisindedir ve tüketim toplumu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Baudrillard bu toplumda tüketicinin tüketme zorunluluğundan kaçamayacağını ve bu yüzden nesneleştiğini ileri sürer. Çünkü birey, bu toplumda tükettikçe prestij sahibi olmaktadır. Her türlü kavramın, sanat ürününün, yaşam biçiminin içinin başarıyla boşaltılıp pazarlanmasını sağlayan bu postmodern yapı, küresel ölçekte güç kazandıkça, toplum denilen şeyi var eden her türlü değeri aşındırmaya ve giderek çözülmeye uğratarak etkisizleştirmiş ve yerine bireyleri kolay yoldan ayartmakla suçlanan ya da “imaj”ı koymuştur. Jean Baudrillard (1929-2007), ‘simulasyon’ ve ‘hipergerçeklik’ ile açıkladığı ‘simulakra’ nın postmodern kültürdeki üstünlüğünü “gerçeğin yitirilişi” olarak yorumlamıştır.

Sanayi ötesi toplumda Baudrillard’a göre artık insanlar gerçeğe bakarak modeli değil, kendilerine sunulan modele bakarak kurgusal gerçeği belirlemektedirler. Örneğin insanlar arzuladığı, oturmak istediği evi dergiler, reklamlar, TV belirlemekte, bunlar insanlara modeller sunmaktadır. Böylece insanları işaretler ağı etkilemektedir. Bu yüzden artık bu sanayi ötesi toplumda ‘hiperrealite’ hâkimdir.

Gerçek ile görüntü arasındaki fark ortadan kalkmıştır ve bu da alt kültür ile üst kültür arasındaki farkı da ortadan kaldırmıştır. Bu da Baudrillard’a göre ‘Tarihin Sonu’nun gelmesi demektir. Bu yüzden Baudrillard’ın nihilist bir toplumsal görüşü vardır. Daha açık bir ifadeyle Baudrillard toplumun sonunun geldiğini söylemektedir. ‘Game With Vestiges’ adlı makalesinde postmodernizmin yıkıntıdan (modernliğin harabelerinden) arta kalanlarla oynanan bir oyun olduğunu söyler. Ona göre tarih durmuştur. Anlamı olmayan bir tür tarih sonrasında olduğumuzu ve tüm tanımların anlamını yitirdiği, her şeyin bittiği yani toplumsalın sonunun geldiğini belirtir.

Baudrillard, artık toplumun bir ‘kitle yığını’ haline geldiğini söylemektedir. Postmodern çağda toplumlar gerçekte değil, gösteri ile ilgilenmektedir:

‘....Onlar anlam yerine gösteri istemektedirler. Hiçbir çaba onları içerikleri ya da kodun ciddiyetine inandırmada yeterince kandırıcı olamamıştır. Gösterge isteyen insanlara mesaj verilmeye çalışılmaktadır. Oysa onlar içinde bir gösterge olması koşuluyla tüm içeriklere tapmaktadırlar. Yadsıdıkları şey anlamın diyalektiğidir... ’

Baudrillard (1991)

‘**Simülasyon**’ ve ‘**Taklit (Simulacra)**’, Baudrillard’ın üzerinde durduğu bir başka husustur. Sözlük anlamıyla bakıldığında, ‘**simülasyon**’ sözcüğü gerçekten var olmayan bir şeyi, bir olayı, bir durumu ya da varlığı, onu yapan bütün ilişkileri, görünüşleri ve bileşenleriyle birlikte sanki gerçekten varmış gibi gösterme durumunu anlatmak için kullanılmaktadır (Uzun ve ark., 2002). Baudrillard’ın terimin anlamına yönelik sunduğu açıklamaya göre “simülasyon” a yalnızca bir “imiş gibi ya da sanki öyleymiş gibi” gösterme eylemi olarak bakılmamalıdır. “Kötülüğün Şeffaflığı” isimli yapıtında Baudrillard’ın çağdaş dünyaya yönelik olarak verdiği “var olan dünya çözümlemeleri”nde ya da “durum betimlemeleri”nde kilit önemi bulunan bir terim olarak ‘**simulakra**’ ise, orijinali, gerçeği, ilk örneği olmayanı; kendisi zaten kopya olanın kopyasını anlatan terim olarak üretilmiştir. Baudrillard günümüzde simulakraların gerçeklerin yerine geçtiği, doğruların imajlara dönüştüğü, dört bir yanı orijinali olmayan kopyaların kapladığı sonucuna varmaktadır. Son çözümlemede temsilin temsil edilen şeyin önüne geçmesine ya da ondan daha önemli hale gelmesine bağlı olarak, gösteren de gösterilenin önüne geçmekte ya da ondan daha önemli bir hale gelmektedir.

Baudrillard, 1981 yılında yazdığı “Simulakralar ve Simulasyonlar” ile 1991 yılında yazımını tamamladığı “Son Yanılsaması” başlıklı kitaplarında yeni tüketim kültürünün zorunlu bir sonucu olarak gerçekliğin çok köklü bir biçimde değişime uğradığı, gerçeklik diye bildiğimiz o eski şeyin yerinde bugün yeller estiği yönünde çok önemli bir sav ortaya atmaktadır. Bu savını temellendirmek için günümüzde insanların giderek artan oranlarda vakitlerinin büyük bir bölümünü elektronik iletişim ortamlarında geçirdiklerine dikkat çeken Baudrillard, elektronik makinelerin aracılık ettiği simgesel değişim ya da alışveriş nedeniyle “sahici” yüz yüze ilişki dünyasının

gitgide ortadan kalkarak, bunun yerine “yüzlerarası” sanal bir dünyanın geçtiğini bildirmektedir.

Baudrillard, modern dönemi Freud’la Marx’ın çağı olarak görür ve postmodern dönemi bunlardan ayırır. Baudrillard’a göre ‘postmodern dünya anlamdan yoksundur; postmodernite teorilerin boşlukta süründükleri, güvenli herhangi bir limana demirlemedikleri bir nihilizm evrenidir ’

Postmodernizm, modernizmle bir “hesaplaşma” dönemidir. Ancak bütün eleştirel yapısına rağmen tamamen bir “isyan” değil, bir “yeniden değerlendirme” sürecidir. Bunun içerisinde modernizmin yeniden yorumlandığı stillerden, tamamen modernizme karşı abartılı bir tarihselciliğin kullanıldığı yapılara kadar pek çok farklı tarz ve duruş barınmaktadır. Bu yönüyle de tam bir belirsizlik ve kaos durumu hakimdir. Bu kaosun oluşmasında önemli faktörlerden biri de postmodernizmle birlikte bilim, sanat ve felsefe alanları arasındaki sınırların erimesi ve her şeyden düşünce, fikir, biçim ve imge boyutunda sınırsız aktarımların yapılabilmesidir. Bilim ve felsefede de artık usdışı-sezgisel düşüncenin önem kazanması ile birlikte mimari de bu alanlarla ilişkisini arttırmış, herhangi bir kurala gerek duymaksızın bilgi ve imge alış-verişine girmiştir (Özcan, 2001).

Postmodern mimarlık için mekânın kimliği yaratılan değil; bir süre sonra seçilen bir şey haline gelmiştir. Mekânın kimliğinin, kendi amacının ve işlevinin bir parçası olmak yerine seçilir bir hale gelmesi ve bu seçilen kimliğin de ‘yerel ve bölgesel’ mimari elemanların bir dekor olarak kullanılarak yaratılması sonucunda ise postmodern mimarlıkta mimari tasarım bağlamından, anlamından ve ‘yer’ inden kopartılmıştır. Yere özel kültürün saptanması ve mimari ürünün ait olacağı yerin sınırlarını belirlemeyi hayli güçleştirmiştir.

2.4. Yersizliğe Karşı Eleştirel Bölgeselcilik-Yer İlişkisi-“Yer’e Özgü”lük

19. yüzyılda gelişen yeni modernlik felsefesinde “gelenek” ve “yeni” birbirine karşıt kavramlardır. Modern mimarlık tüm geleneksel anlayışları reddetmiştir. Modern mimarlığın öngördüğü ilkeler, evrensel bir tema çizmektedir, dolayısı ile “yer” kavramı coğrafi bağlam ile sınırlı değildir. Kendini tarihten soyutlayan modern mimarlığın rasyonalist ve purist ilkeleri, özellikle uluslararası mimarlığın yaygınlaşması, mimarlığın bütün coğrafyalar üzerinde benzer çözümler ve biçimler ile aynılaşması, zamanla eleştirilmeye başlamış ve modern karşıtı eleştiriler ortaya çıkmıştır. Modernite

sırasında yaşanan serüvende **yerel ve evrensel arasındaki gerilim büyümüş** buna tepki olarak doğan Postmodernizm, Endüstri Devrimi'nden sonra artan makineleşme ile beraber doğaya üstün gelme çabası içinde yerel özelliklerin yok olmasına karşı gelişmiş bir akımdır. Bu süreçte, modernin savunucuları evrensel ilkeler dâhilinde “uluslararası” bir ideolojiyi benimsemiş, yerel düşüncenin savunucuları ise modernizmin hızla yok ettiği “geleneksel” düzenlere sahip çıkmışlardır. Modern mimarlığın evrensel tavrına karşı çıkan, farklı koşullara yanıt vermekte yetersiz kalmasını eleştiren postmodern mimarlık; bilinçli ya da bilinçsiz olarak **gerçek bir yerel duyarlılık gösterememiş**, evrenselliğin çok daha yüzeysel ve yıkıcı biçimi olan tüketim kültürüne hizmet eder hale gelmiştir. Bu bağlamda Postmodern mimarlığın, “ortak kültürel değerleri” simgesel açıdan mimarlığa uyarlamış ve mimarlığı bir meta haline getirdiğini görmekteyiz. Genel olarak bakıldığında, 1930'lardan başlayarak günümüze kadar gelen süreçte dünya mimarlığı giderek homojenleşen bir görünüme bürünmüştür.

Bu bölümde yer'e özel kültürel mozaik'in yok olmasına direnen '**yeri özgü fiziksel ve algısal kodları**' mimarlığa aktarmaya çalışan, dünyanın birbirine benzemesine karşı direnç noktaları ortaya koyan 'Eleştirel Bölgeselcilik (Critical Regionalism)' yaklaşımı irdelenmiş ve bu konuda en kapsamlı manifestolar niteliğinde maddeler ortaya koyan Kenneth Frampton'ın direnç noktaları analiz edilmiştir.

2.4.1. Rejyonalizm (Bölgeselcilik) Nedir?

'**Bölge**' kelimesi, herhangi bir nitelik bakımından ortak özelliklere sahip yerler bütününe kapsamaktadır. Bölgenin özellikleri anlatılırken yakın çevresi ve anlatılmak istenen yerin özgün özellikleri belirtilmektedir. Fiziksel ve kültürel özellikler bütünüyle belirli bir yeryüzü alanı için de kullanılabilir. Yer, konum anlamına karşılık gelen Latince kökenli “Locus” kelimesi, 'yerel mimari', 'yerin ruhu' ve 'yerel sivil bilinç' gibi kavramlarla ilintilidir.

'**Bölgesel**' ise, belli bir bölge ile ilgili veya bir bölgeye özgü olmak anlamını taşır (Hasol, 2002). Tarım toplumunun sonuna kadar mimaride bölge kavramı kullanılmamış olup, her mimari kendi bölge sınırları içinde ve kendine özgün yerel yapısıyla şekillenmiştir. Ancak Sanayi toplumuna geçilmesi ve bölgesel sınırların ortadan kalkması ile “**küresel**” (**Global**) tanımı ortaya çıkmıştır. Küresel, dünyayı bir bütün olarak ifade eden “küre” kelimesinin türetilmesiyle oluşan ve herhangi bir bölgeyle bağlı kalmaksızın tüm bölgeler için aynı geçerlilikte olan anlamını

taşımaktadır. Daha çok iktisadi anlam ifade eden Küreselleşme, sonuçları itibariyle her alanda kullanılabilen bir terimdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni dünya düzeni ile ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Ekonomik, ideolojik, teknolojik ve kültürel yapıyı içeren küreselleşme ekonomide üretimin yeniden organizasyonu ve uluslararası hale gelmesi, sermaye hareketliliğinin çoğalması, çok uluslu şirketlerin artması, ekonomik bağımlılıkların genişlemesi, endüstrilerin sınırlar arası hareket etmesi, özdeş tüketim mallarının uzak ülkeler arasında yayılması, yoğun nüfus transferleri (göçler) şeklinde ortaya çıkmaktadır. İdeolojik alanda yatırım ve ticaretin liberalizasyonunu, deregülasyonunu, özelleştirmeyi ve kurumsal alanda siyasi demokrasinin oluşturulmasını kapsayan küreselleşme teknolojide finans, bilgi ve iletişimi içerirken kültür alanında zevk ve standartların uyumunu ve ulus devleti aşan evrensel bir kültürü içine almaktadır. Uluslararası hale gelme sürecinin derinleşmesi ve fonksiyonelleşmenin güçlenmesine karşılık bölgesel kalkınma boyutunun zayıflamasının göstergesi olan küreselleşme coğrafi sınırların ortadan kalkması durumudur (Güngör, 2004). Küreselleşme yeni dünya düzenini şekillendirirken, mimarinin ve sanatın tüm dallarında oluşturduğu dönüşümler sonucu, sürekli eleştirilmiş ve tepkiler doğurmuştur. *“Küreselleşmenin (globalization) içindeyiz, günümüzde herkes aynı müziği dinleyip aynı kitabı okuyabiliyor. Her şeyin ulaşılabilir olduğu bir dönem”* (Frampton, 1983a).

“Popüler kültür her yeri fethediyor. Bu nedenle toplumlar bir yandan yüz yıllardır sahip oldukları kültürel kimliklerin, bir yandan da modern uygarlıkların değiştirme etkisinin paradoksu içinde yer alıyor. Bu çelişki içinde bilimsel, teknik, politik alanlarda uyum sağlayabilmek için kültürlerinden vazgeçmek zorunda kalıyorlar. Zaten hem moderne uyum sağlamak hem de mevcut kültürü korumak nasıl mümkün olabilir ki? Asıl paradoks buradadır. Ayrıca, bu etkileşim yaşanmaya başladığında (o toplumdaki) sonuçlarının nasıl olacağını kimse bilemez” (Ricoeur, 1965).

Mimarlıkta bölgeselcilik; bir bölgenin yerel kültür, iklim, topoğrafya, yere özgü malzeme ve yapım teknikleri kullanılarak tasarım yapılmasıdır. Amaç; kimlik yaratmak ya da kimliği güçlendirmeyi sağlamaktır. Romantizm, Endüstri Devrimi’nden sonra artan makineleşme ile beraber doğaya üstün gelme çabası içinde yerel özelliklerin yok olmasına karşı gelişmiş bir akımdır. Bu süreçte, modernin savunucuları evrensel ilkeler dâhilinde “uluslararası” bir ideolojiyi benimsemiş, yerel düşüncenin savunucuları ise modernizmin hızla yok ettiği “geleneksel” düzenlere sahip çıkmışlardır (Balamir ve Asatekin, 1991).

Bölgeselci mimarlık, **bölgenin yerel kültürü, iklimi, topoğrafya verileri, bölgeye özgü yapı malzemeleri, yapım teknikleri** gibi bilgileri ön planda tutan bir anlayış ile kendini gösterir. Bölgeselci mimarlık bir yaklaşım biçimi olarak değerlendirilmelidir. Farklı dönemlerde belli amaçlara yönelik olarak mimarlıkta yaygın bir söylem olmuştur. Kimi zaman belli bir bölge, iklim ve kültür için kendine özgü yanıtlar bulmaya çalışan mimarlığı yaratmış kimi zaman bir topluluğun kimliğini güçlendirmek veya kimliğini kurmak için izlenen bir yaklaşım olarak kullanılmıştır.

Mimarlıkta bölgeselcilik belli bir toplumun biçim ve ya da üslubu üzerine tanımlanan bir mimari yaklaşımın ötesindedir. İklimsel sosyal ve yer'e ait özelliklere değinmeyen tek tip mimari yaklaşımlara tepki olarak Avrupa'da doğan bölgeselci yaklaşım, tanımı gereği bölgesel farklılıklar göstermektedir. Bu yaklaşımda, modern öğeler kadar, yerel değerlerde kullanılarak bölgesel gereksinimlere cevap verebilmek amaçlanır. Evrende herhangi bir yerde mekân kurgusu yaratılırken tasarımda 'bölge'ye ait özelliklere öncelik verilir. Bu tanımıyla bölgeselcilik, yerel yâda geleneksel mimarlıktan kesin olarak ayrılır. Çünkü yerel mimarlık, geçmişte bir dönemin olanakları ve ihtiyaçları doğrultusunda inşa edilerek günümüze kadar korunmuş yapıları ifade ederken, bölgeselci mimarlık ise üslup ve biçim olarak bu yapıların eski ya da yeni malzeme olanaklarıyla taklitlerinin yapımı anlamını taşımamaktadır. Bölgeselci mimarlık günümüz çağdaş teknolojinin olanaklarından yararlanarak o yer'e ait malzeme ve yapım teknikleri yorumlamakta, bölgeye ait iklimsel ve sosyo-kültürel verilerden yararlanarak yeni özgün yapılar inşa etmeyi amaçlamaktadır.

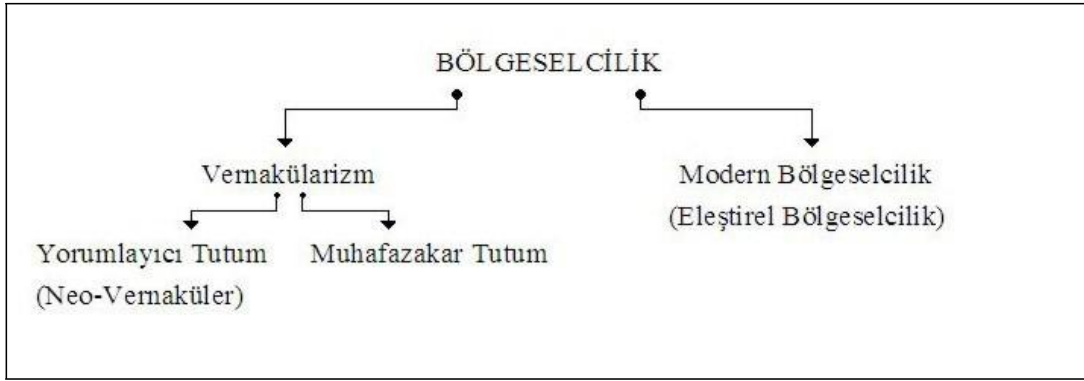
Özetle Bölgeselcilik;

- *her yerel ve tarihi duruma karşı farklılık gösteren,*
- *kendisini global-yerel, modern-geleneksel*

gibi bir takım gerilimler arasında var eden bir durumdur (Canizaro, 2007).

Özkan (1985) Ağa Han Mimarlık Ödüllerinin Kuala Lumpur'daki ilk seminerinde, mimarlıkta kimlik konusunun, bölgeselcilikten ayrı tartışılmasının zor olduğunu ifade eder. Coğrafi bölgenin, bir toplumu kültürel ve çevresel yönlerden tanımladığını ifade eder. Kültür, yaşam biçimlerini ve yaygın ifade şekillerini kapsarken; doğal çevre de, iklimsel veriler ve topografyayı içerir. Ünlüalizm dolayısıyla modernizmin dünyanın her yerinde yaygınlaştırdığı evrensel aynılaştırıcı diline karşı ana hareketin bölgeselcilik olduğu belirtilir. Bölgeye bağlı tasarım stratejileri geliştirme yönünde ortaya çıkmış olan **“bölgeselcilik”** fikri, “yerin”, kültür, iklim ve kaynakların birleşimi bir ekoloji sunduğunu kabul eder. Özkan (1985),

‘Modernizm İçinde Rejyonalizm’ (Regionalism within Modernizm, ing.) adlı makalesinde, mimaride rejyonalist yaklaşımları sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmayı bina ölçeğine, kullanılan teknolojiye ve malzemeye, öğelerin yorumlanışına göre yapmıştır. Özkan (1985) Rejyonalizm’i, Vernakülarizm ve Modern Rejyonalizm olmak üzere iki alt başlıkta incelemiştir.

Şekil 2.10. Özkan (1985)’in sınıflandırma yöntemi temel alınarak yapılmış bölgeselcilik şeması

Her iki yaklaşım da, yerel biçim ve mekânsal düzene, yeni ve çağdaş bir varoluş getirmeyi amaçlasa da, teknolojiye ve topluma yaklaşımları açısından farklılaşmaktadır. **‘Vernakülarizm’ ve ‘Modern Bölgeselcilik’, teknoloji ile ilişkileri bağlamında birbirinden ayrılabilir.** Vernakülarizm, modern bölgeselcilikçe göre daha tutucu bir tavır sergiler. Öyle ki vernakülaristler, geleneksel mimarlık ürünlerinin günümüzde de uygulanabilme alanına sahip olduğunu öngörmekte ve geriye dönük bir profil sergilemektedir. Yorumlayıcı tutum ile modern bölgeselcilik, birbirine koşut gözükmeyle beraber, Özkan’ın da değindiği üzere, ölçek bağlamında birbirinden ayrılabilir. Özkan (1985) büyük ölçekli yapıların yerel ile olan ilişkilerinin “modern bölgeselcilik” kapsamında incelenebileceğini düşünmektedir. Bu çalışmada, modern bölgeselcilik, “eleştirel bölgeselcilik” ile koşut kabul edilmiştir. Bununla birlikte, Jencks’in “neo-vernaküler” tanımı ile Özkan’ın “yorumlayıcı vernaküler” tanımı benzer içeriklere sahip olduğu için, şema içinde aynı yerde tutulmuştur.

2.4.2. Vernakülarizm

Bölgesel her türlü veriye verdiği cevapla, topluma verdiği önemle sürdürülebilir bir yön belirler. Vernakülarizm “eleştirel bölgeselcilikçe” göre daha tutucu ve geriye dönük bir profil sergilemektedir. Öyle ki vernakülaristler, geleneksel mimarlığın

günümüzde de uygulanabileceğini öngörmektedir. Teknolojiyle olan ilişkisi bakımından Vernakülarizm yaklaşımı, ikiye ayrılmaktadır.

A- Vernakülarizm'e Muhafazakâr Yaklaşım

Vernakülarizmin muhafazakâr tutumunda, yapı inşa edilirken eski teknoloji ve geleneksel yapım tekniklerinin kullanılması savunulur, yeni teknolojilerde çözüm aranması eleştirilir. Muhafazakâr tutumun en güzel örneklerinden biri Mısırlı mimar Hassan Fathy'dir. Yerel mimariyi bütün yönleriyle kabul eden mimar o yerin mevcut teknolojisi ve olanaklarını kullanarak o yerde yapı yapmaya çalışır. Bu yaklaşıma göre; yerel mimarının iklimi ele alışı, malzemeyi kullanışı, yapım tekniği ve sembolizmi önemlidir.

Fathy'nin mimarlığı Batı mimarlık dünyasından farklı olup üslubu ve mimari stili batıdan farklı olup, batının adlandırdığı hiçbir 'izm'le Fathy'nin mimarlığı nitelendirilememektedir. Fathy (1988) modern mimarlık hakkındaki fikirlerini şöyle özetlemektedir:

...Evler paralel çizgilerle yerleştirilir, caddeler düzdür ve 90 derecede mekanik bir izlenim vererek kesişirler. Hiçbir sürpriz elemanı, hiçbir çeşitlilik ya da insan hislerinin yorumu yoktur.

...Mimarlık duvarlar arasındaki mekân olduğu, duvarların kendisi olmadığı. cam geçirgen olduğu için, mimarlık kelimesi camdan yapılmış binalar için geçerli değildir. Planlar T-cetveli ve gönye ile kolaylıkla çizilen paralel ve düşey çizgilerle sınırlandırılmıştır. Bu da mimari tasarım ve stilde etkili faktörler olan iklim ve malzeme gibi etmenlerin yerini almıştır.

Fathy gelenek ve kültür odaklı bir mimarlık önerir. Fathy'e göre mimarlık pratiği kullandığı teknolojiyle, üretim şekliyle kültürel bir unsurdur ve bu dünyanın her yerinde değişkendir. Fathy (1990)'e göre, Çin geleneğinin sürekliliği içinde bulunan toplumun kültürünün bir parçasıdır ve her toplum için bir değişkendir. Mimarlık pratiği de biçimiyle, kullandığı teknolojiyle, üretim şekliyle ve bu yüzden değişkendir. Fathy (1990)'nin de belirttiği gibi Kültür, konstrüksiyonun ötesine geçendir. Bu nedenle sadece bilimsel açıdan yeterli bulunan yöntem ve malzemeleri seçmek yetmez. Fathy'nin geleneksele yaptığı vurgu malzeme olarak kerpiç ve moloztaş, planimetri olarak yerine tarihsel Kahire evlerindeki Ka'a denilen kubbeli ve eyvanlı mekân tipini, iklimsel açıdan rüzgâr kulesini ve üretim şekli olarak kırsal kesimin yerel yapı işçiliğini

önermesinde ortaya çıkar. Fathy'nin gelenekselliği arayışı malzeme dili, biçimsel ya da planimetrik dili, iklimsel dil ve üretim şekli olmak üzere dört boyutta incelenebilir. Fathy'nin modern reddetme nedeni “moderndeki alışılmamışlığın insanların çevrelerinde kendilerini evde hissetme içgüdüsel arzusunu yaralamış olmasıdır (Richards, 1985). Bu yüzden yerli olmayan, bölgenin kültüründe olmayan bir mimarlığı reddeder. Fathy gelenekten kopmaması onu yöreselcilik (vernakülerizm) kutuplaşması içinde “yöreselci” (“vernaküler”) kutba yerleştirmiştir.

Şekil 2.11. a) Hamid Said Evi-El-Marg (1942)

b) Hassan Fathy Evi-Sidi Krier (1971)

Şekil 2.12. Fuad Riad Evi (1967)

Şekil 2.13. Yeni Bariz Köyü (1967)

Hasan Fethi, tasarımlarında yerel malzeme ve yerel teknoloji kullanımını ısrarlı vurgular. Andre Ravareau, Abdel Wahed El-Wakil, Nader Khalili, vernaküler tasarımla onun izinden yürüyen mimarlardır. Hassan Fathy'nin mimarlık anlayışı, bir yerde yapı yapmak değil, bir yerden yapı oluşturabilmektir. Hassan Fathy, kültür ve geleneklerin, bireysel mimardan ve modernizmin yenilik arayışından her zaman daha üstün olduğunu düşünmüştür. Mimarisi, bu nedenle geleneklerle köklenir, hayat tarzlarına ve ihtiyaçlara uyumludur. Craterre, Development Workshop ve ADAU Hassan Fathy'nin düşüncelerini benimsemiştir. Andre Ravareau, Nader Khalili, Abdel Wahed El-Wakil yerel teknolojide onun izlerini takip etmiştir.

B- Vernakülerizm'e Yorumlamacı Yaklaşım

Yorumlamacı yaklaşım (Neo-Vernacularizm), yerel mirasa yeni ve çağdaş fonksiyonlar yükleyen bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Modern teknolojinin inşa ve bakım kolaylığından yararlanmıştır. Özellikle kültür ve turizm binalarında yorumlamacı yaklaşım benimsenmiştir. Yerel mimariye yaklaşımı, yeni bir tüketim çabasının göstergesi olmuştur. Bölgesel birleşenlere sığ bir bağlılık göstermiştir. Mimari kültürün, hediyelik ve folklorla indirgendiği yerde, yerel şekil ve formların ifadesi haline gelmiştir.

Turgut Cansever'in 1987 yılında Bodrum'da yapmış olduğu Demir Tatil köyü vernakülerizme yorumlamacı yaklaşıma örnektir (Şekil 2.14.).

Şekil 2.14. Demir Tatil Köyü, Turgut Cansever, Bodrum, 1987

Cansever yerel mimari ve onu oluşturan öğelere sıkı bir sorumluluk beslemiş olsa da, Demir Tatil Köyü'nde sadece yerel mimariye özgü form ve taş örgü tekniklerini kullanması yaklaşımını tutarlı kılmamıştır. Bodrum mimarisini oluşturan dar ve gölgeli sokaklar, evlerin bahçe ya da avlularıyla kurduğu yakın ilişki Demir Tatil Köyü'nde söz konusu değildir.

Vernakülerizm'e yorumlamacı yaklaşıma örnek olabilecek bir proje de Santorini'de K. Nikolaidis ve C. Edwards'ın yapmış olduğu tatil konutlarıdır. Santorini'de Katı kütleler, kalın duvarlar, küçük açıklıklar, birbiriyle birleşen bina yapısı gözlenmektedir. Çevre kısıtlamalarına bağlı organik formlar, yerel malzeme kullanımı, sürdürülebilirlik için önemli olan malzeme ve yer kullanımının minimizasyonu ve tercihten değil, gereklilikten oluşan unsurlar adanın genel karakteridir. Topografya ve yapım ekonomisi sebebiyle, tonozlu oyulmuş volkanik mağaralar da bulunmaktadır. Böylece toprağın doğal ısısından yararlanılabilmektedir. Yapılan konutlar adanın volkanik mağaralar olan kısmında konumlandığından, mimarileri bölgedeki mimariden esinlenerek yapılmıştır. Yerleşimin geneline bakıldığında yerel mimariye uyum dikkat çekmiştir. Bu proje yerel mimariyi her yönüyle kabul etmiş, plan şeması, yapım tekniği ve hatta kullanılan renkler bile adayla bütünlük oluşturmuştur

2.4.3. Modern Rejyonalizm (Eleştirel Bölgeselcilik)

1940'lı yıllarda gelişmeye başlayan bölgeselcilik anlayışında, “eleştirel” bir bakış açısının şekillenmesine ön ayak olan kişi, Levis Mumford'dur. ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ (Nesbitt, 1996) ismini, mimar Alexander Tzonis ve tarihçi Liane Lefaivre'den, 1980'lerde alır. Mimarlık kuramcısı Kenneth Frampton ise aynı yıllarda

Tzonis ve Lefaivre’i izleyerek ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ etrafında gelişen tartışmayı zenginleştirir ve yaygınlaştırır (Nesbitt, 1996). Frampton’un geliştirmiş olduğu “eleştirel bölgeselcilik” ise evrensel uygarlık içinde var olabilmeyi, aynı zamanda da kültürel sürekliliği sağlayabilmeyi amaçlayan bir felsefe olarak yerel kültürleri işaret etmektedir. Bu bağlamda gelenekler ile teknoloji arasında bir sentez önermektedir. Bu bölümde ‘Eleştirel Bölgeselcilik (Critical Regionalism)’in gelişimi, bu konudaki mimarlık kuramcılarının görüşleri analitik olarak incelenmiş ve manifesto niteliğinde maddeler ortaya koyan Kenneth Frampton’ın ilki 1983 yılında olmak üzere, ‘Mimari Direniş için Altı Nokta’ başlığı altında, ikincisi 1987 yılında ‘Bölgeselci Mimarlık için On Nokta: Geçici Bir Polemik’ başlığı altındaki maddeleri tartışılmıştır.

2.4.3.1. Lewis Mumford’ın ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ anlayışı

1940’lı yıllarda gelişmeye başlayan bölgeselcilik anlayışında, “eleştirel” bir bakış açısının şekillenmesine ön ayak olan kişi, Levis Mumford’dur. 1940’lı yılların sonlarında “Modern Mimarlık Hareketi”ne karşı söylemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Modern Hareketin etkisini yitirmeye başlaması ve artan muhalif sesler, MoMA (Modern Sanat Müzesi)’yı “Modern Mimarlığa Ne Oluyor?” konseptini (1948) irdelemek zorunda bırakmıştır. Modern harekete “karşı seslerden” biri olan Levis Mumford, “Skyline makalesi’nde”, 1930’ların “uluslararası stil”ine karşı modernizmin yerli ve insancıl biçimi olarak nitelediği “bölgesel stili” önermekte ve makine estetiğine yüklenmektedir. Mumford makalesinde genç mimarlara, mimarlığın mekanik olmayan elemanlarını önerir. **Mumford’a göre evrensel-bölgesel ve mekanik-insana ait olan dengede tutulup sindirildikten sonra insanın istekleri, doğa, iklim, bitki örtüsü ve topoğrafya ile birliktelik sağlanmalıdır (Canizaro, 2007).** Kendi ‘Bölgeselcilik’ yaklaşımını beş ana başlıkta özetleyen Mumford, bölge kavramını bu kadar sistematik biçimde ele alan, ilk kişidir (Lefaivre, 2003).

1. Tarihselciliği Reddeder.
2. Bölgesellik, ‘Genius Loci’ (yerin ruhu) de saklıdır.
3. Teknoloji önemini vurgular.
4. Bölgesel ile evrensel olanın kaynaşması gerektiğine inanır.
5. Kültürlerin kaynaşarak melezleşmesini destekler (Lefaivre, 2003).

MoMA’da düzenlenen sempozyumda (1948), Mumford’un muhalif tavırlarına işaret eden Alfred Barr ise Modern Mimarlığa yöneltlen “baskıcı” nitelemesini

reddetmiştir. Tüm bunların tersine Barr, uluslararası stilin sabit ve ezici kalıpları yıkmayı öneren, bunun yanında gelişimi olanaklı kılacak bir temel oturtmaya çalıştığını savunmuştur. Hitchcock ise Giedion'un "Yeni Anıtsallık için İhtiyaç" isimli makalesini refere ederek, "Uluslararası Stil Modernizminin" kitle kültürü içindeki ortak yaşamın güçlü, sembolik vurgusunu ortaya koyduğunu ileri sürmüştür (Scott, 1999).

Barr ve Hitchcock'un bu diyalogları, sadece Mumford'a değil, MoMA'da gerçekleşmiş bir sergiye de cevap niteliğindedir. Öyle ki "Kıyafetlerimiz Modern mi?" isimli sergisi ile Mumford gibi Bernard Rudofsky de, modernizmi eleştiren bir sergi açmıştır. Serginin amacı, geleneksel ürünler ile modern endüstriyel ürünler arasındaki benzerliği ortaya koyarak, tarihsel bağlantıyı analiz etmeye çalışmak, bunun yanında fonksiyon ve estetik arasındaki ilişkiyi irdelemektir. Mumford söyleminde, evrensel mimariyi ve romantik bölgeselcileri eleştirmiş, öte yandan da, özellikle 3. dünya ülkelerinde "yerel mimariye" karşı daha duyarlı olunması ve evrensel uygarlık ile yerel kültürün birlikte yorumlanması gerektiğini vurgulamıştır. Rudofsky, 1964 yılında, "Mimarsız Mimarlık" adı altında başka bir sergi açmıştır. Sergide yerel yapı fotoğrafları ve uluslararası mimarlık örnekleri sunulmuştur. Rudofsky bu sergi ile yerel mimarının ve doğaya uyumun üzerinde durmuş, batı mimarisinin (self made) yerden bağımsız tavrını eleştirmiştir. 1960'ların sonunda yerel mimari akademik bir araştırma alanı olmuştur. Rudofsky'den sonra Paul Oliver da kapitalizm ve endüstrileşmenin zararlarına dikkat çekmiş, yerel mimarlığın önemini vurgulamıştır. Russel (1979), bu tartışmaları bölgesel ve uluslararası yaklaşımlar olmak üzere iki kutupta yer alabileceğini belirtmiş ve bu iki kutbun özelliklerini şu şekilde sınıflandırmıştır (Çizelge 2.1):

Çizelge 2.1. Russel'in Kutuplaşma Modeli (Russell, 1979)

BÖLGESEL KUTUP:	ULUSLARASI KUTUP:
KÜLTÜRE BAĞLI	KÜLTÜRDEN BAĞIMSIZ
YERE BAĞLI	YERDEN BAĞIMSIZ
İKLİME DUYARLI	İKLİME DUYARLI İKLİMDEN BAĞIMSIZ
YEREL TEKNOLOJİLER	GELENEKLERE DUYARSIZ
	YEREL OLMAYAN TEKNOLOJİLER (Genellikle ileri teknoloji)

Modern mimarlığın evrensel ilkelerinin yaygınlaşması sonucunda oluşan “uluslararası stil” ile bu stile karşıt bir alternatif oluşturan “bölgeselcilik” fikri, birbirine karşıt iki kutup meydana getirmiştir. Bu bağlamda bölgesel kutup, kültüre ve yere bağlı, iklime duyarlı ve yerel teknoloji kullanımını savunurken, uluslararası kutup, kültür ve yerden bağımsız, geleneklere duyarsız, ileri teknoloji kullanımını öngörmektedir. Russel, bu sınıflaması modern içinde yereli araştırmak için uygun bir yöntem olarak görülmüştür. Batı mimarisinin merakını çekmeye başlayan yerel mimarlığı incelemek için “geriye dönmemiz ve yerel nedir?” sorusunu sormamız gerekliliği üzerinde durur (Russell, 1979).

Mumford’un ‘Eleştirel Bölgeselcilik’e temel olarak kabul edilen, ‘Bölgeselcilik’i ise şu şekilde açıklanabilir. Mumford, dönemin ana probleminin, aynı anda hem evrensel hem bölgeselin, kosmopolit ve yerelin, mekanik ve insana ait olanın dengede tutulması ve evrensel kuralları sindirdikten sonra, bütün bunları insanın isteklerine, doğaya, iklime, bitki örtüsüne ve topoğrafyaya bağdaştırmak olarak tanımlamıştır (Allen, 2007).

Mumford’un tarif ettiği evrensel-bölgesel arasındaki denge problemi ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ in ana probleminin ilk dile getirilisidir. Mumford, Amerikalı mimar Henry Hobson Richardson’un mimarlığını öne çıkararak, ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ in düşünsel temellerine ilişkin ipuçları verir. Mumford, Richardson’un mimarlığını dört özelliği ile öne çıkarmaktadır. İlk olarak Richardson, yapılarında yerel malzeme kullanır. İkinci olarak ise, geleneksel beyaz kulübeyi, geniş pencerele kulübeye dönüştürür ki bu Amerikan geleneğini sarsan bir durum ve aynı zamanda modern bir müdahaledir. Üçüncü olarak Richardson yerel renkleri kullanır. Son olarak ise, bilindik elemanları, bilinmedik yöntemlerle kullanır (Allen, 2007). Özellikle Richardson’un bilindik elemanları alışılmadık bir biçimde kullanması, ileride üzerinde durulacak olan ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ in öne çıkan kavramlarından ‘**Yabancılaştırma/yadırgatma**’nın ilk denemeleri olarak değerlendirilebilir. Richardson’un başlattığı, geleneksel veya alışıldık olanı alışılmışın dışında kullanma yöntemi olan ‘yabancılaştırma/yadırgatma’ kavramının daha sonra Amerika’da, Buffington, Sullivan, Root, Frank Lloyd Wright, John Galen Howard ve Bernard Maybeck gibi takipçileri olmuş, bütün bu mimarlar Richardson’un yolundan giderek geleneği aynı zamanda dönüştürerek kullanmış, diğer yandan da evrensel mimarlığın biçimsel ifadesini araştırmışlardır. Mumford ayrıca, bu mimarların, modern ama aynı zamanda uluslararası mimarlığa eleştirel gözle bakan mimarlar olduklarını belirtmektedir (Canizaro, 2007).

Lefaivre (2003), Lewis Mumford'ın ve Landscape dergisinin sahibi J.B. Jackson'ın 1940'lar ve 1950'lerin başındaki yazılarının, savaş öncesi CIAM'ın düşüncelerine karşı ilk bölgeselci manifestolar olduklarını ifade eder.

Lefaivre (2003), Tzonis ile birlikte Mumford'ın bölgeselciliğinin, eleştirel bölgeselcilik olarak ifade eder ve nedenini şöyle açıklar: *“Mumford'ın bölgeselciliği, sadece küreselleşmenin değil bölgeselciliğin de eleştirisi olduğu için eleştireldir. İlk defa geçmiş bölgeselci hareketler ile bir farklılığa tanık oluruz. Bu farklılık hem kendisine karşı eleştirel olmasından hem de kesinlikle evrensel karşı olmasından kaynaklanır. Mumford ile bölgeselcilik yerel ve küresel arasında oluşan daimi bir sürece dönüşür. Mumford'ın bölgeselcilik tanımının özgün yanı, geleneksel bölgeselcilik tanımlarının bir eleştirisi olarak tekrar düşünülmesidir.”*

2.4.3.2. Alexander Tzonis ve Liane Lefaivre'in 'Eleştirel Bölgeselcilik' anlayışı

Eleştirel bölgeselcilik kavramı ilk kez Tzonis ve Lefaivre'in 1981'deki **“the Grid and the Pathway”** adlı makalesi ile ortaya koyuldu (Tzonis ve Lefaivre, 1985). Tzonis (2003), amaçlarının o dönemdeki yaygın eğilim olan postmodernizme bir alternatif yaratma çabasında olan Avrupalı mimarların yaklaşımına dikkat çekmek olduğunu ve bu dönemlerdeki yaygın modernizm-postmodernizm tartışmalarından kaçınarak bölgeselcilik terimini, tarihsel durumunu tanımlayarak kullanmaya karar verdiklerini açıklar. Amaçlarının bölgeselcilik terimini, geçmiş zamanlarda kullanıldığı şekliyle duygusal, akıldışı ve önyargılı anlamından ayırmak ve milliyetçi çağrışımlardan farklı bir şekilde kullanmak olduğunu önemle vurgularlar (Tzonis, 2003). Peki, bu yeni bölgeselcilik yaklaşımı neden eleştireldir? Ve bölgeselcilikten nasıl ayrılır? “O zaman evrensel devrimin mimarları ve kullanıcıları sınırların ötesine taşıyan ve giderek ekonomik ve teknolojik olarak birbirine bağlı hale gelen global dünyada nasıl “bölgeselci” olunabilir?” Tzonis ve Lefaivre, “neden eleştirel bölgeselcilik?” isimli makalelerinde bu konuyu sorgulamaktadırlar.

Tzonis ve Lefaivre söylemlerini, 'Eleştirel Bölgeselcilik' olarak adlandırmalarına gerekçe olarak, 1980'lerde çok popüler olan modern-post modern kıyaslamasının dışında kalarak, o günler için daha zorunlu bir konu olduğunu düşündükleri tarihle de ilişki kuran 'Bölgeselcilik' kavramından yola çıktıklarını belirtirler. 'Bölgeselcilik'i daha önceki 'duygusal', 'zararlı' ve 'irrasyonel' kullanımından ayırt etmek için başına Kant'ın tartıştığı bir kavram olan 'Eleştirel'i getirdiklerini de eklerler. Tzonis ve

Lefaivre, ilk olarak ‘**Bölgeselcilik**’ yerine, ‘**Gerçekçilik**’gi kullanmayı denediklerini, belirli bir yere ait olanın aranması için daha uygun bir kavram gibi gözükse de, daha çok bilinen ve yaygın olan ‘Bölgeselcilik’ in baskısına direnemeyip, etimolojik açıdan daha uygun olabilecek olan ‘Eleştirel Gerçekçilik’ ifadesinden vazgeçerek ‘Eleştirel Bölgeselcilik’i kullandıklarını belirtirler (Tzonis, 2003).

Tzonis ve Lefaivre’e göre, eleştirel bölgeselciliği diğer bölgeselci yaklaşımlardan farkı alışkanlıklara karşı olmasıdır. Eleştirel bölgeselcilik fenomenolojik elementleri tanımlar, güçlü bir şekilde algılanan, deneyimlenerek tanımlanabilen ve içinde bulunulan kültürün sosyal bilincinden ortaya çıkan “yer duyarlılığı” na temellenir (Tzonis ve Lefaivre, 1996). Yine de bölgeselciliğin iki ana ögesini dışlamaz, bunların birincisi yer, ikincisi ise bölgesel tasarım unsurlarının kullanımından vazgeçilmemesidir. Eleştirel bölgesel mimarlık, “**genius loci**” yi soyut bir anlamda ele alan bir yaklaşımla yere referans verir. Bu kavram, bölgesel tarzları ele almak yerine, binanın yerle ilişkisine ve sosyolojik bağlamdaki konumuna odaklanır. Tzonis ve Lefaivre, ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ çerçevesinde değerlendirilebilecek bir binanın iki açıdan eleştirel olduğunu belirtir.

Bunlardan birincisi, tasarımların ait olduğu bölgeselci geleneğin meşru olup olmadığı konusunda soru soruyor olmaları, ikincisi ise daha detaylı ele alınacak olan ‘yabancılaştırma/yadırgatma’dır. ‘Yabancılaştırma/yadırgatma’ bölgeye ait olanı, yorumlayarak yeniden kullanmak olarak tanımlanırken, ‘Eleştirel’ olmanın koşullarından birini oluşturur (Tzonis ve Lefaivre, 1996).

‘Eleştirel Bölgeselcilik’e etimolojik olarak kaynak oluşturmasının dışında, düşünsel olarak da kaynak sağlayan ‘Bölgeselcilik’ kavramını tartışmanın, ‘Eleştirel Bölgeselcilik’i incelemek için önemli olduğu düşünülmektedir. ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ in ‘Çağdaş Bölgeselcilik’ (Tzonis, 2003) olarak da tanımlandığı düşünüldüğünde, ‘Bölgeselcilik’ kavramı, ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ için düşünsel bir başlangıç oluşturması açısından önem kazanmaktadır. İlk olarak ‘Bölgeselcilik’ kelimesinin kökünü oluşturan ‘Bölge’nin anlamına bakılacak olursa, politik kontrol ve yargılama yetkisinin olduğu görülür. Bir alanın en çok öne çıkan özelliği ile de adlandırılabilen bölgelerin oluşumunda, kültürel (iklim, topografya, farklı yaşam tarzları, gelir-gider durumu, dil kullanımı) ve doğal (bir akarsuyun, oluşturduğu alan) faktörlerin yanında, topraktaki ölçülebilen farklılaşmalar, hayvan türlerindeki değişimler, konstrüksiyonla ilgili (farklı malzeme ve mimari dil kullanımı) parametreler de etkilidir (Canizaro, 2007).

Alexander Tzonis ve Liane Lefaivre günümüzde ticari hale gelen sahte bölgeselcilğe karşı çıkarlar ve yer tanımlayıcı olarak ifade edilen fiziksel ve kavramsal elemanları tanıdık şekilde değil, farklı ve yabancı bir şekilde bir araya gelmeleri gerektiğini vurgular. Tzonis ve Lefaivre (1996), **“aşinalığı bozma” (defamiliarization)** yöntemini bir araç olarak önermektedirler. Rus formalist edebiyat kuramcılarından Victor Shklovsky’nin önerdiği bir terim olan “aşinalığı bozma” bir sanatsal teknik olarak izleyicinin algılarını güçlendirmek üzere yaygın ve tanıdık olan biçimlerin yabancı ve değişik şekilde gösterilmesidir (Castro, 1988). Bu yöntem, mimarlığın eleştirel bir işlev yüklenmesine yardımcı olur, mimar bu şekilde yapıtını farklılaştırabilir. “Aşinalığı bozma” yöntemi, izleyicinin farkındalığını artırmak, onu alışkın olduğu alımlama sürecinden koparmak yoluyla tekrar düşünmeye çağırmak amacındadır. Bu şekilde izleyici bilinçli bir şekilde mimari ile diyalog kurabilecek ve sadece bir izleyici olma konumundan çıkacaktır.

Burada Tzonis ve Lefaivre (1996), romantik bölgeselcilik ile bir karşılaştırma yaparlar. Romantik bölgeselcilik tüm karşı duruşuna rağmen, yapının tanıdık olmasına çalışır, geçmiş zamana ait ve bellekte olan bölgesel mimari elemanları seçer ve bunları yeni binaya yerleştirir. Bu sahnesel yerleştirme, izleyicide yakınlık ve bir duygudaşlık yaratır, çoğunlukla duygusal olarak baskıcı mimarlığa karşı olursa da bu tanıdık sahneler izleyiciye bilinçsiz bir kavrayış sunar. Hatta Tzonis ve Lefaivre (1996), narsist olarak ifade ettikleri Heimat mimarlığının sunduğu aşırı tanıdık hale getirilmiş yerleştirmelerin de bilinç üzerinde uyuşturma etkisinden söz eder. Tzonis ve Lefaivre (1996), eleştirel bölgeselciliğin yaklaşımlarını şöyle özetler: *“Eleştirel bölgeselcilik, günümüzde ticari hale gelerek iyice yaygınlaşan sahte bölgeselcilğe, 1950’lerdeki tepkilerinden daha tartışmalı şekilde karşı çıkar. “Yer-tanımlayıcı” olarak ifade ettiğimiz fiziksel veya kavramsal elemanları kullanır ve onları tanıdık gelecek şekilde değil farklı ve yabancı biçimde bir araya getirir. Başka bir deyişle, bu elemanları kullanma biçimi mesafelidir, anlaşılması hemen mümkün olmaz hatta bazen rahatsız edicidir. Kullanıcı ile bina arasına bir mesafe koyar, sonuçta otomatikleşmiş algıyı bozar, Shklovsky’nin ifadesi ile bilinci deler (pricking the conscious). Şiirsel bir araç olan “aşinalığı bozma” tekniği seçildiğinde, izleyici bina ile kurduğu diyalogda imgeleme başvurur. İzleyiciyi ‘üstbilişsel’ bir duruma getirir.”*

Burada mimarlığın olduğu gibi alımlanmaması ve onun üzerine düşünmek gereklidir. Hem pratikte hem de kullanıcı ile girdiği diyalogda mimarlık, sadece kendi ürettiği biçimler ve kavramlar üzerinden konuşur, göndermelerini sadece kendine yapar.

Bu durumda mimarlık bir araç konumuna indirgenmez. Eleştirel bölgeselciliğin aradığı bu anlamda “hakiki” bir mimarlıktır. Tzonis ve Lefaivre (1996) eleştirel bölgeselciliği bir üslup olarak tanımlamaya çalışmazlar, dolayısıyla yaklaşıma ait tanımlayıcı fiziksel tasarım özellikleri listesi vermezler. Pratik sorunlara yanıtlar üretmezler. Nasıl eleştirel bölgeselci olunacağını yanıtını aramazlar. Önerdikleri yaklaşım mimarlığa eleştirel bir şekilde yaklaşılması ve onun araçsallaştırılmasına karşı bir yöntemdir.

2.4.3.3. Kenneth Frampton’un ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ anlayışı

Tzonis ve Lefaivre’den sonra, 1983’te K. Frampton, Eleştirel Rejyonalizm’i, Rejyonalizm’e inmeden, kuramsal arka planını örneklendirerek açıklamıştır. Ona göre Eleştirel Rejyonalizm bir üslup belirtmemiştir. Frampton, makalelerinde mimarının sadece moda ya da sahneleme gibi algılanıp tasarlanmasıyla ilgili endişelerini dile getirmiştir. Yerel kimlik ve ifadenin reddine karşı, yeri ve tektoniği anlayan gerçek mimari önermiştir. **Ona göre; Eleştirel Rejyonalizm, özünde modernisttir ama modernliğin fonksiyonelliğe indirgeyici tavrına karşıdır.**

Frampton (1996) eleştirel bölgeselciliğin sadece iklim, kültür ve yerel sanatlara ilişkin bir bölgeselcilik olmadığını ve bu yeni anlamı ışığında, toplumun sadece yeterli bir refah düzeyine gelmiş olmasının dahi yeterli olmadığını bununla birlikte kendi kimliğini oluşturan öğeleri de yakından tanımış olması gerektiğini vurgular.

Frampton’a göre, eleştirel bölgeselciliği anlamak için ilk yapılması gereken şey, basit duygusallıkla bağlanılan vernakülerden uzaklaşmaktır. Bu ikisi arasında ayırım yapılmadığında başlıca amacı iletişimsel ya da araçsal bir işaret olarak işlev görmek olan popülist bir tavra sürüklenildiğini ve böyle bir işlevin gerçeğe eleştirel bakmaktan çok uzak olduğunu ifade eder. Eleştirel bölgeselciliğin ortak niteliklerini ve yaklaşımını Frampton (1992) şöyle açıklar:

Eleştirel Bölgeselcilik kendini bilinçli şekilde sınırlandırılmış bir mimarlık olarak ortaya koyar. Bu şu demektir; bina serbest duran bir nesne olmayıp özellikle o yere uygun halde yapılmıştır. Eleştirel Bölgeselcilik mimarlığı, yapılı çevrenin sahnesel bölümlerden oluşan bir seriye indirgenmesinden ziyade tektonik bir gerçeklik olarak görür.

Eleştirel Bölgeselcilik, yapının içine oturduğu topoğrafyadan yerel ışığa kadar yere özgü etkenlere vurgu yaptığı ölçüde bölgeseldir. Işık eserin hacmini ve tektonik değerini ortaya koyan önemli bir araçtır. İklimsel

koşullara yanıt önemlidir. Eleştirel Bölgeselcilik, “evrensel uygarlığın” öngördüğü havalandırma sistemlerine karşıdır. Yapıdaki tüm açıklıklar yer, ışık ve iklimin yönlendirdiği özel şartlara göre birer geçiş elemanı olarak değerlendirilirler.

Eleştirel Bölgeselcilik görsel kadar dokunsal olanı vurgular. Çevre, sadece görsel değil farklı duyularla da kavranarak deneyimlenir. Farklı düzeylerdeki aydınlatma, sıcaklık, nem, hava hareketleri, farklı kokular, farklı malzemelerin neden olduğu sesler, insanın duruşunu etkileyen döşeme bitişleri gibi tamamlayıcı elemanların yarattığı duyulara karşı hassastır. Medyanın baskın olduğu bu çağda enformasyonun deneyimle yer değiştirmesine karşıdır.

Yerel elemanların duygusal bir şekilde tekrar edilmesine karşıdır ve gerektiğinde yorumlanmış yerel elemanları bütünün içinde kullanabildiği gibi kimi zaman yabancı kaynaklı elemanları da kullanır. Diğer bir deyişle Eleştirel Bölgeselcilik, ne teknoloji düzeyinde ne göndermeler düzeyinde hiçbir şeye kapalı kalmadan çağdaş, yer-yönelimli kültürün geliştirilmesi için çaba harcar.”

Eleştirel bölgeselci yaklaşım, iklim, ışık gibi bölgesel nitelikleri, kültüre ilişkin verileri, mimarlığın tektonik ifadesi ile birleştirmiş, sahnesel olmayan, insanın algılayabildiği ve hissedebildiği, bulunduğu yere ait bir mimarlık önerisinde bulunur.

Kenneth Frampton, eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı hakkında 1980’lerin başında yazdığı makalelerde, Tzonis ve Lefaivre’den farklı olarak bölgeselciliğin tarihine değinmeden eleştirel bölgeselciliğin kuramsal arka planını verir ve örnekler üzerinden ortak niteliklerini göstermeye çalışır. Örnek olarak gösterdiği yapılar eleştirel bölgeselciliği bir üslup olarak tanımlamaz, Frampton verdiği örneklerin niteliklerinin bir üslup özellikleri seti olarak kabul edilmemesi gerektiğini vurgular.

Frampton’a göre eleştirel bölgeselcilik, geleneklere ve yerelliğe baskı uygulayan küresel modernleşmeye karşı bilinçli bir direniştir. Eleştirel bölgeselciliğin ortaya çıkışındaki en önemli etkenlerden biri de kültürel, ekonomik ve politik bağımsızlığa duyulan talebin yarattığı merkez karşıtı fikir birliğidir (Frampton, 1992).

Frampton’ın eleştirel bölgeselcilik üzerine yazılarının bir kısmı Paul Ricoeur’ün 1961’de yazdığı “Evrensel Uygarlık ve Ulusal Kültürler” adlı metinden bir alıntı ile

başlar. Ricoeur evrenselleşme olgusunun, bir yandan insanlığın gelişmesi olarak görüldüğünü ancak diğer taraftan da sadece geleneksel kültürlerin değil büyük uygarlıkların ve kültürlerin yıkımına da yol açtığını ve çelişkinin buradan başladığını belirtir (Frampton, 1983a; Frampton, 1992; Frampton, 1996). Burada Ricoeur, “modern uygarlıkta yer alabilmek için tüm kültürel geçmişi terk etmeye zorlayan uygarlığın evrenselleşmesi durumu” karşısında kritik bir soru yöneltmekte ya da çıkış yolu aramak üzere bir tespitte bulunmaktadır.

Frampton (1983a; 1992; 1996), Ricoeur’ün bir çelişki olarak ifade ettiği; “nasıl hem modern olup hem de köklere dönüleceğine ve nasıl hem uyuyan eski uygarlığın canlandırılıp hem de evrensel uygarlıkta yer alınacağına” ilişkin sorusu üzerinden hareket eder, kültürel geçmişin korunmasının modernlik ve evrenselcilik karşısında direncini sorgular. Bir çelişki olarak ortaya konan bu durumun bir ucunda kültür diğer ucunda uygarlık yer alır. Uzlaşmaz gibi görünen farklı uçlardaki bu kavramların her ikisinin nasıl birlikte olabileceğine ilişkin yanıtı Frampton, eleştirel bölgeselcilikte arar. Frampton eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı ile Ricoeur’ün “bir ulusun var olma nedeni” olarak tanımladığı kültürel geçmiş ile aynı zamanda kendisini yok eden evrensel uygarlık içerisinde yer alınabileceğini; hem onun hem de diğerinin bir arada bulunabileceğinin mümkün olduğunu öne sürmektedir.

Frampton, eleştirel bölgeselciliği diyalektik bir dışavurum olarak ele almaktadır. Buna göre, eleştirel bölgeselcilik bilinçli bir şekilde evrensel modernizmin yarattığı her zaman her yerde olan değerlerin ve imgelerin aynılaştırıcılığına karşı durduğu gibi araçsallaştırılmış bölgeselciliğe de karşı durmaktadır. Frampton da kuramsal temellerini Eleştirel Teori’den alır.

Eleştirel bölgeselciliğin en önemli yanı geçmişin bölgeselciliklerinden farklı olmasıdır. Araçsallaştırılmış bölgeselciliklerden farkı, yer ve tektonik yapıya değer vermesi ve eleştirel tavrının sadece evrensel duruma karşı değil kendi konumuna da yönelik olmasıdır. Frankfurt Okulu eleştirel kuramının bakış açısından, bölgesel kültürü sadece verili, kapalı ve sabit bir şekilde değil, özbilinç ile gelişmiş bir şey olarak gözetmek gerektiği vurgulanır. Frampton (1992), Ricoeur’ün önerisini yineler; “gelecekte hakiki bir kültürün var olabilmesi şartlarının, bir yandan hem kültür hem uygarlık düzeyinde yabancı etkileri uygunlaştırırken bir yandan da bölgesel kültürün önemli biçimlerini tekrardan üretme kapasitesine bağlıdır”. Mimarlığın bir tüketim ürünü gibi görülmesine ya da moda haline gelmesine ve metalaştırılmasına, mimarlığın kendi-kimliğini ve kendi-ifadesini yok etti için karşı gelir. Modernleşmenin eleştirisi

olmakla beraber, modern mimarlık mirasının geliştirici ve özgürleştirici taraflarından vazgeçmez.

2.5. Yer’e Özgü Eleştirel Bölgesel Tasarım İlkelerinin Belirlenmesi

Daha önce anlatıldığı üzere tez çalışması, ‘yersizliğe’ karşı özgün ve ‘yer’ e ait olmayı amaçlayan “*eleştirel rejyonalist*” yaklaşımın nasıl olabileceği ve bir mimari tasarımı *o yer’ (bölgeye) ait* olarak adlandırmak için hangi tasarım parametrelerinin etken olduğunu net bir şekilde ortaya koymayı; ortaya konulan bu evrensel ilkelerin geçerliliğini test ederek, bu ilkelerin öncelik sıralamasının nasıl olduğunu bir alan çalışmasıyla tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla öncelikle konuyla ve yöntemle ilgili altyapının oluşturulması için kaynak araştırması yapılmış, rejyonalizm konusunda birçok mimarlık kuramcısının konu hakkında düşünceleri analiz edilmiş ve bu konuda en kapsamlı bölgeselcilik kuramına sahip olanın Kenneth Frampton olduğu tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında Kenneth Frampton’ın 1987 yılında en kapsamlı manifesto niteliğindeki on maddesi yorumlanarak analiz edilmiş, anahtar kelimeler belirlenerek dokuz ilke ortaya konulmuş ancak bu ilkelerin günümüz şartlarında eksik kaldığı düşünülerek, gerekli görülen eksik ilkeler tamamlanarak ve bir mimari ürünü eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait olarak adlandırabilmek için gerekli on üç adet evrensel ilke, dört ilke grubu şeklinde ortaya konulmuştur.

2.5.1. Kenneth Frampton’un ortaya koyduğu ‘Mimari Direniş için Altı Nokta’ ve ‘Bölgeselci Mimarlık için On Nokta’ adlı direnç noktalarının analizi

‘Eleştirel Bölgeselcilik’i, Tzonis ve Lefaivre’den alarak yaygınlaştıran Frampton, ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ i açıklamak için, manifesto niteliğinde ilkeler koyar. Bu ilkeler, değinileceği üzere, biçimsel reçeteler içermemektedir. Frampton, bu ilkelerin ilkinin 1983 yılında ‘*Mimari Direniş için Altı Nokta*’ (*Towards a Critical Regionalism: Six Points For an Architecture of Resistance*) başlığı altında toplamıştır. Frampton 1987 yılında, 1983 yılında ortaya koyduğu bu altı ilkeden yola çıkarak ‘*Bölgeselci Mimarlık için On Nokta: Geçici Bir Polemik*’ başlığı altında ilkelerini geliştirmiştir. Frampton’un 1983 yılında ortaya koyduğu altı nokta ve 1987 yılında ortaya koyduğu on noktada bir takım kavramlar tekrar ederken, diğer kavramlar eklenmiş veya eksiltirmiştir.

1. Kültür ve Uygarlık (*Culture and Civilization*)

Frampton, “Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance” adlı makalesinde, Ricoeur (1965)’un “Universal Civilization and National Cultures” söylemini hatırlatarak başlar. Ricoeur bu makalede, küreselleşme olgusunun, biryandan insanlığın ilerlemesini sağlarken, diğer yandan **geleneksel kültürleri yok ettiğinden yakınmıştır**. Ricoeur, bu noktada, hem tarihsel kültürümüzü koruyup, hem de nasıl evrensel uygarlık içinde bulunuruz? sorusunu sorgulamaktadır. Ricoeur bu paradoks içinde, yeniden köklü bir gelenek oluşturabilmek yolunda yabancı etkileri kabul ederken; girdilerin, bölgesel verilerin analizlerine dayalı sonuçlar dâhilinde değerlendirilmesi gerekliliğini vurgulamıştır (Frampton, 1983a).

Frampton’un önerdiği “eleştirel bölgeselciliğin” temelinde de “kültür bilinci” yatmaktadır. Frampton bunu **“öz-bilinç (self-conscious)”**, yani kendinden haberdar olma şeklinde tanımlamıştır. Burada kültürün geçmişle gelecek çizgisi üzerinde aralıksız devam etmesi gerektiğini vurgularken kültürel sürekliliği vurgulanmaktadır (Frampton, 1983a).

2. Avand-Gard’ın Yükselişi ve Düşüşü (*The Rise and Fall of the Avant-Garde*)

Altı ilkenin ikincisi olan ‘Avangard’ın Yükselişi ve Düşüşü’de ise Frampton, Avangard’ın zaman içerisinde farklı görevler üstlendiğinden bahseder. Toplumun ve mimarlığın modernizasyonunun ayrılmaz bir parçası olarak tanımlanan Avangard’ın etkisinin 1980’lerde azaldığını, sosyal değişime olan etkisinin minimize edildiğini de vurgular. Frampton, Avangard’ın, mimarlığın geleceğin biçimlerini oluşturmak için olumlu etkisinin olduğunu söylerken buna örnek olarak Neoklasizm’i gösterir. Frampton ilk kez burada ‘Dünya Kültürü’ ifadesini kullanır. Bu ifade, dünyanın teknoloji sayesinde daha hızlı etkileşimi ile melez, ortak bir kültürün oluşumuna işaret etmesi olarak yorumlanabilir. Bütün bu değişimler neticesinde Avangard’ın sosyal değişimlere olan etkisi azalmış ve Charles Jencks’in de belirttiği gibi **Postmodern dönemde sanat, saf tekniğe ve saf görselliğe doğru ilerlemiştir** (Frampton, 1983a).

3. Eleştirel Bölgeselcilik ve Dünya Kültürü (*Critical Regionalism and World Culture*)

Üçüncü ilke olan ‘Eleştirel Bölgeselcilik ve Dünya Kültürü’nde Frampton’un kullandığı dünya kültürü tanımı, melez bir uygarlık ve **geleneksel kültüre işaret** eder ve

mimarlığın günümüzde eleştirel olma durumunu ancak arrievé-garde pozisyonu ile mümkün olacağını vurgular (Frampton, 1983a).

4. Yer-Biçim Direnişi (*The Resistance of the Place-Form*)

Diğer bir ilke olan ‘Yer’in Formunun Direnişi’ nde evrensel teknolojinin yersizliğe neden olmasını, Heidegger’in varlığın ancak sınırları belirlenmiş alanlarda olabileceği savından yola çıkarak, her şeyin aynılaşıp yersizleşmesine karşı, insanların paylaşımları ile oluşan ortak belleğin, **yere ait özelliklerinin farkında olarak**, yersizliğe ilişkin çözüm önerisinde bulunur. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi insanların kendilerini yere ait kılmaları için mekâna katkıları da büyük önem taşır. Frampton, teknoloji ürünü televizyonun bağımlısı olan insanların ortak bir kültür oluşturma yetisinden yoksun olduklarını belirtir (Frampton, 1983a).

5. Doğaya Karşıt Kültür: Topografya, Bağlam, İklim, Işık ve Tektonik Biçim (*Culture Versus Nature: Topography, Context, Climate, Light and Tectonic Form*)

Frampton’un beşinci ilkesi, ‘Doğaya Karşıt Kültür: **‘Topografya, Bağlam, İklim, Işık ve Tektonik Form’** dur. Modern Avangart’ın tersine ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ doğa ile daha doğrudan bir ilişki kurar. Modernin, rasyonel ve ekonomik bir kullanım amacıyla yeri düzleştiren, ‘tabula rasa’ lar oluşturmaya karşı, ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ yaklaşımında yalnızca binanın zemine nasıl yerleşeceğini değil aynı zamanda da arsanın tarihi, verneküler ve jeolojik formunun zeminle nasıl ilişkileneceği, katman katman belirlendiğinde, arsa kendine ait özelliği ile buluşacaktır. Yer’in verilerinin bu şekilde araştırılmasını ise Frampton, Mario Botta’nın yerin tarımsal, jeolojik tarihini bilmek anlamına gelen ve bu gerçeklerin farkında olunması sonucu duygusal davranmaya engel olan **‘Yeri inşa etme’** (‘Building the Site’) kavramı ile açıklar (Frampton, 1983a).

6. Görsel Olana Karşı Dokunsal Olan (*The Visual Versus the Tactile*)

Altı ilkedен son ilke olan **‘Görsel Olana Karşı Dokunsal Olan’** da ise Frampton, mimarlığın algısının yalnızca görsel olana değil aynı zamanda, malzeme, ısı gibi görmenin dışındaki diğer duyu organlarına da hitap etmesi gerektiğini belirtmektedir. Deneyimsellik her insanda ortak olan görmenin dışındaki, ışığın yoğunluğu, aydınlık-karanlık, sıcaklık-soğukluk, malzemenin kokusu gibi diğer duylara da vurgu yapar. Frampton’un söylemlerinden deneyimsellik ilkesinde **‘malzeme’** kullanımının büyük önem taşıdığı sonucuna ulaşılabilir. Frampton,

deneyimselliğin en iyi tecrübe edileceği bina olarak Alvar Aalto'nun Saynatsalo Binasını verir. Frampton'un bu konuda vurguladığı bir diğer nokta ise mimarlıkta görsel algının bir aracı olarak kullanılan perspektifin, etimolojik kökeninde var olan idealize edilmiş bakışın, diğer algıları geri plana atmasıdır. Frampton, bu mimarlığın perspektifler aracılığıyla aktarılmasını, Heidegger'in 'yakınlığın kaybı' ('loss of nearness') olarak tanımladığı duruma neden olduğunu belirtir (Frampton, 1983a).

Daha önce kısaca değinildiği gibi, Frampton, 1983 yılında, 'Eleştirel Bölgeselcilik' için ortaya koyduğu ilkeleri, 1987 yılında çeşitlendirir. **'Bölgeselci Mimarlık için On Nokta: Geçici Bir Polemik'** başlıklı ilkeler Frampton'un bu konu ile ilgili en kapsamlı fikirlerini içerir. Frampton bu söyleminde, Bölgeselci Mimarlık için on nokta önermektedir.

Frampton'un 1983 yılındaki altı ilkeyi geliştirerek 1987 yılında on ilke ortaya koymuştur;

1. Eleştirel Bölgeselcilik ve Geleneksel Form
2. Modern Hareket
3. Efsane ve Bölgenin Gerçekliği
4. Bilgi ve Deneyim
5. Mekân/Yer
6. Tipoloji/Topografya
7. Arkitektonik / Sinografik
8. Yapay / Doğal
9. Görsel / Dokunsal
10. Postmodernizm ve Bölgeselcilik

Frampton'un 1983 yılındaki altı ilkeyi geliştirerek ortaya koyduğu on ilke, kısaca ele alındığında;

1. Birinci ilke olan **'Eleştirel Bölgeselcilik ve Verneküler Form' da**, özet olarak Frampton'un vurguladığı durum, 'Bölgeselcilik'in geçmişteki formların aynen tekrar edilmesi olarak tanımlanan verneküler ile aynı durumu ifade etmek için kullanılmamasıdır. Bu durumu ise, daha önce de bahsedilen Loos'un köylünün çatıyı inşa ederken babasından gördüğü sekliyle, sorgulamadan inşa ettiği, tasarımcının ise, **verneküler olana daha eleştirel yaklaştığını** belirten Frampton, 'Eleştirel Bölgeselcilik' in bilinçli tercihlerden oluşan bir hareket olduğunu vurgular. Frampton'a göre 'Eleştirel Bölgeselcilik' iyileştirici, bilinçli ve eleştirel bir çalışmadır. 'Eleştirel

Bölgeselcilik' in bir stil-üslup olmaktan çok bu durumları da aşan bir kavram olduğunu belirtir (Frampton, 1987).

2. İkinci ilke olan '*Modern Hareket*' te Frampton, *modern'i tekrarlamadan önemli bir kültür olarak kabul ettiği mirasından faydalanmaktan bahseder*. Bu mirasta önemli bulduğu isimlerin başında ise Frank Lloyd Wright gelir. Frampton modern akımın indirgeyici işlevselliğine rağmen, sağladığı kültürel miras fazlaca zengin olduğundan bahsederve Wright'ın dışında Richard Neutra, Eileen Gray, Alvar Aalto, Pierre Chareau, De la Sota, Jorn Utzon, Peter Selsing, Raphael Sorino, Lois Barragan, H.H. Harris, J.A. Coderch, Roland Rainer gibi diğer mimarlarında son 50 yıl içinde narin duyarlılıkla ve eleştirel uyumlulukla eserler verdiklerini belirtir (Frampton, 1987). Buradan hareketle 'Eleştirel Bölgeselcilik'in özünde modern bir hareket olduğu görülmektedir.

3. Üçüncü ilke olan '*Efsane ve Bölgenin Gerçekliği*' inde bölgenin tarifinin yeniden yapılması gerekliliğine işaret eden Frampton, *doğru bölge tarifinin iklim ve yerellik verileri ile olacağını vurgular*. İlk olarak söylemin önemini vurgulayan Frampton, yerel kültürlerden oluşan bir takım okulların (bu okulları ekolleşmiş gelenekler olarak da yorumlamak mümkündür) oluşturulması gerekliliğinden bahseder. Bu okulların, günümüzde aslında demode ve çoğu yerde yanlış ve genelde kaçınılmaz olarak kullanılan evrensel yöntemlere karşın, direnç noktaları oluşturacağını belirtir. Frampton bu okulları 'efsane' olarak isimlendirir ve bilinçli kültürlerin efsane gibi olması gerektiğini eklemiştir. Yer'in gerçeklerinden yola çıkılarak oluşan bu efsanelerden yalnızca yanılısma değil, aynı zamanda, eleştirel ve yaratıcı güç olarak yararlanılabileceğinden bahseder. Frampton, metinlerin yazıldığı dönem olan 87'lerde öne çıkan 'okul' örneğine ise Mario Botta önderliğinde oluşan 'Tiçino Mimarlığını' gösterir (Frampton, 1987).

4. Dördüncü ilke olan '*Bilgi ve Deneyim*' de ise Frampton, bilgi ve deneyim arasındaki farkı ortaya koyar. Mimarlıkta teknolojinin aşırı derecede gelişmesi sonucu, eleştirel pratiğe negatif etkisi olduğunu belirtir. Teknoloji aracılığıyla, gerçek olmayanın gerçekmiş gibi sunulması sonucu, insanların mimarlığı deneyimlemek yerine, imajların gösterdiği kadarıyla algıladıklarını belirtir ve *mimarlığın algılanmasında deneyimleme metodunun önemini* tekrar vurgular (Frampton, 1987).

5. Beşinci ilke olan '*Mekân/Yer'de* Frampton, 1983 yılındaki altı ilkesinde de vurguladığı üzere, *sınırları belli olmayan mekâna karşı*, bölgeler ile sınırları belirleyip, *tanımlı yer'ler* oluşturmayı önerir. Bu önerisini Heidegger'in bir şeyin varlığından bahsedebilmek için sınırlarının çizilebilmesi gerekliliğine bağlar. Fakat her şeyin aynılaştığı bir dünyada yer'lerden bahsetmek giderek zorlaşmaktadır (Frampton, 1987).

6. Altıncı ilke olan '*Tipoloji/Topografya*' ilkesinde Frampton, bu iki kavramı birbiri ile karşılaştırmalı olarak açıklar. Tipolojiyi, mimari programdaki bir çeşitlilik olarak yorumlayan ve hem kültüre hem de uygarlığa ait bir kavram olarak da tanımlayan Frampton, tipolojinin herhangi düz bir arsaya uyabileceğinden bahseder. Bu bağlamda Frampton, düzensiz bir arazinin buldozerle dümdüz edilmesinin yersizliğe (placenessness) sebep olacağını; belirli bir "topografya" üzerindeki mevcut etmenlerin duyarlı bir şekilde analiz edilmesinin ve tasarımların bu analizler doğrultusunda yapılmasının ise, evrensel teknolojinin yoğun bir şekilde kullanılmasını önleyeceğini vurgulamaktadır. Buradan hareketle Frampton' un 'tipoloji'nin evrensel yanını vurgularken, '*topografya'yı* ise tamamıyla *yere özgü bir karakter olarak açıklamaktadır* (Frampton, 1987).

7. Yedinci ilke olan '*Arkitektonik/ Sinografik*' ilkesinde, Frampton, 3 türlü yapı yapma olgusundan bahseder: birincisi belli bir ihtiyacı karşılamaya yönelik *teknolojik nesne*, ikincisi soyut bir elemanı ima eden *skenografik nesne* ve üçüncüsü varlıkbilimsel, temsili biçimde görünen *tektonik nesnedir*. Tektonik (tectonic) genel olarak inşa etmekle ilgili ve inşaata ait, inşai anlamına gelir. Tektonik terimi, etimolojik olarak, Yunanca'da 'marangoz' ve 'yapı ustası'na işaret eden tekton kelimesinden türemektedir (Frampton, 1996). Tektonik (ing: tectonics) ise, yapı sanatı veya bilimi olarak tanımlanır. Yapıların, kapların ve aletlerin kullanımlarına referanslı ve bir uyum içinde sanatsal fikirler çerçevesinde yapılması/oluşturulması/bir araya getirilmesi ile ilgilidir. Bu açıklamadaki 'kullanım' ve 'sanatsal' sözcükleri mimarlık bağlamında işlev ve estetik terimlerini akla getirir. Tektonik kelimesinin kökü 'tekton', teknoloji kelimesinin kökü 'techne' ile etimolojik olarak farklı olsalar da fonetik ve anlam olarak benzerlikler gösterir. Teknoloji, bilim, mühendislik ve endüstri alanlarının daha çok teknik bilgisi ile ilgilidir. Frampton'a göre tektonik kelimesinin bu etimolojik karşılığı salt teknik yönünü öne çıkarıyor gibi görünse de tektonik sadece kendi içinde yapısal parçayı kapsamaz, aynı zamanda bütüncül çatma ya da bir araya getirme (assembly) ile ilişkili biçimde

yapıyı öne çıkarır (Frampton, 1996). Frampton ‘konstrüksiyon’ kelimesinin temelini, çerçeve ve birleşmeye dayandırır ve ardından Yunanca tekton’dan kaynaklanan ‘Arkitektonik’ ile ‘Architect’i ilişkilendirir. Bu açıklamalardan, Frampton’un arkitektonik ile yalnızca binayı ayakta tutan tekniği değil aynı zamanda strüktürel başarının efsanevi gerçeğini de ortaya koyduğu söylenebilir. Diğer taraftan ‘Sinografik’, ‘Scenography’ den gelir ki bu kelime Latin kökenine bağlı olarak manzara/seyretme anlamına gelen scena’dan kaynak alır. **Arkitektonik/ Sinografik’in her zaman farklı anlamlar taşıdığına da dikkati çeken Frampton, birisi yerle ilişkilenen yerel binalara ait bir kavram iken diğerinin Rönesans dönemine ait görsel anlamlar yüklü bir kavram olduğu sonucu çıkarır (Frampton, 1987).** Frampton’un belirttiği gibi tektonik, mimarlığı skenografiye indirgeyen yaygın eğilim yüzünden kritik bir kategori olarak bugün tekrar ortaya çıkmaktadır (Frampton, 1996). Skenografi bir yapının görsel ifadesi anlamında açıklanabilir. Frampton’un yaygın eğilim olarak bahsettiği; yapının görseelliğinin, mimarlığın varlık sebebi olan mekan ve onu biçimleyen ayrılmaz/ortadan kaldırılamaz yapı sisteminden daha çok önemsenmesidir. Bu eğilim, mimarlık nesnesini, strüktürüne gerekli önemi vermeden, ondan bağımsız olarak cephe karakteriyle değerlendirme eğilimidir. Aslında Frampton’un postmodernizm eleştirisi olarak kurguladığı bu söylemin, tüm mimarlık ürünleri için geçerli olabileceğini söylemek yanlış olmaz. Özetle bu ilkede Frampton’un işaret ettiği temel nokta binaların yalnızca imgelere indirgenmesine karşın, yapı yapmanın da önemini vurgulamasıdır.

8. Sekizinci ilke olan ‘Yapay/Doğal’ ilkesinde ise Frampton, *mimarlığın doğa ile ilişkisini* sorgular. Frampton, doğal ve yapay ilişkisinde ise, mimarının doğa ile karşılıklı ilişkisine değinmekte ve doğanın topografya ile sınırlı olmadığını, iklim, ışık gibi faktörlerin de dikkate alınmasını öne çıkarır. Günümüzde yapay ışığın tercih edildiği ya da yerel iklimsel özelliklere aldırmadan yerleştirilen havalandırma sistemleri, evrensel teknolojinin baskınlığının göstergeleridir. “Eleştirel Bölgeselcilik”in doğa ile ilişkisi ise, modern mimarının geleneklerinden daha farklıdır. Ayrıca, mimarlığın *bütüncül olarak, hem doğayı dikkate alarak* hem de zamanın etkisi ile oluşması gerektiğini belirtir (Frampton, 1987).

9. Dokuzuncu ilke olan ‘Görsel/Dokunsal’ da ise Frampton daha önce altı ilke de açıkladığı gibi, *mimarlığın diğer sanat dallarından farklı olarak yalnızca görsel bir*

durum olmayıp, algı ile ilişkilendiğini belirtir. Mimarlık, görselliğin yanında, tüm duyularımızla algılanabilme kapasitesine sahiptir. Malzemeler ve yüzeyler mimarının “dokunsal” algısının bir parçası olabilirler. Frampton, bu özelliği ile mimarlığın evrensel teknolojinin olumsuz özelliklerine karşı direnebileceğini belirtir ve ışık yoğunluğu, karanlık, sıcak ve soğuk, nem hissi, malzemenin kokusu, duvar işçiliğinin somut varlığı, zemin üzerinden geçerken bizi yürümeye ya da tembelliğe zorlaması, futbol oynarken sesin yankılanması gibi vücudumuz tarafından kaydedilen tamamlayıcı duygusal algıları hatırlatır (Frampton, 1987). Frampton bu ilkede özetle mimarlığın yalnızca görsel duyulara hitap etmeyip, aynı zamanda koku, ses, ısı gibi diğer algılarla da okunabilen bir özelliğe sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu ilkede Frampton’un özellikle **malzeme** gibi mimarlığın algısını zenginleştirecek hususlara dikkat çektiği sonucu görülmektedir.

10. Onuncu ve son ilke olan **‘Post-modernizm ve Bölgeselcilik’** de ise Frampton Post-Modernitenin kahramanlarının iki gruba ayrıldığını iddia ediyor: Yeni Tarihçiler (*Neo-Historicists*) ve Yeni Öncüler (*Neo-Avant-Gardists*). Popüler medyada daha öne çıkan Yeni Tarihçilere göre, görünüşte radikal olan avangart gözden düşmüştür ve terk edilmesi, onun yerine geleneğe geri dönülmesi gerekmektedir. Yeni Öncüler ise küresel ütopyaları reddederken, modernizasyonun sürekli yükselişinin kaçınılmazlığını hoş karşılamaktadır. Ağırlıklı teknik karakteristiğine rağmen doğasında, geleceğin özgürlükçü ve “yaratıcı” biçimlerini içerdiği için bu sürece olumlu bakmaktadırlar. Yeni Öncüler daha gerçekçi ve tutarlıdır. Yeni Tarihçiler ise kültürel olarak şizofrenik ve politik olarak gericidirler; aslında gizlice evrensel uygarlığın yararlarına bağımlıdır. Yeni Tarihçiler her anlamda *anti-modern* iken, Yeni Öncüler asıl *Post-Moderndirler* çünkü Aydınlanmanın ütöpik mirasını reddederek her alanda “şablon anlatı”ların (*master narrative*) sonunu ilan ederler. Bölgeselcilik, bu iki duruşların arasında bir ara yerdeki potansiyeli oluşturur. İkisine karşı da eleştireldir, ikisine karşı olan teorilerinde de çıkmazlara sahiptir, ancak **“çağdaş bir direnç mimarlığı”** nın gelişimi için eleştirel bir temel önerir. Diğer bir deyişle, modaya uyan üslupsal konvansiyonellerden arınmış bir kültür, ***mekandan çok yer üzerine bir mimarlık, zaman ve iklim değişikliklerine duyarlı bir yapım yöntemi önerir.*** Hepsinin de ötesinde, öyle bir çevre kavramıdır ki, beden, bir bütün olarak, o çevre içinde deneyimlenen yönetime esas olarak kabul edilir.

Frampton’un sırayla altı ve on nokta olarak ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ için koşul olarak ortaya koyduğu ilkelerinde: ***yer, tektonik biçim, görsel-dokunsal ve topografya***

kavramlarını ortak olarak tartıştığı görülür. Frampton'un 1983 yılında ilk olarak ortaya koyduğu altı noktada yeryüzünün aynılaşmasına karşı, tepkisel bir söylem geliştirirken, on noktada bu söylemini daha evrensel bir düzleme taşıdığı görülmüştür. ***Frampton on ilkede ortaya koyduğu, 'Eleştirel Bölgeselcilik'i, hem yüzeysel kalmakla eleştirdiği postmodern mimarlığa hem de modern teknolojinin homojenleştiren etkilerine karşı bir cevap olarak tanımlar.*** Frampton, bölgeleri, evrenselleşmeye karşı direnen alanlar olarak nitelendirerek tek bir kriter olamamakla beraber, ***iyi mimarlığın aynı zamanda yerel mimarlık olduğunu da ekler*** (Canizaro, 2007). Frampton'un bu sözlerinden, aslında ortaya koyduğu ilkeler ile iyi ve doğru mimarlık için genellemeler yaptığı söylenebilir. Ayrıca Frampton'un 'Eleştirel Bölgeselcilik' ile ilgili 1983 ve ardından 1987 yıllarındaki söylemlerindeki ortak noktanın, her ikisinde de ***dünyanın tek-tipleşmesine karşı, direnç göstermek olduğu görülmektedir.***

2.5.2. Evrensel “Eleştirel Bölgesel Tasarım İlkelerinin” Belirlenmesi

Bir yapının *eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye) ait* olmasını tanımlayabilmek için gerekli evrensel ilkelerin belirlenebilmesi için bu konuda literatür irdelenmiştir. Yapılan literatür araştırması sonucunda, teorik arka planın ve konu hakkındaki mevcut bilginin derlenmesi ve araştırmanın yapısının oluşmasını sağlanmıştır. Yapılan geniş kapsamlı literatür araştırmaları sonucunda eleştirel bölgesel konusunda en kapsamlı manifesto niteliğinde maddeler ortaya koyan araştırmacının Kenneth Frampton olduğu tespit edilmiştir. Frampton, bu ilkelerin ilkinin 1983 yılında 'Mimari Direniş için Altı Nokta' (Towards a Critical Regionalism: Six Points For an Architecture of Resistance) başlığı altında toplamıştır. Frampton 1987 yılında, 1983 yılında ortaya koyduğu bu altı ilkeden yola çıkarak 'Bölgeselci Mimarlık için On Nokta: Geçici Bir Polemik' başlığı altında ilkelerini geliştirmiştir. Frampton'un 1983 yılında ortaya koyduğu altı nokta ve 1987 yılında ortaya koyduğu on noktada bir takım kavramlar tekrar ederken, diğer kavramlar eklenmiş veya eksiltirilmiştir. Bu tez çalışması, kavramsal altyapısını Kenneth Frampton'ın 1987 yılında en son ortaya koyduğu 'Bölgeselci Mimarlık için On Nokta' adlı on adet manifesto niteliğindeki maddelere dayandırmıştır. Frampton'ın on maddesi analiz edildiğinde bir yapıyı eleştirel bölgesel olarak adlandırmada yer'e ait olmanın göstergesi olarak “topografyaya uyum”, “doğaya saygı”, “doğal aydınlatmanın kullanımı”, “iklim verilerinin dikkate alma”, “yapının rengi ve dokusuyla birlikte çevre dokuyla uyumlu olması”, “yerel malzemenin kullanımı”, “dokunsal olma” “yerel yapıım

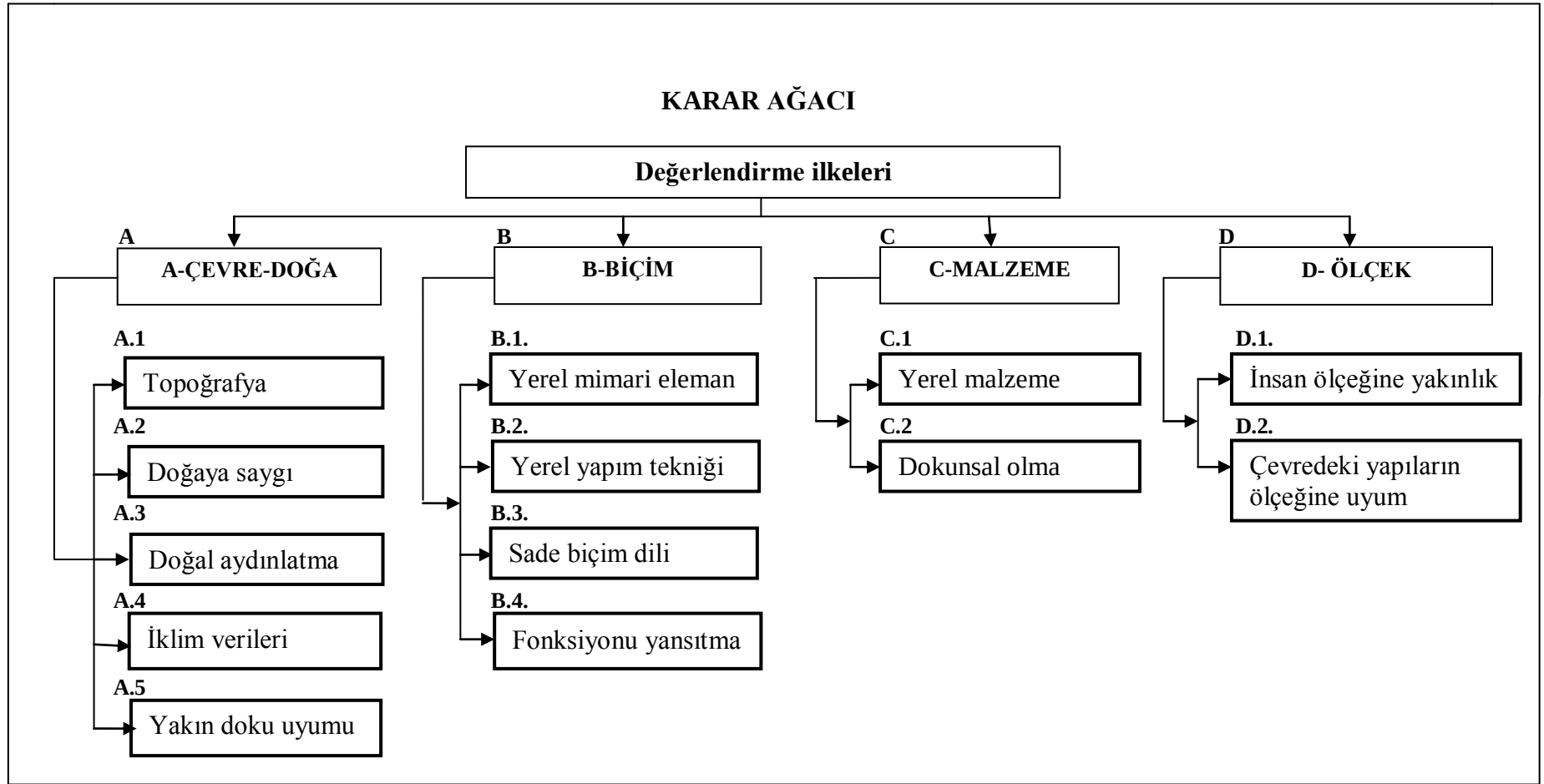
teknîğinin kullanımı”, “*yerel mimari elemanların kullanımı*” kavramlarına işaret ettiği ancak yerel elemanların basit duygusallıkla bağlanılan vernaküler şeklinde değil yorumlanarak kullanılması gerektiğine vurgu yaptığı görülmüştür. Yukarıda belirlenen anahtar kelimeler çalışma kapsamında bir mimari ürünü ‘*eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait*’ olarak adlandırmanın dokuz ilkesi olarak belirlenmiştir. Ancak bu ilkelerin bir yapıyı *eleştirel bölgesel-o yer e/bölgeye ait* olarak tek başına adlandırma da yetersiz olduğu düşünülmüştür. Bölgesel yapılar incelendiğinde, “*fonksiyonunu dışa yansıttıkları*”, “*sade biçim diline sahip oldukları*”, “*insan ölçeğine yakın oldukları*” ve “*çevre yapılarla ölçekli oldukları*” tespit edilip, daha önce belirlenen dokuz ilkeye, tarafımızdan dört ilke daha eklenip toplam on üç adet evrensel ilke, bir mimari ürünü “*eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait*” olarak adlandırmanın güncel ilkeleri olarak belirlenmiştir.

Ayrıca Frampton’ın Eleştirel Bölgeselcilik anlayışında, ne teknoloji düzeyinde ne göndermeler düzeyinde hiçbir şeye kapalı kalmadan çağdaş, yer-yönelimli kültürün geliştirilmesi için çaba harcadığı görülmüştür. Çalışma kapsamında da teknolojinin kullanımı eleştirel rejyonalist tasarımda olması gereken bir girdi olarak kabul edilmiştir. Ancak teknolojinin kullanımı yer’e ait bir tasarım parametresi olmadığından belirlenen ilkelere dâhil edilmemiştir. Çalışma kapsamında belirlenen “*bir yapıyı eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait*” olarak adlandırmanın on üç adet evrensel ilkesi, ilişkileri bakımından; ‘çevre-doğa ilişkisi’, ‘biçim’, ‘malzeme’ ve ‘ölçek’ olmak üzere dört grup şeklinde ortaya konulmuştur (Çizelge 2.2).

Çizelge 2.2. Bir mimari ürünü eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye) ait adlandırmanın tasarım ilkeleri

<u>A-ÇEVRE-DOĞA İLİŞKİSİ</u> • A.1. Arazinin topoğrafik yapısına uyum • A.2. Doğaya saygılı yaklaşım • A.3. Doğal aydınlatma/gün ışığının dikkate alınması • A.4. İklim verilerinin dikkate alınması • A.5. Yapının rengi ve dokusuyla birlikte çevre dokuyla uyumlu olması
<u>B-BİCİM</u> • B.1. Yerel mimari elemanların kullanımı • B.2. Yerel yapım tekniklerinin kullanımı • B.3. Yapının sade biçim dilinin olması • B.4. Yapının fonksiyonunu dışa yansıtması
<u>C-MALZEME</u> • C.1. Yerel malzemenin kullanımı • C.2. Dokunsal olma
<u>D-ÖLÇEK</u> • D.1. Yapının insan ölçeğine yakınlığı • D.2. Yapının çevredeki yapıların ölçeğine uyumu

Bir mimari ürünü '*eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye) ait*' olarak adlandırmanın tasarım ilkeleri aşağıda gösterildiği hiyerarşik şekilde (Şekil 2.2.), gruplanarak ortaya koyulmuştur (Tez çalışması kapsamında oluşturulmuştur).

Şekil 2.15. Değerlendirme ilkelerine ait oluşturulan hiyerarşik organizasyon şeması

3. ELEŞTİREL BÖLGESEL TASARIM İÇİN BELİRLENEN İLKELERİN TESTİ

3.1. Alan Çalışmasının Yöntemi

Yapılan literatür araştırması sonucu rejyonalizm konusunda en güncel ve kapsamlı olması nedeniyle Kenneth Frampton'ın 1983 yılında ortaya koyduğu altı madde ve altı maddeden yola çıkarak 1987 yılında ortaya koyduğu on madde benimsenmiş, bu on madde analiz edilip anahtar kelimeler belirlenerek, bir yapıyı o yer'e ait olarak adlandırmanın "*dokuz ilkesi*" ortaya konulmuştur ancak bu ilkelerin günümüz koşullarında yetersiz kaldığı düşüncesiyle "*dört ilke*" daha eklenerek toplam "*on üç ilke*", "*eleştirel bölgeselciliğin yer'e ait parametreleri*" olarak ortaya konulmuştur. Alan çalışması ortaya konulan ilkelerin geçerliliğini ve birbirlerine göre önem ağırlıklarının (puanlarının) belirlenmesi ve hipotezlerin sınanması amacıyla yapılmıştır. Öngörülen amaçlar doğrultusunda "*bir yapıyı eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye) ait*" olarak nitelenmesinde, ortaya konulan ilkelerin öncelik seviyesini uzmanlara soran bir anket çalışması düzenlenmiştir. Anket çalışmasının evrenini uzman mimarlar oluşturmakta olup, örneklem için doktor unvanına sahip Selçuk Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden Bina Bilgisi Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı, Restorasyon Anabilim Dalı'nda görevli toplam 34 uzman mimar seçilmiştir. Anket çalışmasıyla 34 uzmandan, bir yapının o yer'e (bölgeye) ait olarak algılanmasında belirlenen ilkelerin ne kadar etken olduklarının puanlaması istenmiştir.

Alan çalışmasına; uzmanlarla ile yapılan anket çalışmasından sonra elde edilen verilere göre, AHP yönteminin uygulanmasına, ilkelere ve ilke gruplarına ait hiyerarşik yapının oluşturulması ve her bir ilkenin ve ilke grubunun birbirine göre öncelikli ağırlık değerlerinin belirlendiği ikili karşılaştırma matrislerinin oluşturulması, her bir ilke ve ilke grubunun öncelikli ağırlık değerlerinin bulunduğu süreç ile devam edilmiştir.

Uzmanlarla yapılan anket verilerinin AHP ile analizi sonucunda, sayısal verilere ulaşılmış, bu bulgular karşılaştırmalı olarak analiz edilerek yorumlanmıştır. Elde edilen sayısal değerlerle *eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye) ait* olarak adlandırmak için ilkelerin ve ilke gruplarının geçerliliği, önem sıralaması belirlenmiş, hipotezler test edilerek sonuca ulaşılmıştır. Sunulan bu çalışmada AHP yönteminin uygulanması esnasında izlenen süreç ana hatlarıyla Şekil 3.1'deki akış diyagramında belirtilmiştir.

1. Adım:

İlkelerin Belirlenmesi

Literatür taramasının yapılması

Kenneth Frampton'ın manifestolarının benimsenmesi ve yorumlanması

Çalışma kapsamında bir mimari tasarımı *eleştirel rejyonalist-o yer'e(bölgeye) ait* olarak adlandırmak için on üç kriterin belirlenmesi ve gruplandırılması

2. Adım:

Veri Toplama/Anket Tekniği

Öngörülen amaçlar doğrultusunda anket formunun hazırlanması

Anket çalışması için örneklemin belirlenmesi

Pilot uygulamanın yapılması

Anketin revizyonu ve uygulanması: uzmanların çalışma kapsamında belirlenen tasarım ilkelerini, *bir yapıyı eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye) ait olarak adlandırmada* öncelik seviyesine göre puanlaması

3. Adım:

Verileri dönüştürme/AHP metodu

İlkelerin ve ilke gruplarının AHP yöntemine uygun olarak Hiyerarşik yapısının oluşturulması

İlkeleri ağırlıklandırmak amaçlı anket sonuçlarının **AHP/Analytic hierarchy process) yöntemiyle değerlendirilmesi**

Her bir ilkenin ve ilke grubunun birbiri üzerindeki önem derecelerinin belirlenmesi

4. Adım:

Sonuçları elde etme ve yorumlama

Elde edilen sonuçların değerlendirilmesi ve öneriler

Şekil 3.1. Çalışmada izlenen adımlar

3.2. Anket Tekniğiyle Verilerin Toplanması

Çalışmada bir yapıyı *eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye)* ait olarak nitelendirmek için ilkeler belirlendikten sonra, bu on üç ilkenin içerisinde yer aldığı bir anket formu hazırlanmıştır. İlkeleri ağırlıklandırma konusunda uzman akademisyenlerden görüş alınmış, elde edilen veriler çok ölçütlü karar analiz tekniklerinden Analitik Hiyerarşi Prosesi yöntemi ile değerlendirilmiştir.

3.2.1. Anket için örneklem hacminin hesaplanması

Bir araştırmada kullanmak üzere 'evrenin' bir parçasının seçilmesine "örnekleme" denir. Bir örneklem, olanaklar ölçüsünde 'bütün'ün tüm özelliklerini göstermek durumundadır. Bir örneklem üzerinde yapılmış araştırma yoluyla elde edilmiş sonuçlar ancak evrene genellenebildikleri ölçüde önem kazanır. Örneklemen optimum olabilmesi için ise, örneklemen güvenilir sonuçlar sağlayacak kadar birimi kapsayan nitelikte olması gerekir. Çalışmanın örneklemini seçilirken, çalışmanın iç dinamikleri etkili olmuştur. Çalışmada ilkeler arasında doğru sıralamayı ancak "rejyonalizm" konusunda uzmanlar yapabileceği için, uzman mimarlar örneklem olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda farklı üniversitelerden (Gazi Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi) restorasyon, mimarlık tarihi ve bina bilgisi kürsülerinden uzman akademisyen mimarlar seçilerek çalışmanın güvenilirliği artırılmak istenmiştir. Uzmanların seçilirken doktor unvanına sahip olmaları ve mimari tasarım stüdyolarında derse girmelerine dikkat edilmiştir. Örneklem için gerekli örneklem büyüklüğü hesaplandığında (Çizelge 3.1);

Çizelge 3.1. İlkelere pilot çalışmada verilen cevapların istatistikleri

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma	Varyans
Yapının <u>arazinin topoğrafik yapısına</u> uygun konumlanması	10	8,00	10,00	9,4000	,69921	,489
Yapının <u>doğaya saygılı ve bütüncül bir yaklaşımla</u> tasarlanması (Yapının toprağa, su kaynaklarına, Flora, Faunaya, çevresel sistemlere saygılı olması)	10	6,00	10,00	8,8000	1,47573	2,178
Yapı tasarlanırken <u>doğal aydınlatma/gün ışığının</u> dikkate alınması(Yapıdaki pencereler, doluluklar, boşluklar dikkate alındığında yapının doğal aydınlatma düşünülerek tasarlanması)	10	6,00	10,00	7,7000	1,25167	1,567
Yapı tasarlanırken <u>iklim verilerinin</u> dikkate alınması (Yapının güneş ışığı, doğal ısıtma, doğal havalandırma, doğal gölgelendirme düşünülerek tasarlanması)	10	6,00	10,00	8,0000	1,33333	1,778
Yapının <u>renği ve dokusuyla birlikte</u> çevre doku ile uyumlu olması (Yapı çevre ilişkisi açısından yapının ait olduğu çevredeki yapıların malzemesi ve rengiyle bütünlük bir şekilde tasarlanması, tek başına ayrı durmaması)	10	3,00	9,00	7,5000	1,95789	3,833
Yapıda <u>yerel mimari elemanların</u> (kemer, kolon, saçak uzunluğu pencere/kapı sövesi, çatı eğimi vs.) yorumlanarak kullanımı	10	5,00	10,00	7,9000	1,91195	3,656
Yapıda <u>yerel yapım tekniklerinin</u> (yığma, ahşap kalıp sistemi vs.) yorumlanarak kullanımı	10	2,00	10,00	6,3000	2,58414	6,678
Yapının <u>sade bir biçim diline</u> sahip olması (yapının tasarım anlayışının yalın ve anlaşılabilir olması)	10	5,00	10,00	7,4000	1,77639	3,156
Yapının <u>fonksiyonunu dışa yansıtabilmesi</u> (yapının fonksiyonunun dışarıdan izleyen tarafından net bir şekilde algılanabilmesi)	10	5,00	8,00	6,8000	1,22927	1,511
Yapıda <u>yerel malzemenin</u> (Fiziki çevrede bulunan taş, toprak, ahşap, kerpiç vs yerel malzemeler...) yorumlanarak kullanımı	10	4,00	10,00	7,6000	2,17051	4,711
Yapıda kullanılan malzemeler dikkate alındığında <u>dokunsallığın hissedilmesi</u> (sadece görsel duylara değil, aynı zamanda koku, ses, ısı gibi farklı algılara hitap edebilen malzeme kullanımı)	10	5,00	9,00	6,8000	1,39841	1,956
Yapı kütlelerinin <u>insan ölçeğine yakınlığı</u> (Ölçüler oranlar dikkate alındığında yapının insanı ezmeyen, insancıl bir tavrının olması)	10	4,00	10,00	8,4000	1,95505	3,822
Yapı kütlelerinin <u>çevredeki yapıların ölçeğine uyumu</u> (Yapını ait olduğu çevredeki mevcut yapılar ile orantılı ve ölçekli olması)	10	5,00	10,00	8,3000	1,49443	2,233

Yığın ortalaması için $\bar{x}$ ve s sırasıyla örnek ortalaması ve örnek standart sapması olmak üzere $1-\alpha$ anlamlılık ve d duyarlılık düzeyinde güven aralığı Denklem 3.1' deki gibi ifade edilir.

$$P\left(\bar{x} - t_{n-1, \alpha/2} \frac{s}{\sqrt{n}} < \mu < \bar{x} + t_{n-1, \alpha/2} \frac{s}{\sqrt{n}}\right) = P\left(\bar{x} \pm t_{n-1, 1-\alpha/2} \frac{s}{\sqrt{n}}\right) = P(\bar{x} \pm d) = 1 - \alpha \quad (3.1)$$

10 akademisyen ile pilot çalışma uygulaması yapılmış aşağıdaki bulgular ve talepler doğrultusunda örnek hacmi hesaplanmıştır. 13 soruya (ilkelere) verilen cevaplar değerlendirilmiş ve bunlar arasında en yüksek standart sapma örnek hacminin belirlenmesinde kullanılmıştır (Çizelge 3.2).

Çizelge 3.2. Örneklem hacmi için kullanılan parametre ve değerleri

7. ilkenin örnek standart sapması (s)	2,58
Güven aralığı düzeyi ($1-\alpha$)	0,95
Duyarlılık (d)	1,00
I. tip hata (α)	0,05
Pilot çalışmanın hacmi	10
$t_{9,0,975}$	2,262

$$d = t_{n-1, 1-\alpha/2} \frac{s}{\sqrt{n}}$$

$$1 = t_{10-1, 1-0,05/2} \frac{2,58}{\sqrt{n}} = t_{9,0,975} \frac{2,58}{\sqrt{n}}$$

$$\sqrt{n} = t_{9,0,975} 2,58 = 2,262 * 2,58 = 5,83 \text{ ve } n = 34,058 \cong 34 \text{ olarak belirlenmiştir.}$$

Çalışma kapsamında 34 adet uzman mimarla anket yapılmıştır. Toplam 34 akademisyene uygulanan anket sonuçlarının 2 tanesinde eksik cevaplamalar olması nedeni ile 32 anket analizi uygun bulunmuş ve değerlendirilmiştir.

3.2.2. Anket formunun oluşturulması

Tez çalışmasında, alan çalışması kapsamında kullanılan anket yöntemi, Creswell (2003) tarafından da açıklandığı üzere, popülasyondan bir örneklemenin yapılmasıyla, kantitatif olarak eğilimlerin, tutumların ve görüşlerin belirlenmesini sağlar. Zikmund

(2000) anket formunun tasarımı, araştırma sürecinin en kritik aşaması olarak nitelendirmiştir.

Anket çalışmasıyla çalışma kapsamında ortaya konulan ilke ve ilke grupları ile ilgili rejyonalizm konusunda uzman mimarların görüşlerinin öğrenilmesi hedeflenmiştir. Anket formu, çalışmanın kapsamında belirlenen bir yapının “*eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait* olarak nitelenmesinde etken olduğu düşünülen on üç ilkenin her birinin önem derecesine göre, uzmanlar tarafından 1-10 skalasında (HİÇ önemli değil / ÇOK önemli) değerlendirmesini sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Alan çalışması soru formu Ek-1’de verilmiştir.

3.2.3. Anketin uygulanması

Anket yönteminin çalışma grubunu oluşturmak için öncelikli olarak konuda uzman kişiler araştırılmıştır. Çalışma “rejyonalizm” odaklı bir çalışma olduğu için, anketler konusunda uzman doktor unvanına sahip farklı üniversitelerden (Orta Doğu Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi) Bina Bilgisi, Restorasyon ve Mimarlık Tarihi Anabilim Dalında yer alan otuz dört akademisyen mimarla yapılmıştır.

Oluşturulan anket soru formları A4 formda basılmış ve uzmanlara yüz yüze sorulmuştur. uzmanlardan bir yapının “*eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait* olarak nitelenmesinde, soru formunda yer alan her bir ilke için 1: HİÇ önemli değil, ..., 10: ÇOK önemli temelinde anlamına karşılık sayısal değer atayarak, ağırlıklandırma yapmaları istenmiştir. Tüm ilkelerin yer aldığı anketteki puanlar bu ilkelerin bir yapıyı o yer’e (bölgeye) ait olarak adlandırmadaki önem değerini sayısal olarak göstermektedir. Anketler birebir uzmanlarla yüz yüze 1 ay içerisinde tamamlanmıştır. Hazırlanan anketler otuz dört uzmanla (doktor unvanına sahip, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Gazi Üniversitesi’nden Restorasyon Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı, Bina Bilgisi Anabilim Dalında yer alan) yapılmış, 2 anket eksik cevap nedeniyle geçersiz bulunmuştur.

3.2.4. Anket sonuçlarının AHP metodu ile analiz edilme prosedürleri

Anket sonuçları örneklem olarak seçilen 32 uzmanın değerlendirmesi baz alınarak hesaplanmıştır. Çıkan sonuçların birbirine oranlaması sonucunda en az 1, en çok 10 arasında değerler bulunmuştur. Çıkan oransal değerlere karşılık AHP’nin 1-9

temel ölçeğine göre yapılan aralıklandırmalar sonucunda değerler verilmiş ve ikili karşılaştırmalarda bu değerler kullanılmıştır.

Çizelge 3.3.'de görüldüğü gibi 4 ilke grubu ve bu ilke gruplarının farklı sayıda ilkeleri vardır. Uzmanlar ankette bu ölçütleri 1-10 skalasında değerlendirmişlerdir.

Farklı üniversitelerden 32 uzmanın yaptığı ölçüt değerlendirme sonuçları Çizelge 3.3.'de görülmektedir.

Uzmanların verdiği önem puanlarının toplanması sonucu A-1 ilkesi 297 puan ile en önemli ve C-2 ilkesi ise 156 puan ile en önemsiz ilke olarak belirlenmiştir.

İlke grubu olarak 270,4 ortalama puan ile A ilke grubu en önemli ve 185,5 puan ile C ilke grubu ise en önemsiz ilke grubu olarak belirlenmiştir.

Ancak bu değerlendirmeler karşılaştırmalı değerlendirmeler değildir. Bu sebeple, ölçütler arasındaki değerlendirmeleri yapılabilmesi için oransal değerlerin belirlenmesi ve analizi gerekmektedir.

Oransal değerlerin verilerden toplanarak belirlenmesi ve AHP önem derecelerinin belirlenmesinden sonra AHP analizi ile karşılaştırmalı (hiyerarşik) değerlendirmeler belirlenmiştir.

Çizelge 3.3. Uzmanların ölçütleri (ilkeleri) 1-10 temel ölçeğine göre değerlendirmesi

ANKET NO	A-1	A-2	A-3	A-4	A-5	B-1	B-2	B-3	B-4	C-1	C-2	D-1	D-2
1 nolu uzman katılımcı	10	10	8	8	9	7	7	6	6	8	6	10	9
2 nolu uzman katılımcı	9	10	7	7	9	8	7	6	5	7	6	9	8
3 nolu uzman katılımcı	9	6	9	10	9	10	9	6	6	9	5	8	10
4 nolu uzman katılımcı	10	8	7	9	8	9	8	9	7	9	8	10	9
5 nolu uzman katılımcı	10	10	10	10	8	10	6	8	8	8	8	10	8
6 nolu uzman katılımcı	10	10	7	7	3	8	2	9	8	10	7	9	10
7 nolu uzman katılımcı	10	10	6	7	6	10	10	10	8	10	8	9	9
8 nolu uzman katılımcı	9	9	7	8	8	5	4	6	7	4	5	4	7
9 nolu uzman katılımcı	8	7	7	6	6	5	3	5	5	4	6	6	5
10 nolu uzman katılımcı	9	8	9	8	9	7	7	9	8	7	9	9	8

11 nolu uzman katılımcı	10	10	9	10	8	7	8	7	1	8	7	8	10
12 nolu uzman katılımcı	8	9	9	7	8	5	2	6	5	7	2	8	5
13 nolu uzman katılımcı	8	6	8	8	5	3	2	6	4	3	2	5	5
14 nolu uzman katılımcı	10	10	10	10	5	5	5	8	5	8	8	10	10
15 nolu uzman katılımcı	10	10	10	10	10	7	7	7	8	5	1	7	10
16 nolu uzman katılımcı	9	8	7	9	8	5	2	9	8	3	6	8	7
17 nolu uzman katılımcı	9	7	8	7	6	2	7	5	5	7	2	8	8
18 nolu uzman katılımcı	9	9	10	10	7	5	5	5	2	7	4	7	7
19 nolu uzman katılımcı	8	10	8	8	7	9	8	1	4	8	6	10	8
20 nolu uzman katılımcı	10	8	8	7	5	3	4	1	7	6	3	5	5
21 nolu uzman katılımcı	8	7	6	7	10	9	8	2	1	8	7	10	9
22 nolu uzman katılımcı	10	10	8	8	10	9	8	5	5	8	4	7	8
23 nolu uzman katılımcı	8	8	8	8	8	5	2	2	2	8	1	8	8
24 nolu uzman katılımcı	10	7	8	8	7	5	5	5	7	5	2	4	7
25 nolu uzman katılımcı	10	5	4	9	8	4	4	5	5	7	5	5	9
26 nolu uzman katılımcı	9	8	10	10	6	6	5	6	6	6	1	6	10
27 nolu uzman katılımcı	9	10	9	9	9	1	1	3	1	2	2	3	7
28 nolu uzman katılımcı	10	10	9	10	8	4	3	5	3	3	1	8	9
29 nolu uzman katılımcı	10	8	10	10	10	5	5	5	5	8	8	10	10
30 nolu uzman katılımcı	10	9	9	10	7	7	7	8	8	9	6	10	9
31 nolu uzman katılımcı	10	10	10	10	7	7	5	3	5	5	3	8	8
32 nolu uzman katılımcı	8	9	7	9	9	7	7	6	7	8	7	8	9
Her ilke toplamı	297	276	262	274	243	199	173	184	172	215	156	247	261
Her ilke grup ortalaması	270,40					242,66				185,50		254,00	

- **Ölçütler Arasında Önem Sıralarının Belirlenmesi ve AHP önem dereceleri**
Oranlama için aşağıdaki değerler incelenebilir.

$$A-1 / C-2 = 297/156 = 1.903$$

Bunun anlamı; A-1 ilkesine verilen puanların toplamı, C-2 ilkesine verilen puanların toplamının 1.903 katıdır. 1,903 oranı Çizelge 3.4.'de yapılan AHP önem derecelendirmesinde 2 değerini almaktadır. Bu nedenle, A-1 ilkesi, C-2 ilkesine göre 2 kat önemlidir denir. Diğer karşılaştırmalarda da oranlamaya göre aralık değerleri verilmiş ve ikili karşılaştırmalar aynı mantık çerçevesinde yapılmıştır.

Çizelge 3.4. 1-10 temel ölçeğine göre yapılan AHP derecelendirmesi

Gerçek oran	Önem derecesi	Tanım	Açıklama
1,000 - 1,111	1	Eşit önemli	İki seçenekte eşit derecede öneme sahiptir.
1,112 - 2,222	2	Ara değer	Uzlaşma gerektiğinde kullanılmak üzere iki ardışık yargı arasındaki değerler.
2,223 - 3,333	3	Orta derecede önemli	Tecrübe ve yargı bir ölçütü diğerine karşı biraz üstün kılmaktadır.
3,334 - 4,444	4	Ara değer	Uzlaşma gerektiğinde kullanılmak üzere iki ardışık yargı arasındaki değerler.
4,445 - 5,555	5	Kuvvetli derecede önemli	Tecrübe ve yargı bir ölçütü diğerine karşı oldukça üstün kılmaktadır.
5,556 - 6,666	6	Ara değer	Uzlaşma gerektiğinde kullanılmak üzere iki ardışık yargı arasındaki değerler.
6,667 - 7,777	7	Çok kuvvetli derecede önemli	Bir ölçüt diğerine göre üstün sayılmış ve bu üstünlük uygulamada göze çarpmaktadır.
7,778 - 8,888	8	Ara değer	Uzlaşma gerektiğinde kullanılmak üzere iki ardışık yargı arasındaki değerler.
8,889 – 10.000	9	Kesin önemli	Bir ölçütün diğerinden üstün olduğunu gösteren kanıt çok büyük güvenilirliğe sahiptir.

İlkelerin önceliklendirilmesinde ve ağırlıklandırılmasında Analitik Hiyerarşi Prosesi yöntemi kullanılmıştır. Ölçütlerin (ilkelerin) birbiri ile olan kıyaslamalarını içeren ikili karşılaştırma matrisleri yukarıda tanımlanan yöntemlerle belirlendikten sonra AHP değerlendirme sürecinin işlem ve hesaplarında, “çalışmaya özel yazılan bir programdan” faydalanılmıştır. SPSS 15 paket programında yazılım programıyla yapılan SPSS hesaplamaları ekran kayıtları şeklinde analizlerin altında yer almıştır. Programın çalışma prosedürü aşağıda yer almaktadır.

AHP analizi için program:

1. Ağırlıklar kare matrisini SPSS Data Editör sayfasına giriniz,
(Bu program için matrisin boyutu en fazla 13x13 boyutunda olabilir).
2. Aşağıdaki programı SPSS Syntax Editor sayfasına kopyalayınız,
3. Programı SPSS Syntax Editor sayfasındaki Run > All yoluyla çalıştırınız,
4. Sonuçlar SPSS Viewer sayfasında otomatik olarak görüntülenecektir.

```
matrix.
get a.
compute rin={0,0,0.52,0.89,1.11,1.25,1.35,1.40,1.45,1.49,1.51,1.48,1.56}.
compute N=Nrow(a).
compute AT=csum(a).
compute AW=a/kroncker(make(n,1,1),AT).
compute w=rsum(Skibniewski ve Chao)/N.
print AT /format=f5.3.
print AW /format=f5.3.
doif(n>2).
compute D=a*w.
compute E=D&/w.
computelamdaenb=msum(E)/N.
compute CI=(lamdaenb-N)/(N-1).
compute CR=CI/rin(N).
compute WDE={W,D,E}.
print WDE /format=f12.3 /clabels=W D E.
compute RI=rin(N).
compute sonuc2={lamdaenb,N,CI,RI,CR}.
print sonuc2/format=f5.3 /clabels=lamdaenb N CI RI CR.
endif.
end matrix.
```

Karşılaştırma matrisi (ağırlıklar kare matrisi) SPSS paket programında SPSS Data Editör sayfasına girildikten sonra yukarıdaki program parçası SPSS Syntax Editör sayfasına kopyalanır. Çalıştırdıktan sonra AHP hesaplamaları gerçekleşir ve sonuçları otomatik olarak çıktı sayfasında görüntülenir.

Karşılaştırma matrisi (ağırlıklar kare matrisi) 2x2 boyutundan fazla ise program tutarlılık analizi yapacaktır. Aksi halde yapmayacaktır. İki ölçüt ya da ilke için tutarlılık analizi gereksizdir. Program içerisine 13 boyuta kadar RI (Rassallık indexi) değerleri hazır olarak girildiğinden program sadece 13x13 boyutuna kadar olan ölçütlü matrislerin AHP hesaplamalarının tutarlılık analizini gerçekleştirmektedir.

3.3. AHP Yöntemiyle Veri Analizi ve Değerlendirilmesi

AHP öznel/soyut/sayılamayan ve nesnel/somut/sayılabilen değerleri birlikte değerlendirebilen tutarlı sonuçları ve matematiksel anlaşılabilirliği nedeniyle birçok alanda kullanılan oldukça verimli çok ölçütlü karar verme metotlarından biridir.

Kullanımın kolaylığı, az sayıda katılımcı ile de değerlendirme yapabilmesi, hassasiyet analizi gibi faktörler karmaşık sorunların çözümünde AHP'nin karar destek sistemi olarak kullanılması için nedenlerdir. AHP çok katmanlı/seviyeli istenen amaca ulaşmak için kurulabilecek karar alıcılar, ölçütler, alt ölçütler ve alternatifler sistemlerine dayanır. Bu sistemde veri ikili kıyaslama yöntemine göre gerçekleşir. Bu kıyaslamalar alternatiflerin belirlenen ölçütler çerçevesinde göreceli kıyaslamalarını matris düzeneğinde matematiksel oranlarla ortaya konmasını sağlar. Bu ölçüm ile ölçütlerin birbirlerine oranla bağlı kıyaslamalarına dayalı sayısal sonuçlar elde edilir. Tutarsız olan noktaların belirlenmesi ve tutarlı hale getirilmesi için ayrıca denetim mekanizması da bulunmaktadır (Topçu, 1999). Bu nedenlerden dolayı çalışmanın veri değerlendirme yöntemi olarak Analitik hiyerarşi prosesi (AHP) yöntemi seçilmiştir.

Bu bölümde anket verilerinin analizinde kullanılan AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi) analiz yöntemi, süreci, prensipleri, algoritması ve araştırmaya adaptasyonu ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

3.3.1. AHP Analiz Yöntemi

Analitik Hiyerarşi Prosesi (Analytic Hierarchy Process-AHP) Thomas L.Saaty (1926-2017) tarafından geliştirilen, çok kriterli karar vermede kullanılan tanımlı bir metodolojidir. Thomas L. Saaty karmaşık problemler üzerinde yoğun olarak çalışmış bir Amerikalı bilim adamıdır. Yöneylem araştırması ve matematik alanında birçok teorik katkıda bulunan Profesör Saaty, giderek karmaşıkleşan modelleme yaklaşımların, karar problemlerinin çözümünde beklenen etkiyi yapmadığını görmüş ve karmaşık karar problemlerinin çözümünde kullanılmak üzere matematiksel sadeliği sebebiyle kolay anlaşılan ve uygulanan bir teknik geliştirme uğraşına girmiştir. Çalışmalarının sonucunda bugün AHP (Analytic Hierarchy Process, Analitik Hiyerarşi Prosesi) adı ile anılan tekniği geliştirmiştir. AHP, karar vericilerin karmaşık problemleri, problemin ana hedefi, kriterleri (criteria/attributes/objectives), alt kriterler ve alternatifleri arasındaki ilişkiyi gösteren bir hiyerarşik yapıda modellemelerine olanak verir (Saaty, 1980).

AHP yöntemi, insanoğlunda doğuştan var olan grupları ayırmaya yönelik beyinsel faaliyet sürecini taklit etmektedir. AHP'nin en önemli özelliği karar vericinin hem objektif hem de sübjektif düşüncelerini karar sürecine dâhil edebilmesidir. Bir diğer ifade ile AHP, bilginin, deneyimin, bireyin düşüncelerinin ve önsezilerinin mantıksal bir şekilde problemin daha küçük parçalara ayrılarak, kriterlerin ve

seçeneklerin ikili karşılaştırmalarla çözümün arandığı mantıksal bir süreçtir (Saaty ve Vargas, 2012).

Analitik Hiyerarşı Prosesi, gerçekte insanın hiç bir şekilde kendisine öğretilmemiş olmasına karşın, tamamen içğüdüsel olarak benimsediği karar mekanizmasını yansıtmaktadır. Çok sayıda ve birbirleri ile ilişkili öğeler setiyle karşılaşıp bunların ancak bir kısmını kontrol altında tutabileceğimizi anladığımızda, çoğunlukla içğüdüsel olarak söz konusu öğeleri, belirli bir takım ortak özelliklere sahip olup olmamalarına bağlı olarak gruplar halinde birleştirmeye çalışırız. İşte analitik hiyerarşı süreçlerinin temelde gerçekleştirmeyi amaçladığı da insanoğlunda doğuştan var olan bu gruplara ayırmaya yönelik beyinsel faaliyet sürecini taklit edip, söz konusu grupları sistemin belli bir düzeyinin öğeleri olarak yansıtmaktır. Bu gruplar daha sonra, bir başka özellikler kümesine göre yine kendi aralarında gruplandırılıp sistemin bir üst düzeyini oluştururlar ve bu süreç sistemin en üst düzeyine, karar verme sürecinin ana gayesini oluşturan öğeye ulaşana kadar devam eder. Bundan sonraki işlem, hiyerarşının en altındaki öğelerin, en üst düzeyde bulunan ve ana amaç olan öğe üzerindeki göreceli etkilerinin saptanmasıdır.

AHP, karmaşık karar problemlerinde, karar alternatif ve kriterlerine göreceli önem değerleri verilmek suretiyle yönetsel karar mekanizmasının çalıştırılması esasına dayanan bir karar verme işlemidir.

AHP, karmaşık durumlarda doğal karar verme süreçlerimizi basitleştirerek ve hızlandırarak, daha etkin karar almamızı sağlar. Karmaşık durumlarda karar verirken hiyerarşı kullanmak büyük yarar sağlar, ayrıca karar alma süreci kısalımış olur. AHP, karmaşık bir süreci bileşenlerine ayırma, bileşenleri düzenleyerek gruplar haline getirme ve bu grupları bir hiyerarşık yapı oluşturacak şekilde ayrı ayrı seviyelerde yerleştirmeden ibarettir. Temel olarak AHP, karmaşık bir durumu bileşenlerine (components part) ayırır, bu bileşen veya değişkenleri hiyerarşık bir düzende sıralar, her bir değişkenin göreceli önem düzeyine ilişkin kişisel yargılara rakamsal değerler atar ve hangi değişkenlerin daha yüksek önceliği olduğunu, kararın sonucunu etkileyecek olan değişkenlerin öncelik düzeyini ortaya koymak için söz konusu yargıları sentezler (Saaty, 1999). AHP, göreceli öncelikleri verilen bir grup alternatif karşısında oransal bir değerlendirme ölçeği kullanılarak, karar vericilerin yargılarına dayanarak sayısallaştırılmasını amaçlarken, süreçte alternatiflerin karşılaştırılmalarında tutarlılığı da önemser (Saaty, 1980). Karar vericinin yargılarının bilgi ve deneyime dayanması AHP'nin yaklaşımı ile uyumludur.

AHP tekniği, karar vericilerin çok farklı alanlardaki karar problemlerini yapılandırma ve analiz etme sürecine büyük başarı ile hizmet etmiş ve yoğun olarak birçok alanda kullanılmaktadır. AHP'nin gücü, somut veya soyut faktörleri sistematik, olarak organize etmedeki başarısı ve karar verme problemlerine görece basit, fakat yapılandırılmış çözüm getirmesidir (Skibniewski ve Chao, 1992). AHP; son yirmi yılda pek çok uygulamada kullanılmıştır (Cheong ve ark., 2008).

AHP, geliştirildiği 1970'li yıllardan bugüne; pazarlama, insan kaynakları, matematik, finans, bilgi teknolojileri seçimi, nükleer teknoloji, üretim, satın alma, satış, planlama, kent ve çevre bilimleri gibi birçok alanda uygulanmıştır. AHP yöntemi, özellikle son yıllarda, yer seçim kararlarının alınma süreçlerinde ve yaşam kalitesini belirleme ve ölçme çalışmalarında sık kullanılan, karar destek sürecini besleyen bir yöntem olmuştur.

3.3.1.1. Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yönteminin adımları

AHP, parametreleri arasında karmaşık ilişkiler içeren sistemlere ait karar problemlerinde; sistemi, alt sistemleriyle ilişkili hiyerarşik bir yapıyla ifade edip sezgisel ve mantıksal düşünceyle irdelemektedir. Karar problemini, alternatifler, amaçlar, kriterler ve yardımcı kriterler olarak en küçük ayrıntıya kadar ayırtırmak suretiyle en ufak ayrıntının bile karar üzerindeki etkisi göz ardı edilmemiş olur. AHP ile problem çözümünde öncelikle, amaç (problem-hedef) belirlenmekte, daha sonra amaçtan yola çıkarak AHP çözüm aşamaları uygulanmaktadır. Bu doğrultuda değerlendirme hiyerarşisinin aşamaları şöyledir:

- Hiyerarşik yapının oluşturulması: Karar verilecek problemin hiyerarşik yapısının belirlenmesi,

- İkili karşılaştırmaların yapılması: Hiyerarşide yer alan tüm elemanların, bir üst düzeydeki her bir eleman için görelî önemlerine göre, ikili karşılaştırmaları yapılması önem ağırlıklarının belirlenmesi ve tutarlılığın hesaplanması,

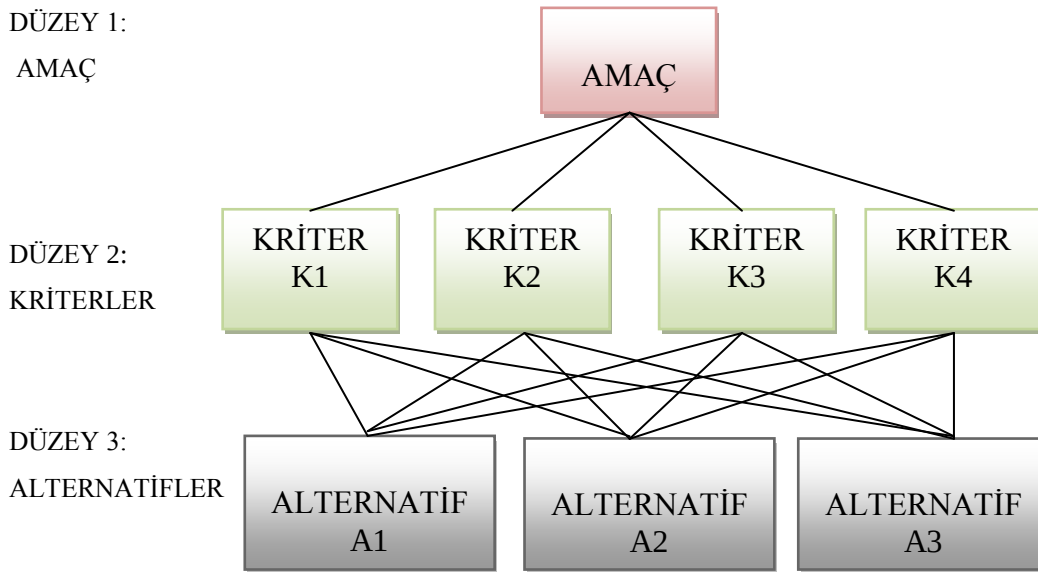
- Sonuçların sentezi: Hiyerarşinin her bir düzeyi için belirlenen görelî önem vektörlerinden, tüm hiyerarşiyi kapsayan bileşik görelî önem vektörünün elde edilmesi.

3.3.1.2. Hiyerarşik yapının meydana getirilmesi

AHP'nin ilk adımı, problemin daha net ve kolay anlaşılması için hiyerarşik yapının oluşturulmasıdır. Kişisel yargıların ve nesnel değerlerin mantıksal bir şekilde birleştirilerek problemin hiyerarşik yapısının oluşturulması, çözümün duyarlılığını ve bilgidaki değişimleri sınama olanağı verir. Hiyerarşik yapı çeşitli şekilde olabilir, fakat hepsi bir ana amaçtan başlayıp, alt amaçlara, bu alt amaçları etkileyen kuvvetlere, kuvvetlere tesir eden kişilere, onların amaçlarına, politikalarına, stratejilerine ve son olarak da söz konusu stratejilerin çıktılarına doğru bir iniş gösterir. AHP modellerinde problemin hiyerarşik yapısının oluşturulması için izlenen adımlar genel olarak aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Amaçın belirlenmesi,
- Amaçı gerçekleştirmek için gerekli kriterlerin belirlenmesi,
- Muhtemel karar alternatiflerinin belirlenmesi,
- Hiyerarşik modelin oluşturulması sürecidir.

Şekil 3.2.'de görüldüğü üzere, hiyerarşik modelde, sisteme ait bileşenler (karar elemanları: amaç, kriterler, alternatifler) iç ilişkileri ile saptanmalıdır. Modelde, en üstte amaç (hedef) yer alırken, izleyen bir alt düzeyde karara ilişkin kriterler yer almaktadır. Bunu izleyen en alt düzeyde ise değerlendirmeye tabi tutulacak alternatifler bulunmaktadır.

Şekil 3.2. AHP değerlendirme hiyerarşisi (Saaty, 2003), (Deniz, 1999), (Timor, 2011)

Hiyerarşik yapının oluşturulmasında dikkat edilmesi gereken en önemli hususlar:

- Hiyerarşik yapı, problemi en iyi şekilde temsil etmelidir.
- Problemi etkileyen tüm yan faktörler göz önüne alınmalıdır.
- Çözüme ışık tutabilecek tüm yayın ve belgeler dikkate alınmalıdır.
- Problemin içerisinde rol alacak katılımcılar belirlenmelidir.

Bir sistemin en iyi şekilde ifade edilmesi; bu sistemi oluşturan tüm faktör ve alt faktörler arasındaki kesinliğin ve etkileşimin analiz edilmesi veya diğer teorilerden yararlanarak izlenmesi ile sağlanır. Hiyerarşik yapı; sistemi oluşturan tüm seviye veya bileşenlerin aralarındaki fonksiyonel bağımlılığın sistem geneli üzerindeki etkisini en iyi ifade eden yapıdır. Ancak bu sayede çok karmaşık problemler basitleştirilebilmekte ve neden-sonuç ilişkisini ortaya koyan doğrusal zincir yapısı oluşturulabilmektedir. Bu yaklaşımın diğer bir etkisi de hiyerarşinin üst seviyesi ile alt seviyeleri arasındaki bağımsızlığı belirlemesidir. Bir hiyerarşik yapıdaki her seviye, problemin farklı aşamalarını gösterebilir. Bunun yanında karar verici, sistem üzerindeki odaklaşmayı artırmak amacıyla hiyerarşik yapı içerisinde seviyelerin veya öğelerin sayılarında değişiklik yapabilir (Cengiz, 2007).

Hiyerarşinin tüm parçaları birbirleri ile ilgilidir ve bir faktördeki değişimin diğer faktörleri nasıl etkilediği kolayca görülebilir. AHP'nin hiyerarşik yapısındaki bu esneklik ve etkinlik karar vericiye karar sürecinde çok yardımcı olur. Kararları bu yapıda kurarak; birçok veri türü bir araya getirilebilir, performans seviyelerindeki farklılıklar birbirine uygun hale getirilebilir ve farklı gözükten nesneler arasında karşılaştırma yapılabilir (Topçu, 1999).

3.3.1.3. İkili karşılaştırma matrisleri oluşturulması ve öncelik vektörünün belirlenmesi

Çok kriterli bir karar probleminin hiyerarşik yapısı oluşturulduktan sonra, AHP nin ikinci adımı; karar vericilerin, tüm kriterlerin birbiri üzerindeki önem derecelerinin belirlenmesi için ikili karşılaştırma matrislerinin oluşturulmasına dayanır.

İkili karşılaştırmalar Analitik Hiyerarşi Süreci'nin en önemli aşaması olup, ikili karşılaştırmalar yapılır ve buradan elde edilen bilgilere göre AHP'de yargılar bir matrise dönüştürülür. İkili karşılaştırma matrisleri oluşturulurken, karar verici her bir ikili karşılaştırma için; “eşit derecede önemli”, “orta derecede önemli”, “kuvvetli derecede önemli”, “çok kuvvetli derecede önemli”, “kesinlikle daha önemli” biçimindeki

yargıları kullanır. Daha sonra bu sözel yargılar, Çizelge 3.5’de Saaty’nin önerdiği, dokuz tam (pozitif) sayı dizisinden oluşan karşılaştırma cetveliyle sayısal değere dönüştürülür.

Çizelge 3.5. Analitik hiyerarşi prosesinde kullanılan 9’lu karşılaştırma cetveli

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit derecede önemli.	İki faktör aynı derecede önem taşımaktadır.
3	Orta derecede önemli.	İki faktörden biri diğerine göre biraz daha önem taşımaktadır.
5	Kuvvetli derecede önemli.	İki faktörden biri diğerine göre fazla önem taşımaktadır.
7	Çok kuvvetli derecede önemli.	İki faktörden biri diğerine göre çok fazla önem taşımaktadır.
9	Aşırı derecede önemli.	İki faktörden biri diğerine göre aşırı derecede önem taşımaktadır.
2, 4, 6, 8	Ortalama değerler	Tercih değeri birbirine çok yakın olduğunda kullanılır.
Ondalıkli Karşılaştırmalar	Tersi Karşılaştırmalar için	i, j ile karşılaştırılırken bir değer (x) atanmış ise; j, i ile karşılaştırılırken alacağı değer ($1/x$)
Kaynak: (Saaty, 1994a; Saaty, 2005)		

AHP’nin en kritik noktası karar alternatiflerini derecelendirmede kullanılan göreceli ağırlıkların belirlenmesidir. Oluşturulmuş olan bir hiyerarşide n adet kriterle ilgilendiğimizi varsayalım. Prosedüre göre karar vericinin farklı kriterlerin göreceli önemini yorumlamasını yansıtan A ile tanımlanan $n \times n$ ikili karşılaştırmalar matrisi oluşturulur. İkili karşılaştırma i satırındaki ($i = 1, 2, \dots, n$) kriterlerin m sütunla temsil edilen her bir kriterle ilgili olarak derecelendirmesi şeklinde yapılır. Matristeki a_{ij} terimi, amaca ulaşmak için i . kriterin j . kriterden ne kadar daha önemli olduğunu ifade etmektedir. Bu değerlendirmede Çizelge 3.5’de gösterilen ölçek kullanılmaktadır. Örneğin bu değer 7 ise, i . kriterin j . kriterle göre kuvvetli düzeyde önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda benzer şekil j . kriter de i . kriterle göre $1/7$ düzeyinde önemli olmaktadır. Yani tutarlılığın sağlanması için $a_{ij} = k$ iken $a_{ji} = 1/k$ olarak ifade edilir. Ayrıca A matrisinin tüm diyagonal elemanları (a_{ii}) kendilerine bağlı kriteri derecelendirdikleri için 1 olmalıdır. Çizelge 3.6.’da A matrisi sembolize edilmiştir (Taha, 2002).

Çizelge 3.6. Kriterlerin amaca göre ikili karşılaştıma matrisi örneği

AMAÇ	Kriter1	Kriter 2	Kriter 3	...	Kriter n
Kriter 1	a_{11}	a_{12}	a_{13}	...	a_{1n}
Kriter 2	a_{21}	a_{22}	a_{23}	...	a_{2n}
Kriter 3	a_{31}	a_{32}	a_{33}	...	a_{3n}
.....					
Kriter n	a_{n1}	a_{n2}	a_{n3}	...	a_{nn}

İkili karşılaştırmalar karar kriterlerinin ve alternatiflerin öncelik dağılımlarının kurulması için tasarlanmıştır. Daha açık bir ifade ile hiyerarşideki elemanlar bir üst kademedeki elemana göre göreceli önemlerinin belirlenmesi için ikili olarak karşılaştırılır (Saaty, 1980; Saaty, 1994b). Eğer hiyerarşinin belirlenen düzeyi karşılaştırılacak n eleman içeriyorsa toplam $n(n-1)/2$ adet ikili karşılaştırma yapmak gerekir. Kriterlerin amaca ulaşmakta, seçenekler açısından önemleri, ikili karşılaştırma yöntemi çerçevesinde belirlenir, Denklem 3.2’de gösterilmiştir.

A ikili karşılaştırmalar matrisi (n boyutlu)

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \cdots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & a_{n2} & \cdots & a_{nn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ 1/a_{12} & a_{22} & \cdots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 1/a_{1n} & 1/a_{2n} & \cdots & a_{nn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ 1/a_{12} & 1 & \cdots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 1/a_{1n} & 1/a_{2n} & \cdots & 1 \end{bmatrix} \quad (3.2)$$

İkinci düzeyde yer alan tüm kriterler, bir üst düzeydeki amaç üzerindeki göreceli etkileri açısından ikişer ikişer karşılaştırılıp ikili karşılaştırma matrisi oluşturulduktan sonra bu matrisin göreceli önem vektörü bulunur. Göreceli önem vektörünün bulunması şu aşamalardan oluşur. Öncelikle normalizasyon işlemleri için her bir sütunun toplamı hesaplanır (Denklem 3.3). Sonrasında 3.4 denkleminde gözüktüğü üzere karşılaştırma matrisindeki her sütuna ait elemanlar sütunun toplam değerine bölünerek, normalize edilmiş matris değerleri elde edilir.

A matrisinin n adet sütun toplamı

$$A_T = [a_{t1} \quad a_{t2} \quad \cdots \quad a_{tn}] \text{ burada } a_{ti} = \sum_{j=1}^n a_{ji}, \quad i=1, \dots, n \quad \text{ve} \quad j=1, \dots, n \quad (3.3)$$

$$\text{Örneğin; 1. sütun toplamı } a_{t1} = \sum_{j=1}^n a_{j1} = a_{11} + a_{21} + \cdots + a_{n1}$$

A matrisinin sütun toplamlarına göre normalizasyonu

$$A_W = \begin{bmatrix} a_{w11} & a_{w12} & \cdots & a_{w1n} \\ a_{w21} & a_{w22} & \cdots & a_{w2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{wn1} & a_{wn2} & \cdots & a_{wnn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{a_{11}}{a_{t1}} & \frac{a_{12}}{a_{t2}} & \cdots & \frac{a_{1n}}{a_{tn}} \\ \frac{a_{21}}{a_{t1}} & \frac{a_{22}}{a_{t2}} & \cdots & \frac{a_{2n}}{a_{tn}} \\ \frac{a_{t1}}{a_{t1}} & \frac{a_{t2}}{a_{t2}} & \cdots & \frac{a_{tn}}{a_{tn}} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \frac{a_{n1}}{a_{t1}} & \frac{a_{n2}}{a_{t2}} & \cdots & \frac{a_{nn}}{a_{tn}} \\ \frac{a_{t1}}{a_{t1}} & \frac{a_{t2}}{a_{t2}} & \cdots & \frac{a_{tn}}{a_{tn}} \end{bmatrix} \quad (3.4)$$

Örneğin; ilk sütun elemanları ilk sütun elemanları toplamına bölünerek bulunur.

$$a_{w11} = \frac{a_{11}}{\sum_{j=1}^m a_{j1}}$$

Elde edilen normalize edilmiş matrisin satır toplamları her bir satır elemanı sayısına bölünerek ortalaması alınır. Böylece kriterlerin amaç açısından ikili karşılaştırma matrisinin görelî önem vektörü “ W ” hesaplanmış ve kriterler önemlerine göre sıralanmış olur. Bu görelî önem vektörü, kriterlerin amaç üzerindeki etki ağırlığını ifade etmektedir. Denklem 3.5. W görelî önem vektörünün hesaplanmasını göstermektedir.

W görelî önem vektörü

$$W = \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ w_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} (a_{w11} + a_{w12} + \cdots + a_{w1n}) / n \\ (a_{w21} + a_{w22} + \cdots + a_{w2n}) / n \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ (a_{wn1} + a_{wn2} + \cdots + a_{wnn}) / n \end{bmatrix} \quad (3.5)$$

Örneğin; 1. elemanı w_1 normalize edilen A_w matrisinin ilk satırının toplamının ortalamasıdır.

$$w_1 = \frac{1}{n} (a_{w11} + a_{w12} + \dots + a_{w1n}) = \frac{1}{n} \left(\frac{a_{11}}{a_{t1}} + \frac{a_{12}}{a_{t2}} + \dots + \frac{a_{1n}}{a_{tn}} \right)$$

Normalleştirilmiş matris, her bir sütun değerinin ayrı ayrı ilgili sütunun toplamına bölünmesi ile elde edilmektedir. Daha sonra normalleştirilmiş matrisin satır değerlerinin ortalamasının alınması ile her bir kriter, alt kriter ve alternatifin ağırlıkları veya önem vektörü “ W ” elde edilmektedir. Önem vektörü karar vermede, ikili karşılaştırma matrislerinden önceliklerin elde edilmesinde kullanılan önemli bir kavramdır. Söz konusu önem vektörleri bir üst seviyede yer alan kriterlerin ağırlık vektörleri ile çarpılarak en üst seviyede olan amaç için genel öncelik vektörü “ D ” bulunur. Bu işlemin matematiksel ifadesi Denklem 3.6’da gösterilmiştir.

D karşılaştırmalı ve görelî önem vektörü A matrisi ve W vektörünün çarpılmasıyla oluşturulur.

$$D = AW = \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ d_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ w_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11}w_1 + a_{12}w_2 + \dots + a_{1n}w_n \\ a_{21}w_1 + a_{22}w_2 + \dots + a_{2n}w_n \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ a_{n1}w_1 + a_{n2}w_2 + \dots + a_{nn}w_n \end{bmatrix} \quad (3.6)$$

3.3.1.4. Tutarlılık oranının hesaplanması ve sonuçların sentezi

AHP’de verilecek olan kararın güvenilirliği açısından tutarlılık önemlidir. İkili karşılaştırmalar sonucunda oluşan değerlerin yani önceliklerin birbirleri ile olan matematiksel ve mantıksal ilişkisi tutarlı olmalıdır (Keçek ve Yıldırım, 2010). Karar verici kriterlerin ikili karşılaştırmalarının tutarlılıklarını Tutarlılık Oranı yardımıyla yapar.

A matrisinin tutarlı olması için gerek ve yeter koşul $\lambda_{\max} = n$ olmasıdır. A matrisinin yapısındaki tutarsızlık ne kadar fazla ise $\lambda_{\max}$ n ’den o kadar uzaklaşır (Saaty,

2003). Her durumda $\lambda_{\max} \geq 0$ koşulu geçerlidir (Mikhailov, 2000) n matrisin satır veya sütun sayısını göstermektedir (Başkaya ve Akar, 2005). $\lambda_{\max}$ değeri her zaman n'e eşit veya n'den büyüktür. $\lambda_{\max}$ değeri tutarlılık oranının hesaplanması için kullanılmaktadır.

Tutarlılığın hesaplanması:

Denklem 3.6.'da gösterildiği üzere, karşılaştırma matrisindeki her bir satır görelî önemler vektörü ile çarpılarak (ağırlıklandırılmış toplam sütun vektörü) D sütun vektörü elde edilir. Daha sonra bu vektörün her elemanı, görelî önemler vektöründe karşı gelen elemana bölünerek E vektörü hesaplanır (Denklem 3.7).

E özdeğer vektörü, D vektörünün ve W vektörünün elemanlarının karşılıklı bölünmesiyle elde edilir.

$$E = \frac{D}{W} = \begin{bmatrix} e_1 \\ e_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ e_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} d_1 / w_1 \\ d_2 / w_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ d_n / w_n \end{bmatrix} \quad (3.7)$$

E: özdeğer (λ) hesaplanmasında kullanılan sütun vektörü elemanı.

D: ağırlıklandırılmış toplam vektörü elemanı.

W: görelî önemler vektörü elemanı.

Tutarlılık, kriterlerin ya da alternatiflerin ikili karşılaştırmasının belirlenmesinde kararın uyumluluk gösterip göstermediğinin değerlendirilmesidir. Matrislerin temelini insan yargısı oluşturduğundan, bir düzeye kadar tutarsızlık kabul edilebilir durumdadır. Ancak tutarsızlığın kabul edilebilir olup olmadığının ölçülmesi gereklidir. Bu amaçla E sütun vektörünün aritmetik ortalaması alınarak, en büyük özdeğer olan λ 'yı buluruz. İşlemin matematik ifadesi Denklem 3.8.'de verilmiştir.

$\lambda_{\max}$ en büyük özdeğer E vektörünün elemanlarının ortalamasıdır.

$$\lambda_{\max} = \frac{\sum_{i=1}^n e_i}{n} = \frac{e_1 + e_2 + \dots + e_n}{n} \quad (3.8)$$

Son adım, tutarlılık göstergesinin ve tutarlılık oranının bulunmasıdır. Burada Tutarlılık Göstergesi (*CI*), *W* matrisinin tutarlılık endeksini ifade ediyor olup, Denklem 3.9.' da belirtildiği şekilde hesaplanır. Bu değere “maksimum öz değer” denir ve λ_{max} simgesi ile gösterilir. λ_{max} , *n* değerine ne kadar yakın olursa, sonuç da o kadar tutarlı olacaktır.

$$CI = \frac{\lambda_{max} - n}{n - 1} \quad (3.9)$$

λ_{max} : en büyük özdeğer,

n: matris boyutu,

CI: tutarlılık göstergesidir.

Tutarlılık Oranı (*CR*) ise Denklem 3.10'da belirtilen şekilde hesaplanır:

***CR* tutarlılık oranı, tutarlılık göstergesinin rassallık göstergesine oranıdır.**

$$CR = \frac{CI}{RI} \quad (3.10)$$

RI: rassallık göstergesi,

CI: tutarlılık göstergesi,

CR: tutarlılık oranıdır.

$CR < 0,100$ ise karşılaştırma matrislerinin tutarlı olduğunun göstergesidir.

Tutarlılık indeksi *CI* hesaplandıktan sonra, bulunan değer rassal olarak oluşturulan ortalama tutarlılık indeksi ile karşılaştırılması gerekmektedir (Gass ve Rapcsák, 2004) Söz konusu rassal indeks *RI* Çizelge 3.7.'de verilmiştir (Chandran ve ark., 2005).

Çizelge 3.7. Rassallık indeksi

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
RI	0	0	0,52	0,89	1,11	1,25	1,35	1,40	1,45	1,49	1,51	1,48	1,56	1,57	1,59

Kabul edilebilir bir karara ulaşılabilmesi için tutarlılık oranının, 0.1 veya daha küçük bir değere sahip olmalıdır. Tutarlılık oranı her bir ikili karşılaştırma matrisi için hesaplanmaktadır. 0.1'in üzerindeki bir tutarlılık oranı için ikili karşılaştırmalar tutarsız

olacağından karar vericinin değerlendirmelerini tekrar gözden geçirmesi gerekecektir (Lin, 2010).

Yukarıda izlenen aşamalar ve işlemlerle hiyerarşinin ikinci düzeyinde bulunan kriterlerin, en üst düzeydeki amaç için göreceli önemleri ve tutarlılıkları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, AHP değerlendirmesi için, hiyerarşinin tüm düzeylerindeki elemanların bir üst düzeyinde yer alan her bir eleman için göreceli önemlerinin belirlenmiş olması gerekir. Yani, amaca göre kriterlerin göreceli önemlerinin belirlendiği gibi, her bir kritere göre de alternatiflerin göreceli önemleri belirlenmesi gerekir. Bununla birlikte, hiyerarşide yer alan tüm elemanların bir üst düzeydeki her bir eleman için göreceli önem vektörlerinin belirlenmesinde ve tutarlılığın hesaplanmasında izlenen işlemler benzerdir. Bu doğrultuda, üçüncü düzey elemanlarının (alternatiflerin), her bir ikinci düzey elemanı (kriterler) için ikili olarak karşılaştırması yapılarak, alternatiflerin kriterler açısından göreceli önemleri belirlenir. Bu tamamen probleme bağlı olarak kurulan AHP'nin hiyerarşik düzenine bağlıdır.

Tez çalışması kapsamında probleme bağlı olarak AHP'nin hiyerarşik yapısı amaç ve kriterlerden oluşmaktadır. AHP yöntemi tez çalışmasında, yer'e ait tasarım için belirlenen kriterlerin önem sıralamasının elde edilmesinde kullanılmıştır.

3.4. AHP Yöntemiyle Yer'e Özgü Tasarım İlkelerinin Öncelikli Ağırlık Değerlerinin Belirlenerek Önem Sıralamasının Yapılması

AHP ve benzeri yöntemler, genelde alternatifler arasında seçim yapma, karar verme amacı için kullanılmaktadır. AHP yönteminin kullanıldığı problemlerde analiz sonuçları, "bileşik göreceli önem vektörü" cinsindendir. Elde edilen bu "bileşik göreceli önem vektörü" değerleri ise, en alttaki elemanların (alternatiflerin) en üstteki elemanlar (amaç) açısından önem derecelerini ortaya koymaktadır. Buna dayanarak, bileşik göreceli önem vektöründeki sonuçlara göre en yüksek değere sahip (en uygun) olan alternatif seçilir. Ancak bu çalışmada AHP yöntemi, bir alternatifin seçiminden ziyade çalışma kapsamında ortaya konulan *'bir yapıyı eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye) ait olarak tanımlayan ilkelerin ve ilke gruplarının, birbirilerine göre önem ağırlıkları'* tespit ederek *'bir yapının eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye) ait olarak nitelenmesinde göreceli önem ağırlığı en yüksek olan ilkenin, ilke grubunun tespiti ve her grupta göreceli önem ağırlığı en yüksek olan ilkenin tespiti'* amacıyla kullanılmaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak, rejyonalizm ile ilgili gerekli literatür taraması yapılmış *bir yapıyı o yer'e*

(bölgeye) ait olarak adlandırmak için gerekli ilkeler ve ilke grupları belirlenmiştir. İlkelerin belirlenmesinin ardından anket çalışmasıyla, her bir uzmanın belirlenen ilkelerle ilgili görüşlerinin öğrenilmesi amaçlanmıştır. Uzmanlardan gelen anket sonuçları, tüm ilkelerin birbirine göre ağırlıklı öncelik derecelerinin belirlendiği ikili karşılaştırma matrislerinin oluşturulmasında kullanılmıştır. Böylece uzmanlar her bir ilkeyi ikili karşılaştırmak zorunda kalmamıştır. Çünkü ilkelerin sayısı arttıkça ilke öncelik matrisinde değerlendirmelerin tutarsızlığı artma ihtimali yükselir. Hiyerarşinin belirlenen düzeyi karşılaştırılacak n eleman içeriyorsa toplam $n(n-1)/2$ adet ikili karşılaştırma yapmak gerekir. Bundan dolayı çalışmanın güvenilirliğini artırmak amaçlı uzmanlara her bir ilkeye 1 den 10 a kadar puan vermeleri istenmiştir, ikili kıyaslama yaparak güvenilirliği düşürmek istenmemiş, gelen sonuçlara göre matrisler oluşturulmuştur. Bu doğrultuda AHP yöntemi kullanılarak, çalışma kapsamında ortaya konulan **“bir yapıyı eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait olarak adlandırmanın ilkelerinin puanlaması”** şu aşamalardan oluşur:

- AHP değerlendirme kriterlerinin birbirleri ile olan ilişkilerini gösteren **hiyerarşik organizasyon şeması** oluşturulması,
- Hiyerarşide yer alan on üç ilkenin amaç için görelî önemlerinin belirlenmesi ve tutarlılığın hesaplanması,
- Hiyerarşide yer alan dört ilke grubunun amaç için görelî önemlerinin belirlenmesi ve tutarlılığın hesaplanması,
- Hiyerarşide yer alan tüm ilkelerin ilke grupları içerisinde görelî önemlerinin belirlenmesi ve tutarlılığın hesaplanmasıdır.

Bu aşamalardaki tüm hesaplama ve işlemler Bölüm 3.3.1 de altında detaylı olarak açıklanan işlem ve hesaplara göre gerçekleştirilir.

3.4.1. AHP değerlendirme hiyerarşisinin oluşturulması

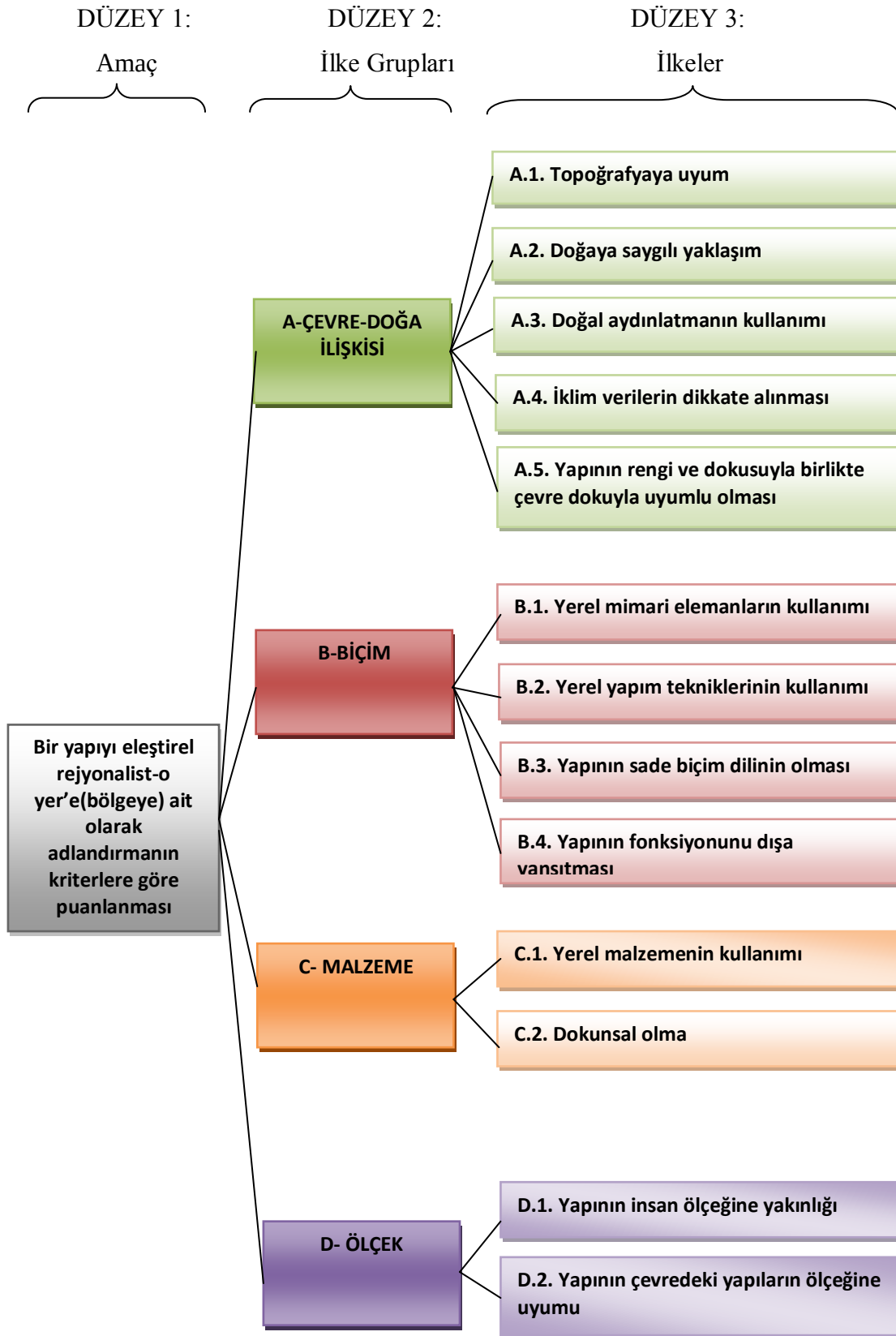
AHP yönteminde değerlendirme hiyerarşisi genel hatlarıyla; amaç, ilke grupları ve ilkeler şeklindeki düzeylerden oluşmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı olan, bir yapıyı **“eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait”** adlandırmanın ilkelerinin önem sıralaması yapılmasına uygun olarak AHP’nin hiyerarşik yapısı belirlenmiştir.

- Alan çalışmasının birinci ve asıl amacı olan **“bir yapıyı eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait olarak adlandırmanın ana ilkesini”** belirlemek ve **“ilkeler arası önem sıralaması yapabilmek”**,

- İkinci amacı çalışma kapsamında belirlenen ilke grupları arasında öncelik sıralamasını yapabilmek “*A-Çevre-doğa, B-Biçim, C-Malzeme, D-Ölçek*”,
- Üçüncü amacı ise “*her bir ilke grubu içerisinde en önemli ilkeyi*” belirleyebilmektir.

AHP yöntemiyle elde edilen göreceli önem vektörü ile ifade edilen sonuçların sayısal değer karşılıkları, bu çalışma kapsamında “göreceli önem ağırlığı” olarak adlandırılmakta olup, hiyerarşinin birinci düzeyinde “*Bir yapıyı eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait olarak adlandırmanın ilkelere göre puanlanması*” olarak belirlenen ‘amaç’, ikinci düzeyinde ise “*A-Çevre-doğa, B-Biçim, C-Malzeme, D-Ölçek*” olmak üzere ilke gruplarından oluşan ‘ilke grupları’, hiyerarşinin en alt düzeyinde ilke gruplarının altında yer alan toplam on üç ilkeden oluşan ‘ilkeler’ yer alır. Hiyerarşinin en alt düzeyinde yer alan ilkeler on üç adet olup Şekil 3.3.’de gösterilmiştir.

Bir yapıyı “*eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait*” olarak adlandırmanın ilke gruplarına ve ilkelere göre puanlanması probleminin hiyerarşik yapısı belirlendikten sonra bu adımda, ilkelerin amaca göre göreceli önemlerinin ölçümü gerçekleştirilir. Bu doğrultuda ilk olarak, amaç için 13 ilkenin ikili karşılaştırılma matrisi düzenlenir. Ardından oluşturulan ikili matrisler, daha önceki Bölüm 3.3.1’de detaylı anlatıldığı üzere, ‘normalleştirme’ ve ‘satır ortalaması’ şeklindeki işlem ve hesaplamalara tabi tutularak, amaç için göreceli önemleri belirlenir. Tüm bu işlemlerin ardından, matrislerin en büyük özdeğeri, tutarlılık göstergesi ve tutarlılık oranı hesaplanarak ikili karşılaştırma yargılarının sağlaması yapılır.

Şekil 3.3. “Bir yapıyı eleştirel reyonelist-o yer’e (bölgeye) ait olarak adlandırmanın ilkelere göre puanlanması” amacına göre değerlendirme hiyerarşisi

3.4.2. Hiyerarşide yer alan on üç ilkenin amaç için görelî önemlerinin belirlenmesi ve tutarlılığın hesaplanması

Çalışma kapsamında bir yapıyı *eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye)* ait olarak adlandırmak için belirlenen değerlendirme ilke grupları ve ilkeler;

A-ÇEVRE-DOĞA İLİŞKİSİ

- A.1.** Arazinin topoğrafik yapısına uyum
- A.2.** Doğaya saygılı yaklaşım
- A.3.** Doğal aydınlatma/gün ışığının dikkate alınması
- A.4.** İklim verilerin dikkate alınması
- A.5.** Yapının rengi ve dokusuyla birlikte çevre dokusuyla uyumlu olması

B-BİÇİM

- B.1.** Yerel mimari elemanların kullanımı
- B.2.** Yerel yapım tekniklerinin kullanımı
- B.3.** Yapının sade biçim dilinin olması
- B.4.** Yapının fonksiyonunu dışa yansıtması

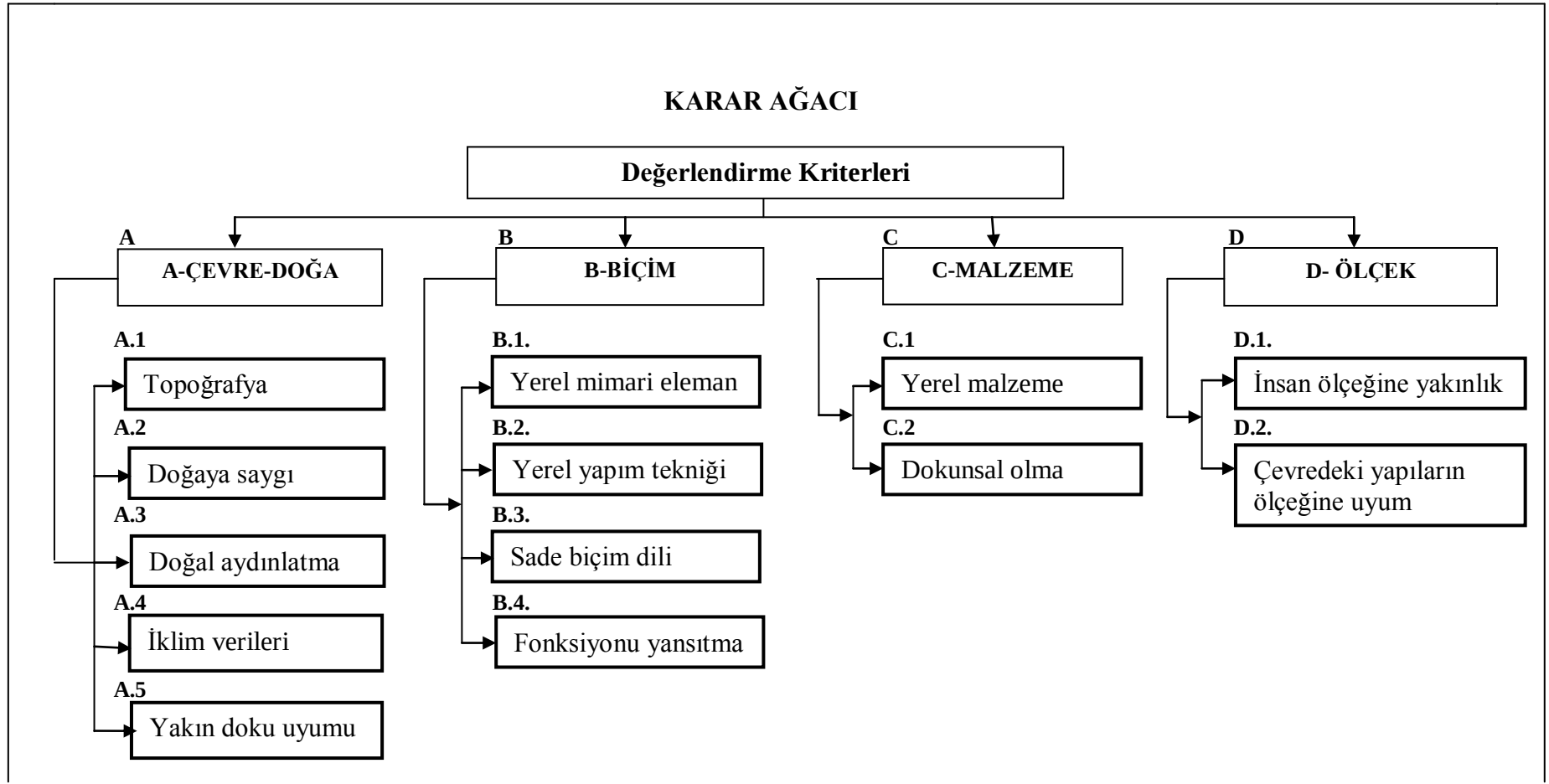
C-MALZEME

- C.1.** Yerel malzemenin kullanımı
- C.2.** Dokunsal olma

D-ÖLÇEK

- D.1.** Yapının insan ölçeğine yakınlığı
- D.2.** Yapının çevredeki yapıların ölçeğine uyumu olmak üzere on üç ilkedden oluşmakta, ilkeler gruplarına göre sırayla A1, A2, A3, A4, A5, B1, B2, B3, B4, C1, C2, D1, D2, olarak numaralandırılmıştır.

Ortaya konulan on üç ilkeye ait hiyerarşik organizasyon şeması Şekil 3.4'de gösterilmektedir.

Şekil 3.4. Değerlendirme ilkelerine ait oluşturulan hiyerarşik organizasyon şeması

Uzmanlardan gelen anket sonuçları, amaç üzerinde tüm ilkelerin göreceli önemlerinin belirlendiği ikili karşılaştırma matrislerinin oluşturulmasında kullanılmıştır. Bu ilkelerin göreceli önem dereceleri, ‘bir yapıyı eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait olarak adlandırma’ amacına göre, hiyerarşi içindeki bu ilkelerin ikili karşılaştırmalara dayanır. İlk olarak ‘amaca’ göre ilkeler ikili olarak karşılaştırılır. On üç ilkenin amaca göre ikili karşılaştırma yargılarının matris halinde düzenlenmiş şekli ise Denklem 3.11’deki gibidir.

$$A = \begin{bmatrix} 1 & 1 & 2 & 1 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 1 \\ 0,5 & 1 & 1 & 0,5 & 1 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 1 & 1 \\ 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 1 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 1 & 1 \\ 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 1 & 2 & 1 & 2 & 1 & 2 & 0,5 & 0,5 \\ 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 1 & 1 & 1 & 0,5 & 1 & 0,5 & 0,5 \\ 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 1 & 1 & 1 & 1 & 0,5 & 2 & 0,5 & 0,5 \\ 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 1 & 1 & 1 & 0,5 & 1 & 0,5 & 0,5 \\ 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 1 & 2 & 2 & 2 & 1 & 2 & 0,5 & 0,5 \\ 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 1 & 0,5 & 1 & 0,5 & 1 & 0,5 & 0,5 \\ 0,5 & 0,5 & 1 & 1 & 1 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 1 & 1 \\ 0,5 & 1 & 1 & 1 & 1 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 1 & 1 \end{bmatrix} \quad (3.11)$$

Bu aşamadan sonra, amaç üzerinde ilkelerin göreceli önem ağırlıklarının belirlenebilmesi için, Bölüm 3.1.1’de detaylı olarak açıklanan hesap ve işlemlere tabi tutulur. Bu işlem ve hesaplar; öncelikle ‘normalize edilmiş ağırlık vektörünün hesaplanması’ ve ‘satır ortalaması’ işlemleridir. Öncelikle A matrisindeki 13 adet sütunun toplamı bulunmuş, sütun toplamlarına göre normalizasyonu hesaplanmış ve elde elden sonucun satır ortalaması değeri bulunarak ilkelerin göreceli önem ağırlığı hesaplanmıştır. Denklem 3.12’den Denklem 3.15’e kadar sırasıyla verilmiştir.

A matrisinin 13 adet sütun toplamı

$$A_T = [a_{t1} \ a_{t2} \ a_{t3} \ a_{t4} \ a_{t5} \ a_{t6} \ a_{t7} \ a_{t8} \ a_{t9} \ a_{t10} \ a_{t11} \ a_{t12} \ a_{t13}] \quad (3.12)$$

burada $a_{ti} = \sum_{j=1}^{13} a_{ji}$, $i = 1, \dots, 13$ ve $j = 1, \dots, 13$

$$\begin{aligned} a_{t1} &= \sum_{j=1}^{13} a_{j1} = a_{11} + a_{21} + a_{31} + a_{41} + a_{51} + a_{61} + a_{71} + a_{81} + a_{91} + a_{101} + a_{111} + a_{121} + a_{131} \\ &= 1 + 1 + 0,5 + 1 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 = 8,0 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} a_{t2} &= \sum_{j=1}^{13} a_{j2} = a_{12} + a_{22} + a_{32} + a_{42} + a_{52} + a_{62} + a_{72} + a_{82} + a_{92} + a_{102} + a_{112} + a_{122} + a_{132} \\ &= 1 + 1 + 1 + 1 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 1 = 9,0 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} a_{t3} &= \sum_{j=1}^{13} a_{j3} = a_{13} + a_{23} + a_{33} + a_{43} + a_{53} + a_{63} + a_{73} + a_{83} + a_{93} + a_{103} + a_{113} + a_{123} + a_{133} \\ &= 2 + 1 + 1 + 1 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 1 + 1 = 10,5 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} a_{t4} &= \sum_{j=1}^{13} a_{j4} = a_{14} + a_{24} + a_{34} + a_{44} + a_{54} + a_{64} + a_{74} + a_{84} + a_{94} + a_{104} + a_{114} + a_{124} + a_{134} \\ &= 1 + 1 + 0,5 + 1 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 1 + 1 = 9,0 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} a_{t5} &= \sum_{j=1}^{13} a_{j5} = a_{15} + a_{25} + a_{35} + a_{45} + a_{55} + a_{65} + a_{75} + a_{85} + a_{95} + a_{105} + a_{115} + a_{125} + a_{135} \\ &= 2 + 2 + 1 + 2 + 1 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 1 + 1 = 13,0 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} a_{t6} &= \sum_{j=1}^{13} a_{j6} = a_{16} + a_{26} + a_{36} + a_{46} + a_{56} + a_{66} + a_{76} + a_{86} + a_{96} + a_{106} + a_{116} + a_{126} + a_{136} \\ &= 2 + 2 + 2 + 2 + 2 + 1 + 0,5 + 1 + 0,5 + 1 + 0,5 + 2 + 2 = 18,5 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} a_{t7} &= \sum_{j=1}^{13} a_{j7} = a_{17} + a_{27} + a_{37} + a_{47} + a_{57} + a_{67} + a_{77} + a_{87} + a_{97} + a_{107} + a_{117} + a_{127} + a_{137} \\ &= 2 + 2 + 2 + 2 + 2 + 2 + 1 + 1 + 1 + 2 + 1 + 2 + 2 = 22,0 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} a_{t8} &= \sum_{j=1}^{13} a_{j8} = a_{18} + a_{28} + a_{38} + a_{48} + a_{58} + a_{68} + a_{78} + a_{88} + a_{98} + a_{108} + a_{118} + a_{128} + a_{138} \\ &= 2 + 2 + 2 + 2 + 2 + 1 + 1 + 1 + 1 + 2 + 0,5 + 2 + 2 = 20,5 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} a_{t9} &= \sum_{j=1}^{13} a_{j9} = a_{19} + a_{29} + a_{39} + a_{49} + a_{59} + a_{69} + a_{79} + a_{89} + a_{99} + a_{109} + a_{119} + a_{129} + a_{139} \\ &= 2 + 2 + 2 + 2 + 2 + 2 + 1 + 1 + 1 + 2 + 1 + 2 + 2 = 22,0 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} a_{t10} &= \sum_{j=1}^{13} a_{j10} = a_{110} + a_{210} + a_{310} + a_{410} + a_{510} + a_{610} + a_{710} + a_{810} + a_{910} + a_{1010} + a_{1110} + a_{1210} + a_{1310} \\ &= 2 + 2 + 2 + 2 + 2 + 1 + 0,5 + 0,5 + 0,5 + 1 + 0,5 + 2 + 2 = 18,0 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} a_{t11} &= \sum_{j=1}^{13} a_{j11} = a_{111} + a_{211} + a_{311} + a_{411} + a_{511} + a_{611} + a_{711} + a_{811} + a_{911} + a_{1011} + a_{1111} + a_{1211} + a_{1311} \\ &= 2 + 2 + 2 + 2 + 2 + 2 + 1 + 2 + 1 + 2 + 1 + 2 + 2 = 23,0 \end{aligned}$$

Normalize edilmiş ağırlık vektörleri

$$A_w = \begin{bmatrix} 0,125 & 0,111 & 0,190 & 0,111 & 0,154 & 0,108 & 0,091 & 0,098 & 0,091 & 0,111 & 0,087 & 0,167 & 0,182 \\ 0,125 & 0,111 & 0,095 & 0,111 & 0,154 & 0,108 & 0,091 & 0,098 & 0,091 & 0,111 & 0,087 & 0,167 & 0,091 \\ 0,063 & 0,111 & 0,095 & 0,056 & 0,077 & 0,108 & 0,091 & 0,098 & 0,091 & 0,111 & 0,087 & 0,083 & 0,091 \\ 0,125 & 0,111 & 0,095 & 0,111 & 0,154 & 0,108 & 0,091 & 0,098 & 0,091 & 0,111 & 0,087 & 0,083 & 0,091 \\ 0,063 & 0,056 & 0,048 & 0,056 & 0,077 & 0,108 & 0,091 & 0,098 & 0,091 & 0,111 & 0,087 & 0,083 & 0,091 \\ 0,063 & 0,056 & 0,048 & 0,056 & 0,038 & 0,054 & 0,091 & 0,049 & 0,091 & 0,056 & 0,087 & 0,042 & 0,045 \\ 0,063 & 0,056 & 0,048 & 0,056 & 0,038 & 0,027 & 0,045 & 0,049 & 0,045 & 0,028 & 0,043 & 0,042 & 0,045 \\ 0,063 & 0,056 & 0,048 & 0,056 & 0,038 & 0,054 & 0,045 & 0,049 & 0,045 & 0,028 & 0,087 & 0,042 & 0,045 \\ 0,063 & 0,056 & 0,048 & 0,056 & 0,038 & 0,027 & 0,045 & 0,049 & 0,045 & 0,028 & 0,043 & 0,042 & 0,045 \\ 0,063 & 0,056 & 0,048 & 0,056 & 0,038 & 0,054 & 0,091 & 0,098 & 0,091 & 0,056 & 0,087 & 0,042 & 0,045 \\ 0,063 & 0,056 & 0,048 & 0,056 & 0,038 & 0,027 & 0,045 & 0,024 & 0,045 & 0,028 & 0,043 & 0,042 & 0,045 \\ 0,063 & 0,056 & 0,095 & 0,111 & 0,077 & 0,108 & 0,091 & 0,098 & 0,091 & 0,111 & 0,087 & 0,083 & 0,091 \\ 0,063 & 0,111 & 0,095 & 0,111 & 0,077 & 0,108 & 0,091 & 0,098 & 0,091 & 0,111 & 0,087 & 0,083 & 0,091 \end{bmatrix} \quad (3.14)$$

W göreli önem vektörü

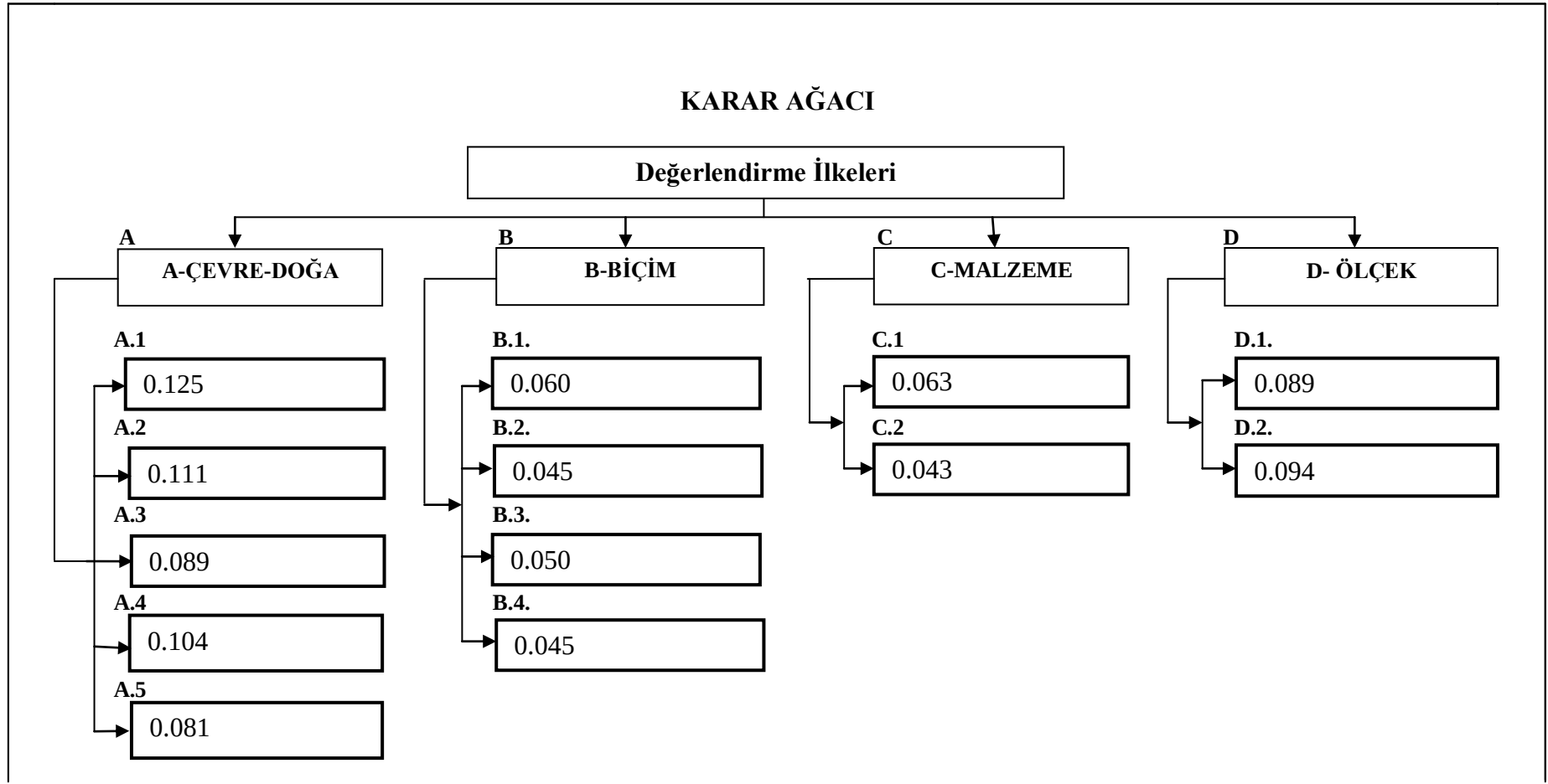
$$W = \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ w_3 \\ w_4 \\ w_5 \\ w_6 \\ w_7 \\ w_8 \\ w_9 \\ w_{10} \\ w_{11} \\ w_{12} \\ w_{13} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} (0,125+ & 0,111+ & 0,190+ & 0,111+ & 0,154+ & 0,108+ & 0,091+ & 0,098+ & 0,091+ & 0,111+ & 0,087+ & 0,167+ & 0,182)/13 \\ (0,125+ & 0,111+ & 0,095+ & 0,111+ & 0,154+ & 0,108+ & 0,091+ & 0,098+ & 0,091+ & 0,111+ & 0,087+ & 0,167+ & 0,091)/13 \\ (0,063+ & 0,111+ & 0,095+ & 0,056+ & 0,077+ & 0,108+ & 0,091+ & 0,098+ & 0,091+ & 0,111+ & 0,087+ & 0,083+ & 0,091)/13 \\ (0,125+ & 0,111+ & 0,095+ & 0,111+ & 0,154+ & 0,108+ & 0,091+ & 0,098+ & 0,091+ & 0,111+ & 0,087+ & 0,083+ & 0,091)/13 \\ (0,063+ & 0,056+ & 0,048+ & 0,056+ & 0,077+ & 0,108+ & 0,091+ & 0,098+ & 0,091+ & 0,111+ & 0,087+ & 0,083+ & 0,091)/13 \\ (0,063+ & 0,056+ & 0,048+ & 0,056+ & 0,038+ & 0,054+ & 0,091+ & 0,049+ & 0,091+ & 0,056+ & 0,087+ & 0,042+ & 0,045)/13 \\ (0,063+ & 0,056+ & 0,048+ & 0,056+ & 0,038+ & 0,027+ & 0,045+ & 0,049+ & 0,045+ & 0,028+ & 0,043+ & 0,042+ & 0,045)/13 \\ (0,063+ & 0,056+ & 0,048+ & 0,056+ & 0,038+ & 0,054+ & 0,045+ & 0,049+ & 0,045+ & 0,028+ & 0,087+ & 0,042+ & 0,045)/13 \\ (0,063+ & 0,056+ & 0,048+ & 0,056+ & 0,038+ & 0,027+ & 0,045+ & 0,049+ & 0,045+ & 0,028+ & 0,043+ & 0,042+ & 0,045)/13 \\ (0,063+ & 0,056+ & 0,048+ & 0,056+ & 0,038+ & 0,054+ & 0,091+ & 0,098+ & 0,091+ & 0,056+ & 0,087+ & 0,042+ & 0,045)/13 \\ (0,063+ & 0,056+ & 0,048+ & 0,056+ & 0,038+ & 0,027+ & 0,045+ & 0,024+ & 0,045+ & 0,028+ & 0,043+ & 0,042+ & 0,045)/13 \\ (0,063+ & 0,056+ & 0,095+ & 0,111+ & 0,077+ & 0,108+ & 0,091+ & 0,098+ & 0,091+ & 0,111+ & 0,087+ & 0,083+ & 0,091)/13 \\ (0,063+ & 0,111+ & 0,095+ & 0,111+ & 0,077+ & 0,108+ & 0,091+ & 0,098+ & 0,091+ & 0,111+ & 0,087+ & 0,083+ & 0,091)/13 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,125 \\ 0,111 \\ 0,089 \\ 0,104 \\ 0,081 \\ 0,060 \\ 0,045 \\ 0,050 \\ 0,045 \\ 0,063 \\ 0,043 \\ 0,089 \\ 0,094 \end{bmatrix} \quad (3.15)$$

Yukarıdaki sonuçlara göre ilkelerin ‘bir yapıyı eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait olarak adlandırma’ amacı için, birbirilerine göre önem ağırlıkları Şekil 3.5’de, hiyerarşik sıralamaları ise 1’den 10’ a kadar olmak üzere Çizelge 3.8’de gösterilmiştir (bazı ilkeler aynı puanı almıştır). **Görelî önem ağırlığı en yüksek olan ilkenin, ‘arazinin topoğrafik yapısına uyum’ ilkesi olduğu tespit edilmiştir.** İkinci sırada önem ağırlığına sahip olan ilke ‘doğaya saygılı yaklaşım’ ilkesi ve üçüncü sırada önem ağırlığına sahip olan ilke ‘iklim verilerinin dikkate alınması’, ilkesinin olduğu tespit edilmiştir. İlke önem ağırlığı sıralamasını; dördüncü sırada ‘çevredeki yapıların ölçeğine uyum’ ilkesi, beşinci sırada ‘yapının insan ölçeğine yakınlığı’ ve ‘doğal aydınlatma/gün ışığının dikkate alınması’ ilkeleri, altıncı sırada ‘yapının rengi ve dokusuyla birlikte çevre dokuya uyumu’ ilkesi, yedinci sırada ‘yerel malzeme kullanımı’ ilkesi, sekizinci sırada ‘yerel mimari elemanların kullanımı’ ilkesi, dokuzuncu sırada ‘sade biçim diline sahip olma’ ilkesi, onuncu sırada ‘yerel yapım tekniklerinin kullanımı’ ve ‘fonksiyonunu dışa yansıtabilmesi’ ilkeleri, onbirinci ve son sırada ‘dokunsal olma’ ilkesi yer almaktadır. Değerlendirme sonrası ilkelerin önem sırasına bakıldığında en önemli ilkenin ‘arazinin topoğrafik yapısına uyum’ ilkesi olduğu, ‘dokunsal olma’ ilkesinin ise en az öneme sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 3.8. 13 ilkenin hiyerarşik sıralaması

Önem sırası	İlkeler	Hiyerarşik sıralama
1	A1	0,125
2	A2	0,111
3	A4	0,104
4	D2	0,094
5	A3	0,089
5	D1	0,089
6	A5	0,081
7	C1	0,063
8	B1	0,060
9	B3	0,050
10	B2	0,045
10	B4	0,045
11	C2	0,043
TOPLAM		0,999

İlkelerin tutarlılığını hesaplamak için özdeğer (λ_{maks}), tutarlılık göstergesi (CI) ve tutarlılık oranı (CR) hesaplanarak, ikili karşılaştırmanın tutarlılığı kontrol edilmiştir. Kabul edilebilir bir tutarlılık için bu oranın genel olarak %10 veya daha düşük bir değerde olması gerekir. Denklem 3.16’dan Denklem 3.20’ya kadar yapılan işlemler neticesinde Tutarlılık oranı hesaplanmıştır.

Şekil 3.5. On üç ilkenin görel önem ağırlık değerleri

D karşılaştırmalı ve görelî önem vektörü A matrisi ve W vektörünün çarpılmasıyla oluşturulur.

$$D = AxW = \begin{bmatrix} 1 & 1 & 2 & 1 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 1 \\ 0,5 & 1 & 1 & 0,5 & 1 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 1 & 1 \\ 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 1 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 1 & 1 \\ 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 1 & 2 & 1 & 2 & 1 & 2 & 0,5 & 0,5 \\ 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 1 & 1 & 1 & 0,5 & 1 & 0,5 & 0,5 \\ 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 1 & 1 & 1 & 1 & 0,5 & 2 & 0,5 & 0,5 \\ 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 1 & 1 & 1 & 0,5 & 1 & 0,5 & 0,5 \\ 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 1 & 2 & 2 & 2 & 1 & 2 & 0,5 & 0,5 \\ 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 0,5 & 1 & 0,5 & 1 & 0,5 & 1 & 0,5 & 0,5 \\ 0,5 & 0,5 & 1 & 1 & 1 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 1 & 1 \\ 0,5 & 1 & 1 & 1 & 1 & 2 & 2 & 2 & 2 & 2 & 1 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 0,125 \\ 0,111 \\ 0,089 \\ 0,104 \\ 0,081 \\ 0,060 \\ 0,045 \\ 0,050 \\ 0,045 \\ 0,063 \\ 0,043 \\ 0,089 \\ 0,094 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11}W_1 + a_{12}W_2 + a_{13}W_3 + a_{14}W_4 + a_{15}W_5 + a_{16}W_6 + a_{17}W_7 + a_{18}W_8 + a_{19}W_9 + a_{110}W_{10} + a_{111}W_{11} + a_{112}W_{12} + a_{113}W_{13} \\ a_{21}W_1 + a_{22}W_2 + a_{23}W_3 + a_{24}W_4 + a_{25}W_5 + a_{26}W_6 + a_{27}W_7 + a_{28}W_8 + a_{29}W_9 + a_{210}W_{10} + a_{211}W_{11} + a_{212}W_{12} + a_{213}W_{13} \\ a_{31}W_1 + a_{32}W_2 + a_{33}W_3 + a_{34}W_4 + a_{35}W_5 + a_{36}W_6 + a_{37}W_7 + a_{38}W_8 + a_{39}W_9 + a_{310}W_{10} + a_{311}W_{11} + a_{312}W_{12} + a_{313}W_{13} \\ a_{41}W_1 + a_{42}W_2 + a_{43}W_3 + a_{44}W_4 + a_{45}W_5 + a_{46}W_6 + a_{47}W_7 + a_{48}W_8 + a_{49}W_9 + a_{410}W_{10} + a_{411}W_{11} + a_{412}W_{12} + a_{413}W_{13} \\ a_{51}W_1 + a_{52}W_2 + a_{53}W_3 + a_{54}W_4 + a_{55}W_5 + a_{56}W_6 + a_{57}W_7 + a_{58}W_8 + a_{59}W_9 + a_{510}W_{10} + a_{511}W_{11} + a_{512}W_{12} + a_{513}W_{13} \\ a_{61}W_1 + a_{62}W_2 + a_{63}W_3 + a_{64}W_4 + a_{65}W_5 + a_{66}W_6 + a_{67}W_7 + a_{68}W_8 + a_{69}W_9 + a_{610}W_{10} + a_{611}W_{11} + a_{612}W_{12} + a_{613}W_{13} \\ a_{71}W_1 + a_{72}W_2 + a_{73}W_3 + a_{74}W_4 + a_{75}W_5 + a_{76}W_6 + a_{77}W_7 + a_{78}W_8 + a_{79}W_9 + a_{710}W_{10} + a_{711}W_{11} + a_{712}W_{12} + a_{713}W_{13} \\ a_{81}W_1 + a_{82}W_2 + a_{83}W_3 + a_{84}W_4 + a_{85}W_5 + a_{86}W_6 + a_{87}W_7 + a_{88}W_8 + a_{89}W_9 + a_{810}W_{10} + a_{811}W_{11} + a_{812}W_{12} + a_{813}W_{13} \\ a_{91}W_1 + a_{92}W_2 + a_{93}W_3 + a_{94}W_4 + a_{95}W_5 + a_{96}W_6 + a_{97}W_7 + a_{98}W_8 + a_{99}W_9 + a_{910}W_{10} + a_{911}W_{11} + a_{912}W_{12} + a_{913}W_{13} \\ a_{101}W_1 + a_{102}W_2 + a_{103}W_3 + a_{104}W_4 + a_{105}W_5 + a_{106}W_6 + a_{107}W_7 + a_{108}W_8 + a_{109}W_9 + a_{1010}W_{10} + a_{1011}W_{11} + a_{1012}W_{12} + a_{1013}W_{13} \\ a_{111}W_1 + a_{112}W_2 + a_{113}W_3 + a_{114}W_4 + a_{115}W_5 + a_{116}W_6 + a_{117}W_7 + a_{118}W_8 + a_{119}W_9 + a_{1110}W_{10} + a_{1111}W_{11} + a_{1112}W_{12} + a_{1113}W_{13} \\ a_{121}W_1 + a_{122}W_2 + a_{123}W_3 + a_{124}W_4 + a_{125}W_5 + a_{126}W_6 + a_{127}W_7 + a_{128}W_8 + a_{129}W_9 + a_{1210}W_{10} + a_{1211}W_{11} + a_{1212}W_{12} + a_{1213}W_{13} \\ a_{131}W_1 + a_{132}W_2 + a_{133}W_3 + a_{134}W_4 + a_{135}W_5 + a_{136}W_6 + a_{137}W_7 + a_{138}W_8 + a_{139}W_9 + a_{1310}W_{10} + a_{1311}W_{11} + a_{1312}W_{12} + a_{1313}W_{13} \end{bmatrix}$$

$$= \begin{bmatrix} 1*0,125 + & 1*0,111 + & 2*0,089 + & 1*0,104 + & 2*0,081 + & 2*0,060 + & 2*0,045 + & 2*0,050 + & 2*0,045 + & 2*0,063 + & 2*0,043 + & 2*0,089 + & 2*0,094 \\ 1*0,125 + & 1*0,111 + & 1*0,089 + & 1*0,104 + & 2*0,081 + & 2*0,060 + & 2*0,045 + & 2*0,050 + & 2*0,045 + & 2*0,063 + & 2*0,043 + & 2*0,089 + & 1*0,094 \\ 0,5*0,125 + & 1*0,111 + & 1*0,089 + & 0,5*0,104 + & 1*0,081 + & 2*0,060 + & 2*0,045 + & 2*0,050 + & 2*0,045 + & 2*0,063 + & 2*0,043 + & 1*0,089 + & 1*0,094 \\ 1*0,125 + & 1*0,111 + & 1*0,089 + & 1*0,104 + & 2*0,081 + & 2*0,060 + & 2*0,045 + & 2*0,050 + & 2*0,045 + & 2*0,063 + & 2*0,043 + & 1*0,089 + & 1*0,094 \\ 0,5*0,125 + & 0,5*0,111 + & 0,5*0,089 + & 0,5*0,104 + & 1*0,081 + & 2*0,060 + & 2*0,045 + & 2*0,050 + & 2*0,045 + & 2*0,063 + & 2*0,043 + & 1*0,089 + & 1*0,094 \\ 0,5*0,125 + & 0,5*0,111 + & 0,5*0,089 + & 0,5*0,104 + & 0,5*0,081 + & 1*0,060 + & 2*0,045 + & 1*0,050 + & 2*0,045 + & 1*0,063 + & 2*0,043 + & 0,5*0,089 + & 0,5*0,094 \\ 0,5*0,125 + & 0,5*0,111 + & 0,5*0,089 + & 0,5*0,104 + & 0,5*0,081 + & 0,5*0,060 + & 1*0,045 + & 1*0,050 + & 1*0,045 + & 0,5*0,063 + & 1*0,043 + & 0,5*0,089 + & 0,5*0,094 \\ 0,5*0,125 + & 0,5*0,111 + & 0,5*0,089 + & 0,5*0,104 + & 0,5*0,081 + & 0,5*0,060 + & 1*0,045 + & 1*0,050 + & 1*0,045 + & 0,5*0,063 + & 1*0,043 + & 0,5*0,089 + & 0,5*0,094 \\ 0,5*0,125 + & 0,5*0,111 + & 0,5*0,089 + & 0,5*0,104 + & 0,5*0,081 + & 1*0,060 + & 2*0,045 + & 2*0,050 + & 2*0,045 + & 1*0,063 + & 2*0,043 + & 0,5*0,089 + & 0,5*0,094 \\ 0,5*0,125 + & 0,5*0,111 + & 0,5*0,089 + & 0,5*0,104 + & 0,5*0,081 + & 0,5*0,060 + & 1*0,045 + & 0,5*0,050 + & 1*0,045 + & 0,5*0,063 + & 1*0,043 + & 0,5*0,089 + & 0,5*0,094 \\ 0,5*0,125 + & 0,5*0,111 + & 1*0,089 + & 1*0,104 + & 1*0,081 + & 2*0,060 + & 2*0,045 + & 2*0,050 + & 2*0,045 + & 2*0,063 + & 2*0,043 + & 1*0,089 + & 1*0,094 \\ 0,5*0,125 + & 1*0,111 + & 1*0,089 + & 1*0,104 + & 1*0,081 + & 2*0,060 + & 2*0,045 + & 2*0,050 + & 2*0,045 + & 2*0,063 + & 2*0,043 + & 1*0,089 + & 1*0,094 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1,659 \\ 1,477 \\ 1,191 \\ 1,387 \\ 1,091 \\ 0,786 \\ 0,591 \\ 0,664 \\ 0,591 \\ 0,836 \\ 0,566 \\ 1,188 \\ 1,243 \end{bmatrix} \quad (3.16)$$

E özdeğer vektörü, D vektörünün ve W vektörünün elemanlarının karşılıklı bölünmesiyle elde edilir.

$$E = \frac{D}{W} = \begin{bmatrix} e_1 \\ e_2 \\ e_3 \\ e_4 \\ e_5 \\ e_6 \\ e_7 \\ e_8 \\ e_9 \\ e_{10} \\ e_{11} \\ e_{12} \\ e_{13} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} d_1 / w_1 \\ d_2 / w_2 \\ d_3 / w_3 \\ d_4 / w_4 \\ d_5 / w_5 \\ d_6 / w_6 \\ d_7 / w_7 \\ d_8 / w_8 \\ d_9 / w_9 \\ d_{10} / w_{10} \\ d_{11} / w_{11} \\ d_{12} / w_{12} \\ d_{13} / w_{13} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1,659 / 0,125 \\ 1,477 / 0,111 \\ 1,191 / 0,089 \\ 1,387 / 0,104 \\ 1,091 / 0,081 \\ 0,786 / 0,060 \\ 0,591 / 0,045 \\ 0,664 / 0,050 \\ 0,591 / 0,045 \\ 0,836 / 0,063 \\ 0,566 / 0,043 \\ 1,188 / 0,089 \\ 1,243 / 0,094 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 13,274 \\ 13,339 \\ 13,341 \\ 13,302 \\ 13,413 \\ 13,205 \\ 13,154 \\ 13,185 \\ 13,154 \\ 13,219 \\ 13,142 \\ 13,305 \\ 13,289 \end{bmatrix} \quad (3.17)$$

$\lambda_{\max}$ en büyük özdeğer E vektörünün elemanlarının ortalamasıdır.

$$\lambda_{\max} = \frac{\sum_{i=1}^{13} e_i}{13} = \frac{e_1 + e_2 + e_3 + e_4 + e_5 + e_6 + e_7 + e_8 + e_9 + e_{10} + e_{11} + e_{12} + e_{13}}{13} \quad (3.18)$$

$$= \frac{13,274 + 13,339 + 13,341 + 13,302 + 13,413 + 13,205 + 13,154 + 13,185 + 13,154 + 13,219 + 13,142 + 13,305 + 13,289}{13} = 13,256$$

CI tutarlılık göstergesi,

$$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1} = \frac{13,256 - 13}{13 - 1} = 0,021 \quad (3.19)$$

Tutarlılık indeksi CI hesaplandıktan sonra, bulunan değer in rassal olarak oluşturulan ortalama tutarlılık indeksi ile karşılaştırılması gerekmektedir (Gass ve Rapcsák, 2004). Söz konusu on üç ilke için rassal indeks RI Çizelge 3.9.'da verilmiştir (Chandran ve ark., 2005).

Çizelge 3.9. Rassallık indeksi

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
RI	0	0	0,52	0,89	1,11	1,25	1,35	1,40	1,45	1,49	1,51	1,48	1,56	1,57	1,59

Çizelge 3.10. Tutarlılık oranının hesaplanması (CR)

														Görelî önem vektörü	D vektörü	$e_i = \frac{d_i}{w_i}$	$\lambda_{\max} = \frac{\sum_{i=1}^n e_i}{w_i}$	$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1}$	n=13 için	$CR = \frac{CI}{RI}$
	A1	A2	A 3	A4	A5	B1	B2	B3	B4	C1	C2	D1	D2	w_i	d_i	e_i	Temel değer	Tutarlılık göstergesi (CI)	Rassallık göstergesi (RI)	Tutarlılık oranı (CR)
A1	1,0	1,0	2,0	1,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	0.125	1.659	13,274	13,256	0.021	1,560	0.014
A2	1,0	1,0	1,0	1,0	2	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	0.111	1.477	13,339				
A3	0.5	1,0	1,0	0.5	1,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	1,0	0.089	1.191	13,341				
A4	1,0	1,0	1,0	1,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	1,0	0.104	1.387	13,302				
A5	0.5	0.5	0.5	0.5	1,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	1,0	0.081	1.091	13,413				
B1	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	1,0	2,0	1,0	2,0	1,0	2,0	0.5	0.5	0.060	0.786	13,205				
B2	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	1,0	1,0	1,0	0.5	1,0	0.5	0.5	0.045	0.591	13,154				
B3	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	1,0	1,0	1,0	1,0	0.5	2,0	0.5	0.5	0.050	0.664	13,185				
B4	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	1,0	1,0	1,0	0.5	1,0	0.5	0.5	0.045	0.591	13,154				
C1	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	1,0	2,0	2,0	2,0	1,0	2,0	0.5	0.5	0.063	0.836	13,219				
C2	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	1,0	0.5	1,0	0.5	1,0	0.5	0.5	0.043	0.566	13,142				
D1	0.5	0.5	1,0	1,0	1,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	1,0	0.089	1.188	13,305				
D2	0.5	1,0	1,0	1,0	1,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	1,0	0.094	1.243	13,289				
TOPLAM	8,0	9,0	10.5	9,0	13,0	18.5	22.5	20.5	22,0	18,0	23,0	12,0	11,0	1,000						

3.4.3. Hiyerarşide yer alan dört ilke grubunun amaç için görelî önemlerinin belirlenmesi ve tutarlılığın hesaplanması

Çalışma kapsamında bir yapıyı eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye) ait adlandırmak için belirlenen değerlendirme grupları ;

A-ÇEVRE-DOĞA İLİŞKİSİ

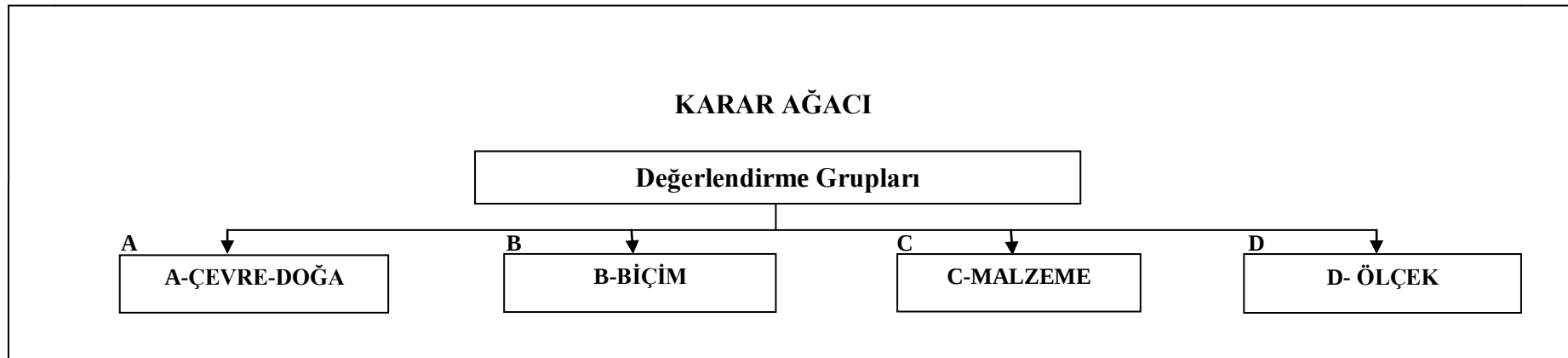
B-BİÇİM

C-MALZEME

D-ÖLÇEK

olmak üzere dört ilke grubundan oluşmakta, gruplar sırayla A, B, C, D olarak numaralandırılmıştır.

Çalışma kapsamında ortaya konulan 4 temel ilke grubuna ait hiyerarşik organizasyon şeması Şekil 3.7'de gösterilmektedir.

Şekil 3.7. Değerlendirme gruplarına ait oluşturulan hiyerarşik organizasyon şeması

Uzmanlardan gelen anket sonuçlarına göre, dört ilke grubunun bir yapıyı eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye) ait olarak adlandırmak için karşılaştırılması, göreceli önem ağırlıklarının belirlenmesi ve belirleme işleminin tutarlılığının hesaplanması, sırasıyla Denklem 3.21'den Denklem 3.24'e kadar verilmiştir.

A ikili karşılaştırmalar matrisi ($n=4$ boyutlu)

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} & a_{14} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} & a_{24} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} & a_{34} \\ a_{41} & a_{42} & a_{43} & a_{44} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1,0 & 2,0 & 2,0 & 1,0 \\ 0,5 & 1,0 & 2,0 & 1,0 \\ 0,5 & 0,5 & 1,0 & 0,5 \\ 1,0 & 1,0 & 2,0 & 1,0 \end{bmatrix} \quad (3.21)$$

A matrisinin 4 adet sütun toplamı

$$A_T = [a_{t1} \quad a_{t2} \quad a_{t3} \quad a_{t4}] \text{ burada } a_{ti} = \sum_{j=1}^4 a_{ji}, \quad i = 1, \dots, 4 \text{ ve } j = 1, \dots, 4$$

$$a_{t1} = \sum_{j=1}^4 a_{j1} = a_{11} + a_{21} + a_{31} + a_{41} = 1,0 + 0,5 + 0,5 + 1,0 = 3,0$$

$$a_{t2} = \sum_{j=1}^4 a_{j2} = a_{12} + a_{22} + a_{32} + a_{42} = 2,0 + 1,0 + 0,5 + 1,0 = 4,5 \quad (3.22)$$

$$a_{t3} = \sum_{j=1}^4 a_{j3} = a_{13} + a_{23} + a_{33} + a_{43} = 2,0 + 2,0 + 1,0 + 2,0 = 7,0$$

$$a_{t4} = \sum_{j=1}^4 a_{j4} = a_{14} + a_{24} + a_{34} + a_{44} = 1,0 + 1,0 + 0,5 + 1,0 = 3,5 \text{ olmak üzere}$$

$$A_T = [3,0 \quad 4,5 \quad 7,0 \quad 3,5] \text{ olur.}$$

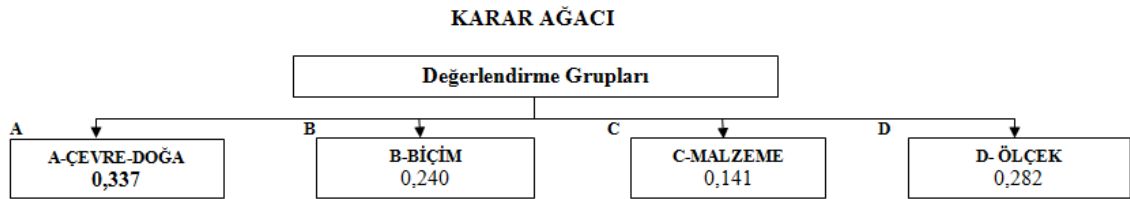
A matrisinin sütun toplamlarına göre normalizasyonu ve normalize edilmiş ağırlık vektörleri

$$A_W = \begin{bmatrix} a_{w11} & a_{w12} & a_{w13} & a_{w14} \\ a_{w21} & a_{w22} & a_{w23} & a_{w24} \\ a_{w31} & a_{w32} & a_{w33} & a_{w34} \\ a_{w41} & a_{w42} & a_{w43} & a_{w44} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{1}{3,0} & \frac{2}{4,5} & \frac{2}{7,0} & \frac{1}{3,5} \\ \frac{0,5}{3,0} & \frac{1}{4,5} & \frac{2}{7,0} & \frac{1}{3,5} \\ \frac{0,5}{0,5} & \frac{0,5}{0,5} & \frac{1}{1} & \frac{0,5}{0,5} \\ \frac{1}{3,0} & \frac{1}{4,5} & \frac{2}{7,0} & \frac{1}{3,5} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,333 & 0,444 & 0,285 & 0,285 \\ 0,166 & 0,222 & 0,285 & 0,285 \\ 0,166 & 0,111 & 0,142 & 0,142 \\ 0,333 & 0,222 & 0,285 & 0,285 \end{bmatrix} \quad (3.23)$$

W görelî önem vektörü

$$W = \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ w_3 \\ w_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} (a_{w11} + a_{w12} + a_{w13} + a_{w14}) / 4 \\ (a_{w21} + a_{w22} + a_{w23} + a_{w24}) / 4 \\ (a_{w31} + a_{w32} + a_{w33} + a_{w34}) / 4 \\ (a_{w41} + a_{w42} + a_{w43} + a_{w44}) / 4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} (0,333 + 0,444 + 0,285 + 0,285) / 4 \\ (0,166 + 0,222 + 0,285 + 0,285) / 4 \\ (0,166 + 0,111 + 0,142 + 0,142) / 4 \\ (0,333 + 0,222 + 0,285 + 0,285) / 4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,337 \\ 0,240 \\ 0,141 \\ 0,282 \end{bmatrix} \quad (3.24)$$

Yukarıdaki sonuçlara göre ilke gruplarının ‘bir yapıyı eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait olarak adlandırma’ amacı için, birbirilerine göre önem ağırlıkları Şekil 3.8’ de, hiyerarşik sıralamaları ise 1’den 4’ e kadar olmak üzere Çizelge 3.11’de gösterilmiştir. **Görelî önem ağırlığı en yüksek olan ilke grubunun ‘A-ÇEVRE-DOĞA İLİŞKİSİ’ ilke grubu** olduğu tespit edilmiştir. Sırasıyla ikinci sırada görelî önem ağırlığına sahip olan ilke grubunun ‘D-ÖLÇEK’, üçüncü sırada görelî önem ağırlığına sahip olan ilke grubunun ‘B-BİÇİM’ ve son sırada görelî önem ağırlığına sahip olan ilke grubunun ‘C-MALZEME’ olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 3.8. Dört ilke grubunun görelî önem ağırlık değerleri

Çizelge 3.11. İlke gruplarının hiyerarşik sıralaması

Önem sırası	İlke Grubu	Hiyerarşik sıralama
1	A-ÇEVRE-DOĞA İLİŞKİSİ	0,337
2	D-ÖLÇEK	0,282
3	B-BİÇİM	0,240
4	C-MALZEME	0,141
	TOPLAM	1,00

İlke gruplarının tutarlılığını hesaplamak için özdeğer (λ_{maks}), tutarlılık göstergesi (CI) ve tutarlılık oranı (CR) hesaplanarak, ikili karşılaştırmanın tutarlılığı kontrol edilmiştir. Kabul edilebilir bir tutarlılık için bu oranın genel olarak %10 veya daha düşük bir değerde olması gerekir. Denklem 3.25’den Denklem 3.29’a kadar yapılan işlemler neticesinde Tutarlılık oranı, hesaplanmıştır.

D karşılaştırmalı ve görelî önem vektörü A matrisi ve W vektörünün çarpılmasıyla oluşturulur.

$$\begin{aligned}
 D = AW &= \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \\ d_3 \\ d_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} & a_{14} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} & a_{24} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} & a_{34} \\ a_{41} & a_{42} & a_{43} & a_{44} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ w_3 \\ w_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1,0 & 2,0 & 2,0 & 1,0 \\ 0,5 & 1,0 & 2,0 & 1,0 \\ 0,5 & 0,5 & 1,0 & 0,5 \\ 1,0 & 1,0 & 2,0 & 1,0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 0,337 \\ 0,240 \\ 0,141 \\ 0,282 \end{bmatrix} \\
 D = AW &= \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \\ d_3 \\ d_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11}w_1 + a_{12}w_2 + a_{13}w_3 + a_{14}w_4 \\ a_{21}w_1 + a_{22}w_2 + a_{23}w_3 + a_{24}w_4 \\ a_{31}w_1 + a_{32}w_2 + a_{33}w_3 + a_{34}w_4 \\ a_{41}w_1 + a_{42}w_2 + a_{43}w_3 + a_{44}w_4 \end{bmatrix} \quad (3.25) \\
 D = AW &= \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \\ d_3 \\ d_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1,0*0,337 + 2,0*0,240 + 2,0*0,141 + 1,0*0,282 \\ 0,5*0,337 + 1,0*0,240 + 2,0*0,141 + 1,0*0,282 \\ 0,5*0,337 + 0,5*0,240 + 1,0*0,141 + 0,5*0,282 \\ 1,0*0,333 + 1,0*0,240 + 2,0*0,141 + 1,0*0,282 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1,381 \\ 0,972 \\ 0,570 \\ 1,141 \end{bmatrix}
 \end{aligned}$$

E özdeğer vektörü, D vektörünün ve W vektörünün elemanlarının karşılıklı bölünmesiyle elde edilir.

$$E = \frac{D}{W} = \begin{bmatrix} e_1 \\ e_2 \\ e_3 \\ e_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} d_1 / w_1 \\ d_2 / w_2 \\ d_3 / w_3 \\ d_4 / w_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1,381 / 0,337 \\ 0,972 / 0,240 \\ 0,570 / 0,141 \\ 1,141 / 0,282 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 4,094 \\ 4,050 \\ 4,049 \\ 4,049 \end{bmatrix} \quad (3.26)$$

λ_{enb} en büyük özdeğer E vektörünün elemanlarının ortalamasıdır.

$$\lambda_{\max} = \frac{\sum_{i=1}^4 e_i}{4} = \frac{e_1 + e_2 + e_3 + e_4}{4} = \frac{4,094 + 4,050 + 4,049 + 4,049}{4} = 4,061 \quad (3.27)$$

CI tutarlılık göstergesi,

$$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1} = \frac{4,060 - 4}{4 - 1} = 0,020 \quad (3.28)$$

Tutarlılık indeksi CI hesaplandıktan sonra, bulunan değerin rassal olarak oluşturulan ortalama tutarlılık indeksi ile karşılaştırılması gerekmektedir (Gass ve Rapcsák, 2004) Söz konusu dört ilke grubu için rassal indeks RI Çizelge 3.12.'de verilmiştir (Chandran ve ark., 2005).

Çizelge 3.12. Rassallık indeksi

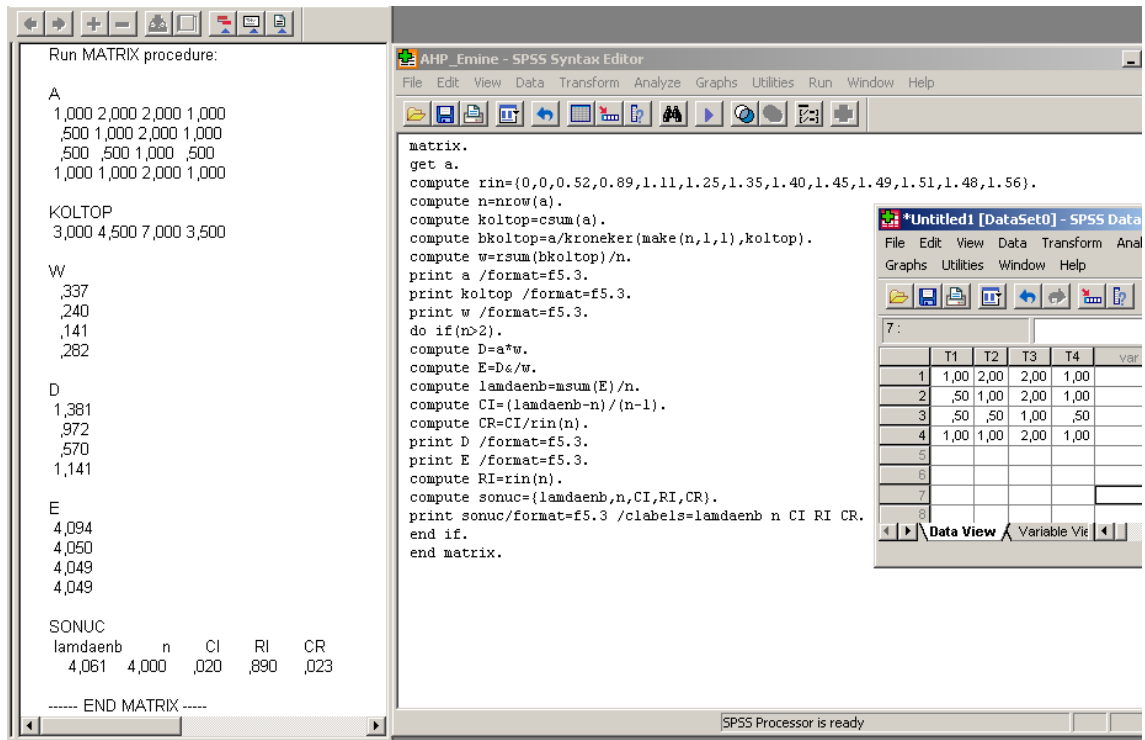
n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
RI	0	0	0,52	0,89	1,11	1,25	1,35	1,40	1,45	1,49	1,51	1,48	1,56	1,57	1,59

CR tutarlılık oranı, tutarlılık göstergesinin rassallık göstergesine oranıdır.

$$CR = \frac{CI}{RI} = \frac{0,020}{0,890} = 0,023 \quad (3.29)$$

$CR = 0,023 < 0,100$ olduğundan karşılaştırma matrislerinin tutarlı olduğunu gösterir (Çizelge 3.13).

Tüm bu işlem ve hesaplamalar el ile yapılabileceği gibi, bilgisayar yazılımı tarafından otomatik olarak da gerçekleştirilebilir. Bu doğrultuda yukarıdaki ikili karşılaştırma yargılarından yola çıkarak, “amaç açısından ilke gruplarının göreceli önemleri”, yazılım tarafından Şekil 3.9.’daki gibi bulunmuştur.

Şekil 3.9. Amaç açısından ilke gruplarının göreceli önemlerinin AHP yazılımı sonuç çıktısı arayüzü

Çizelge 3.13. Tutarlılık oranının hesaplanması (CR)

Temel 4 grubun ikili karşılaştırma matrisi (n=4)					Görelî önem vektörü	D vektörü	$e_i = \frac{d_i}{w_i}$	$\lambda_{\max} = \frac{\sum_{i=1}^n e_i}{w_i}$	$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1}$	n=4 için	$CR = \frac{CI}{RI}$
	A	B	C	D	w_i	d_i	e_i	Temel değer	Tutarlılık göstergesi (CI)	Rassallık göstergesi (RI)	Tutarlılık oranı (CR)
A	1,0	2,0	2,0	1,0	0,337	1,381	4,094	4,061	0,020	0,890	0,023
B	0,5	1,0	2,0	1,0	0,240	0,972	4,050				
C	0,5	0,5	1,0	0,5	0,141	0,570	4,049				
D	1,0	1,0	2,0	1,0	0,282	1,141	4,049				
TOPLAM	3,0	4,5	7,0	3,5	1,000						

3.4.4. Hiyerarşideki ilke grupları içerisindeki ilkelerin grupları içerisindeki göreceli önem ağırlıklarının belirlenmesi ve tutarlılığın hesaplanması

Bu bölümde çalışma kapsamında belirlenen her bir ilke grubu kendi içerisinde değerlendirilecek, her bir ilke grubundaki ilkelerin grubu içerisindeki göreceli önem ağırlığı belirlenecek ve belirleme işleminin tutarlılığı hesaplanacaktır.

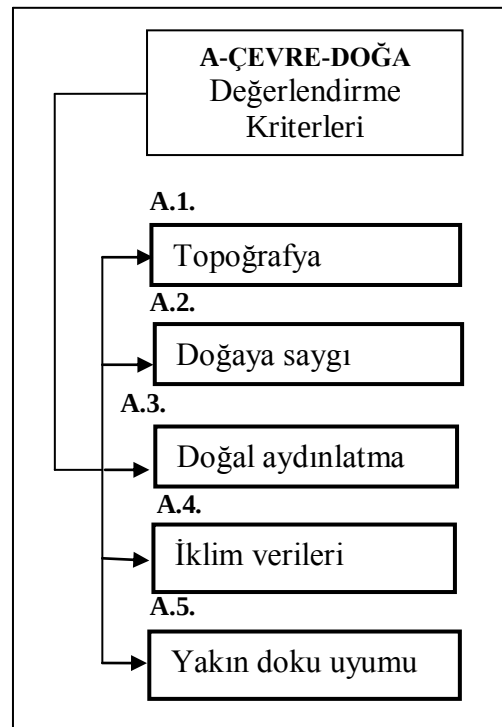
A –Çevre-Doğa grubundaki beş ilkenin karşılaştırılması, önem derecesinin belirlenmesi ve belirleme işleminin tutarlılığı

A –Çevre-Doğa grubu kendi içinde,

- Arazinin topografik yapısına uygunluk -A1
- Doğaya saygılı bütüncül bir yaklaşımla tasarlanma- A2
- Doğal aydınlatma/ Gün ışığının dikkate alınması- A3
- İklim verilerinin dikkate alınması-A4
- Yapının rengi ve dokusuyla birlikte çevre dokusuyla uyumlu olması-A5

olmak üzere beş ilkeden oluşmakta, ilkeler sırayla A1, A2, A3, A4, A5, olarak numaralandırılmıştır.

Çalışma kapsamında ortaya konulan A –Çevre-Doğa ilke grubuna ait hiyerarşik organizasyon şeması Şekil 3.10'daki gösterilmektedir.

Şekil 3.10. A-Çevre-Doğa grubundaki değerlendirme ilkelerine ait hiyerarşik organizasyon şeması

Uzmanlardan gelen anket sonuçlarına göre, beş ilkenin görelî karşılaştırılması, önem derecelerinin belirlenmesi ve belirleme işleminin tutarlılığı hesaplanması, sırasıyla Denklem 3.30'den Denklem 3.33'e kadar verilmiştir.

A ikili karşılaştırmalar matrisi ($n=5$ boyutlu)

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} & a_{14} & a_{15} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} & a_{24} & a_{25} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} & a_{34} & a_{35} \\ a_{41} & a_{42} & a_{43} & a_{44} & a_{45} \\ a_{51} & a_{52} & a_{53} & a_{54} & a_{55} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 1 & 2 & 1 & 2 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 2 \\ 0,5 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 2 \\ 0,5 & 0,5 & 1 & 0,5 & 1 \end{bmatrix} \quad (3.30)$$

A matrisinin n adet sütun toplamı

$$A_T = [a_{t1} \quad a_{t2} \quad a_{t3} \quad a_{t4} \quad a_{t5}] \text{ burada } a_{ti} = \sum_{j=1}^5 a_{ji}, \quad i=1,..,5 \text{ ve } j=1,..,5$$

$$a_{t1} = \sum_{j=1}^5 a_{j1} = a_{11} + a_{21} + a_{31} + a_{41} + a_{51} = 1 + 1 + 0,5 + 1 + 0,5 = 4,0$$

$$a_{t2} = \sum_{j=1}^5 a_{j2} = a_{12} + a_{22} + a_{32} + a_{42} + a_{52} = 1 + 1 + 1 + 1 + 0,5 = 4,5 \quad (3.31)$$

$$a_{t3} = \sum_{j=1}^5 a_{j3} = a_{13} + a_{23} + a_{33} + a_{43} + a_{53} = 2 + 1 + 1 + 1 + 1 = 6,0$$

$$a_{t4} = \sum_{j=1}^5 a_{j4} = a_{14} + a_{24} + a_{34} + a_{44} + a_{54} = 1 + 1 + 1 + 1 + 0,5 = 4,5$$

$$a_{t5} = \sum_{j=1}^5 a_{j5} = a_{15} + a_{25} + a_{35} + a_{45} + a_{55} = 2 + 2 + 1 + 2 + 1 = 8,0 \text{ olmak üzere}$$

$$A_T = [4 \quad 4,5 \quad 6 \quad 4,5 \quad 8] \text{ olur.}$$

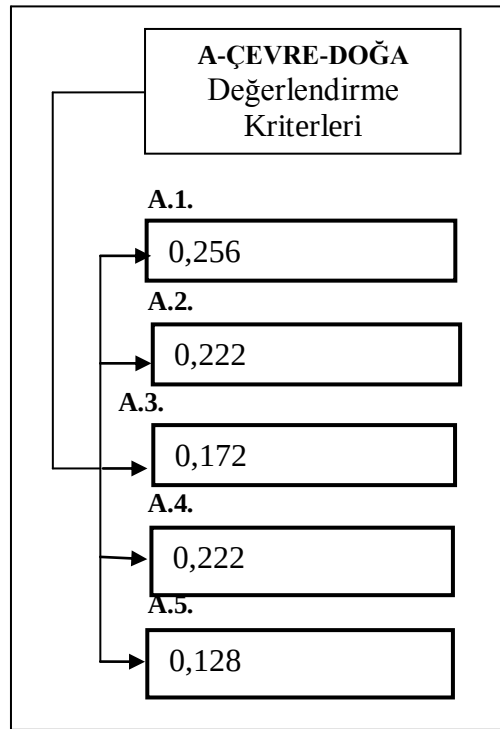
A matrisinin sütun toplamlarına göre normalizasyonu

$$A_W = \begin{bmatrix} a_{w11} & a_{w12} & a_{w13} & a_{w14} & a_{w15} \\ a_{w21} & a_{w22} & a_{w23} & a_{w24} & a_{w25} \\ a_{w31} & a_{w32} & a_{w33} & a_{w34} & a_{w35} \\ a_{w41} & a_{w42} & a_{w43} & a_{w44} & a_{w45} \\ a_{w51} & a_{w52} & a_{w53} & a_{w54} & a_{w55} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{1}{4} & \frac{1}{4,5} & \frac{2}{6} & \frac{1}{4,5} & \frac{2}{8} \\ \frac{1}{4} & \frac{1}{4,5} & \frac{1}{6} & \frac{1}{4,5} & \frac{2}{8} \\ 0,5 & \frac{1}{4,5} & \frac{1}{6} & \frac{1}{4,5} & \frac{1}{8} \\ \frac{1}{4} & \frac{1}{4,5} & \frac{1}{6} & \frac{1}{4,5} & \frac{1}{8} \\ \frac{1}{4} & \frac{1}{4,5} & \frac{1}{6} & \frac{1}{4,5} & \frac{1}{8} \\ 0,5 & 0,5 & 1 & 0,5 & 1 \\ \frac{1}{4} & \frac{1}{4,5} & \frac{1}{6} & \frac{1}{4,5} & \frac{1}{8} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,250 & 0,222 & 0,333 & 0,222 & 0,250 \\ 0,250 & 0,222 & 0,167 & 0,222 & 0,250 \\ 0,125 & 0,222 & 0,167 & 0,222 & 0,125 \\ 0,250 & 0,222 & 0,167 & 0,222 & 0,250 \\ 0,125 & 0,111 & 0,167 & 0,111 & 0,125 \end{bmatrix} \quad (3.32)$$

W görelî önem vektörü

$$W = \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ w_3 \\ w_4 \\ w_5 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} (a_{w11} + a_{w12} + a_{w13} + a_{w14} + a_{w15}) / 5 \\ (a_{w21} + a_{w22} + a_{w23} + a_{w24} + a_{w25}) / 5 \\ (a_{w31} + a_{w32} + a_{w33} + a_{w34} + a_{w35}) / 5 \\ (a_{w41} + a_{w42} + a_{w43} + a_{w44} + a_{w45}) / 5 \\ (a_{w51} + a_{w52} + a_{w53} + a_{w54} + a_{w55}) / 5 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} (0,250 + 0,222 + 0,333 + 0,222 + 0,250) / 5 \\ (0,250 + 0,222 + 0,167 + 0,222 + 0,250) / 5 \\ (0,125 + 0,222 + 0,167 + 0,222 + 0,125) / 5 \\ (0,250 + 0,222 + 0,167 + 0,222 + 0,250) / 5 \\ (0,125 + 0,111 + 0,167 + 0,111 + 0,125) / 5 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,256 \\ 0,222 \\ 0,172 \\ 0,222 \\ 0,128 \end{bmatrix} \quad (3.33)$$

A-Çevre-Doğa ilke grubundaki ilkelerin ikili karşılaştırmaları sonucunda ortaya çıkan sonuçlara göre ilkelerin görelî önem ağırlıklarına göre şu şekilde özetlenebilir; **en önemli ilke ‘arazinin topoğrafik yapısına uyum-A1’ ilkesidir**, ikinci sırada ‘doğaya saygılı yaklaşım-A2’ ve ‘iklim verilerinin dikkate alınması-A4, üçüncü sırada ‘doğal aydınlatma/gün ışığının dikkate alınması -A3, son sırada ‘yapının rengi ve dokusuyla birlikte çevre dokusuyla uyumlu olması-A5’ yer almaktadır. Beş ilkenin birbirilerine göre önem ağırlıkları Şekil 3.11’de, hiyerarşik sıralamaları ise 1’den 5’e kadar olmak üzere Çizelge 3.14.’de gösterilmiştir.

Şekil 3.11. A-Çevre-Doğa grubundaki ilkelerin öncelikli ağırlık değerleri

Çizelge 3.14. A-Çevre-Doğa grubundaki beş ilkenin hiyerarşik sıralaması

Önem sırası	İlke Grubu	Hiyerarşik sıralama
1	Arazinin topoğrafik yapısına uyum-A1	0,256
2	Doğaya saygılı yaklaşım-A2	0,222
2	İklim verilerinin dikkate alınması -A4	0,222
3	Doğal aydınlatma/Gün ışığının dikkate alınması A-3	0,172
4	Yapının rengi ve dokusuyla birlikte çevre dokusuyla uyumlu olması-A5	0,128
	TOPLAM	1,00

İlkelerin tutarlılığını hesaplamak için, özdeğer (λ_{maks}), tutarlılık göstergesi (CI) ve tutarlılık oranı (CR) hesaplanarak, ikili karşılaştırmanın tutarlılığı kontrol edilmiştir. Kabul edilebilir bir tutarlılık için bu oranın genel olarak %10 veya daha düşük bir değerde olması gerekir. Denklem 3.34' den Denklem 3.38'e kadar yapılan işlemler neticesinde Tutarlılık oranı hesaplanmıştır.

D karşılaştırmalı ve görelî önem vektörü A matrisi ve W vektörünün çarpılmasıyla oluşturulur.

$$\begin{aligned}
 D = AW &= \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \\ d_3 \\ d_4 \\ d_5 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} & a_{14} & a_{15} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} & a_{24} & a_{25} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} & a_{34} & a_{35} \\ a_{41} & a_{42} & a_{43} & a_{44} & a_{45} \\ a_{51} & a_{52} & a_{53} & a_{54} & a_{55} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ w_3 \\ w_4 \\ w_5 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 1 & 2 & 1 & 2 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 2 \\ 0,5 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 2 \\ 0,5 & 0,5 & 1 & 0,5 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 0,256 \\ 0,222 \\ 0,172 \\ 0,222 \\ 0,128 \end{bmatrix} \\
 D = AW &= \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \\ d_3 \\ d_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11}w_1 + a_{12}w_2 + a_{13}w_3 + a_{14}w_4 + a_{15}w_5 \\ a_{21}w_1 + a_{22}w_2 + a_{23}w_3 + a_{24}w_4 + a_{25}w_5 \\ a_{31}w_1 + a_{32}w_2 + a_{33}w_3 + a_{34}w_4 + a_{35}w_5 \\ a_{41}w_1 + a_{42}w_2 + a_{43}w_3 + a_{44}w_4 + a_{45}w_5 \\ a_{51}w_1 + a_{52}w_2 + a_{53}w_3 + a_{54}w_4 + a_{55}w_5 \end{bmatrix} \quad (3.34) \\
 D = AW &= \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \\ d_3 \\ d_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1*0,256 + 1*0,222 + 2*0,172 + 1*0,222 + 2*0,128 \\ 1*0,256 + 1*0,222 + 1*0,172 + 1*0,222 + 2*0,128 \\ 0,5*0,256 + 1*0,222 + 1*0,172 + 1*0,222 + 1*0,128 \\ 1*0,256 + 1*0,222 + 1*0,172 + 1*0,222 + 2*0,128 \\ 0,5*0,256 + 0,5*0,222 + 1*0,172 + 0,5*0,222 + 2*0,128 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1,300 \\ 1,128 \\ 0,872 \\ 1,128 \\ 0,650 \end{bmatrix}
 \end{aligned}$$

E özdeğer vektörü, D vektörünün ve W vektörünün elemanlarının karşılıklı bölünmesiyle elde edilir.

$$E = \frac{D}{W} = \begin{bmatrix} e_1 \\ e_2 \\ e_3 \\ e_4 \\ e_5 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} d_1 / w_1 \\ d_2 / w_2 \\ d_3 / w_3 \\ d_4 / w_4 \\ d_5 / w_5 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1,300 / 0,256 \\ 1,128 / 0,222 \\ 0,872 / 0,172 \\ 1,128 / 0,222 \\ 0,650 / 0,128 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 5,087 \\ 5,075 \\ 5,065 \\ 5,075 \\ 5,087 \end{bmatrix} \quad (3.35)$$

$\lambda_{\max}$ en büyük özdeğer E vektörünün elemanlarının ortalamasıdır.

$$\lambda_{\max} = \frac{\sum_{i=1}^5 e_i}{5} = \frac{e_1 + e_2 + e_3 + e_4 + e_5}{5} = \frac{5,087 + 5,075 + 5,065 + 5,075 + 5,087}{5} = 5,078 \quad (3.36)$$

CI tutarlılık göstergesi,

$$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1} = \frac{5,078 - 5}{5 - 1} = 0,019 \quad (3.37)$$

Tutarlılık indeksi CI hesaplandıktan sonra, bulunan değer in rassal olarak oluşturulan ortalama tutarlılık indeksi ile karşılaştırılması gerekmektedir (Gass ve Rapcsák, 2004) Söz konusu beş ilke için rassal indeks RI Çizelge 3.15.'de verilmiştir (Chandran ve ark., 2005).

Çizelge 3.15. Rassallık indeksi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
RI	0	0	0,52	0,89	1,11	1,25	1,35	1,40	1,45	1,49	1,51	1,48	1,56	1,57	1,59

CR tutarlılık oranı, tutarlılık göstergesinin rassallık göstergesine oranıdır.

$$CR = \frac{CI}{RI} = \frac{0,020}{1,110} = 0,017 \quad (3.38)$$

$CR = 0,017 < 0,100$ olduğundan karşılaştırma matrislerinin tutarlı olduğunu gösterir (Çizelge 3.16). Tüm bu işlem ve hesaplamalar el ile yapılabileceği gibi, bilgisayar yazılımı tarafından otomatik olarak da gerçekleştirilebilir. Yukarıdaki işlemlerin sonucu, yazılım tarafından Şekil 3.12.'deki gibi bulunmuştur.

Output1 [Document1] - SPSS Viewer

Run MATRIX procedure:

A

1,000	1,000	2,000	1,000	2,000
1,000	1,000	1,000	1,000	2,000
,500	1,000	1,000	1,000	1,000
1,000	1,000	1,000	1,000	2,000
,500	,500	1,000	,500	1,000

KOLTOP

4,000	4,500	6,000	4,500	8,000
-------	-------	-------	-------	-------

W

,256
,222
,172
,222
,128

D

1,300
1,128
,872
1,128
,650

E

5,087
5,075
5,065
5,075
5,087

SONUC

lamdaenb	n	CI	RI	CR
5,078	5,000	,019	1,110	,017

AHP_Emine - SPSS Syntax Editor

```
matrix.
get a.
compute rin={0,0,0.52,0.89,1.11,1.25,1.35,1.40,1.45,1.49,1.51,1.48,1.56}.
compute n=nrow(a).
compute koltop=csum(a).
compute bkoltop=a/kroneker(make(n,1,1),koltop).
compute w=rsum(bkoltop)/n.
print a /format=f5.3.
print koltop /format=f5.3.
print w /format=f5.3.
do if(n>2).
compute D=a*w.
compute E=D*w.
compute lamdaenb=wsum(E)/n.
compute CI=(lamdaenb-n)/(n-1).
compute CR=CI/rin(n).
print D /format=f5.3.
print E /format=f5.3.
compute RI=rin(n).
compute sonuc={lamdaenb,n,CI,RI,CR}.
print sonuc/format=f5.3 /clabels=lamdaenb n CI RI CR.
end if.
end matrix.
```

***Untitled1 [DataSet0] - SPSS Data Editor**

	a1	a2	a3	a4	a5	var	var	var
1	1,00	1,00	2,00	1,00	2,00			
2	1,00	1,00	1,00	1,00	2,00			
3	,50	1,00	1,00	1,00	1,00			
4	1,00	1,00	1,00	1,00	2,00			
5	,50	,50	1,00	,50	1,00			

SPSS Processor is ready

Şekil 3.12. Amaç açısından ilkelerin göreceli önemlerinin AHP yazılımı sonuç çıktısı arayüzü

Çizelge 3.16. Tutarlılık oranının hesaplanması (CR)

						Görelî önem vektörü	D vektörü	$e_i = \frac{d_i}{w_i}$	$\lambda_{\max} = \frac{\sum_{i=1}^n e_i}{w_i}$	$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1}$	n=4 için	$CR = \frac{CI}{RI}$
	A1	A2	A3	A4	A5	w_i	d_i	e_i	Temel değer	Tutarlılık göstergesi (CI)	Rassallık göstergesi (RI)	Tutarlılık oranı (CR)
A1	1,0	1,0	2,0	1,0	2,0	0.256	1.130	5,087	5.077	0.019	1.110	0.017
A2	1,0	1,0	1,0	1,0	2,0	0.222	1.128	5.075				
A3	0.5	1,0	1,0	1,0	1,0	0.172	0.872	5.065				
A4	1,0	1,0	1,0	1,0	2,0	0.222	1.128	5.075				
A5	0.5	0.5	1,0	0.5	1,0	0.128	0.650	5.087				
TOPLAM	4,0	4.5	6,0	4.5	8,0	1,000						

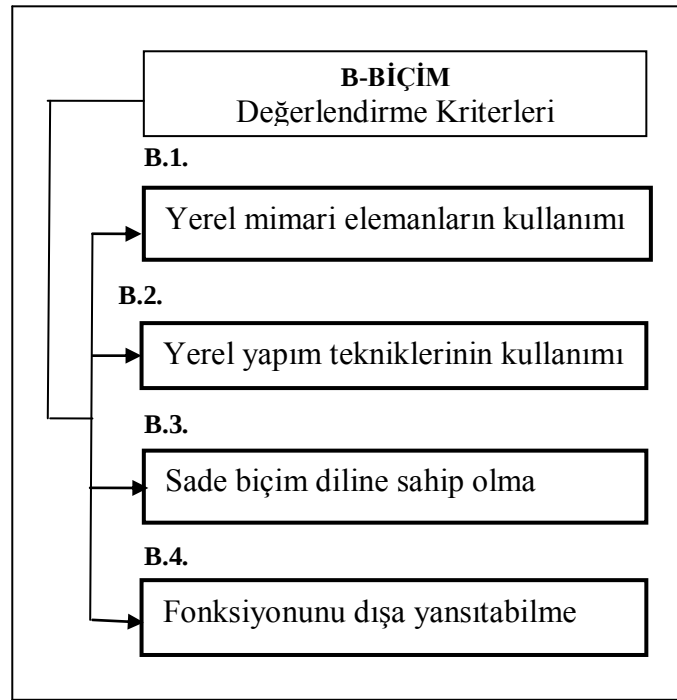
B-Biçim grubundaki dört ilkenin karşılaştırılması, önem derecesinin belirlenmesi ve belirleme işleminin tutarlılığı

A –Biçim grubu kendi içinde,

- Yerel mimari elemanların kullanımı-B1
- Yerel yapım tekniklerinin kullanımı-B2
- Sade biçim diline sahip olma-B3
- Fonksiyonunu dışa yansıtabilme-B4

olmak üzere dört ilkedен oluşmakta, ilkeler sırayla B1, B2, B3, B4, olarak, numaralandırılmıştır.

Çalışma kapsamında ortaya konulan B-Biçim ilke grubuna ait hiyerarşik organizasyon şeması Şekil 3.13’de gösterilmektedir.

Şekil 3.13. B-Biçim grubundaki değerlendirme ilkelerine ait hiyerarşik yapı

Uzmanlardan gelen anket sonuçlarına göre, dört ilkenin göreceli karşılaştırılması, önem derecelerinin belirlenmesi ve belirleme işleminin tutarlılığı hesaplanması, sırasıyla Denklem 3.39’dan Denklem 3.42’ye kadar verilmiştir.

A ikili karşılaştırmalar matrisi ($n=4$ boyutlu)

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} & a_{14} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} & a_{24} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} & a_{34} \\ a_{41} & a_{42} & a_{43} & a_{44} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1,0 & 1,0 & 2,0 & 1,0 \\ 1,0 & 1,0 & 1,0 & 1,0 \\ 0,5 & 1,0 & 1,0 & 1,0 \\ 1,0 & 1,0 & 1,0 & 1,0 \end{bmatrix} \quad (3.39)$$

A matrisinin n adet sütun toplamı

$$A_T = [a_{t1} \quad a_{t2} \quad a_{t3} \quad a_{t4}] \text{ burada } a_{ti} = \sum_{j=1}^4 a_{ji}, \quad i = 1, \dots, 4 \text{ ve } j = 1, \dots, 4$$

$$a_{t1} = \sum_{j=1}^4 a_{j1} = a_{11} + a_{21} + a_{31} + a_{41} = 1,0 + 1,0 + 0,5 + 1,0 = 3,5$$

$$a_{t2} = \sum_{j=1}^4 a_{j2} = a_{12} + a_{22} + a_{32} + a_{42} = 1,0 + 1,0 + 1,0 + 1,0 = 4,0 \quad (3.40)$$

$$a_{t3} = \sum_{j=1}^4 a_{j3} = a_{13} + a_{23} + a_{33} + a_{43} = 2,0 + 1,0 + 1,0 + 1,0 = 5,0$$

$$a_{t4} = \sum_{j=1}^4 a_{j4} = a_{14} + a_{24} + a_{34} + a_{44} = 1,0 + 1,0 + 1,0 + 1,0 = 4,0 \text{ olmak üzere}$$

$$A_T = [3,5 \quad 4,0 \quad 5,0 \quad 4,0] \text{ olur.}$$

A matrisinin sütun toplamlarına göre normalizasyonu

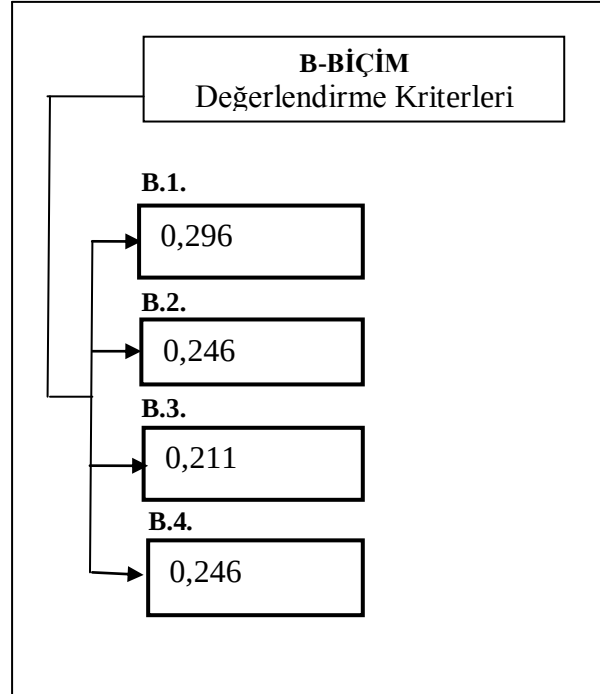
$$A_W = \begin{bmatrix} a_{w11} & a_{w12} & a_{w13} & a_{w14} \\ a_{w21} & a_{w22} & a_{w23} & a_{w24} \\ a_{w31} & a_{w32} & a_{w33} & a_{w34} \\ a_{w41} & a_{w42} & a_{w43} & a_{w44} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{1}{3,5} & \frac{1}{4,0} & \frac{2}{5,0} & \frac{1}{4,0} \\ \frac{1}{3,5} & \frac{1}{4,0} & \frac{1}{5,0} & \frac{1}{4,0} \\ \frac{0,5}{3,5} & \frac{1}{4,0} & \frac{1}{5,0} & \frac{1}{4,0} \\ \frac{1}{3,5} & \frac{1}{4,0} & \frac{1}{5,0} & \frac{1}{4,0} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,286 & 0,250 & 0,400 & 0,250 \\ 0,286 & 0,250 & 0,200 & 0,250 \\ 0,143 & 0,250 & 0,200 & 0,250 \\ 0,286 & 0,250 & 0,200 & 0,250 \end{bmatrix} \quad (3.41)$$

W görelî önem vektörü

$$W = \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ w_3 \\ w_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} (a_{w11} + a_{w12} + a_{w13} + a_{w14}) / 4 \\ (a_{w21} + a_{w22} + a_{w23} + a_{w24}) / 4 \\ (a_{w31} + a_{w32} + a_{w33} + a_{w34}) / 4 \\ (a_{w41} + a_{w42} + a_{w43} + a_{w44}) / 4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} (0,286 + 0,250 + 0,400 + 0,250) / 4 \\ (0,286 + 0,250 + 0,200 + 0,250) / 4 \\ (0,143 + 0,250 + 0,200 + 0,250) / 4 \\ (0,286 + 0,250 + 0,200 + 0,250) / 4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,296 \\ 0,246 \\ 0,211 \\ 0,246 \end{bmatrix} \quad (3.42)$$

B-Biçim ilke grubundaki ilkelerin ikili karşılaştırmaları sonucunda ortaya çıkan sonuçlara göre ilkelerin görelî önem ağırlıklarına göre şu şekilde özetlenebilir; **en önemli ilke ‘yerel mimari elemanların kullanımı-B1’ ilkesidir**, ikinci sırada ‘yerel yapıım tekniklerinin kullanımı-B2’ ve ‘fonksiyonunu dışa yansıtabilme-B4, ilkeleri, son

sırada ‘sade biçim diline sahip olma-B3’ ilkesi yer almaktadır. Dört ilkenin birbirilerine göre önem ağırlıkları Şekil 3.14.’de, hiyerarşik sıralamaları ise 1’den 3’ e kadar olmak üzere Çizelge 3.17.’de gösterilmiştir.

Şekil 3.14. B-Biçim grubundaki ilkelerin öncelikli ağırlık değerleri

Çizelge 3.17. B-Biçim grubundaki dört ilkenin hiyerarşik sıralaması

Önem sırası	İlke Grubu	Hiyerarşik sıralama
1	Yerel mimari elemanların kullanımı-B1	0,296
2	Yerel yapım tekniklerinin kullanımı-B2	0,246
2	Fonksiyonunu dışa yansıtabilme-B4,	0,246
3	Sade biçim diline sahip olma-B3	0,211
	TOPLAM	1,00

İlkelerin tutarlılığını hesaplamak için, özdeğer (λ_{maks}), tutarlılık göstergesi (CI) ve tutarlılık oranı (CR) hesaplanarak, ikili karşılaştırmanın tutarlılığı kontrol edilmiştir. Kabul edilebilir bir tutarlılık için bu oranın genel olarak %10 veya daha düşük bir değerde olması gerekir. Denklem 3.43’den Denklem 3.47’e kadar yapılan işlemler neticesinde Tutarlılık oranı, hesaplanmıştır.

D karşılaştırmalı ve göreceli önem vektörü A matrisi ve W vektörünün çarpılmasıyla oluşturulur.

$$D = AW = \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \\ d_3 \\ d_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} & a_{14} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} & a_{24} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} & a_{34} \\ a_{41} & a_{42} & a_{43} & a_{44} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ w_3 \\ w_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1,0 & 1,0 & 2,0 & 1,0 \\ 1,0 & 1,0 & 1,0 & 1,0 \\ 0,5 & 1,0 & 1,0 & 1,0 \\ 1,0 & 1,0 & 1,0 & 1,0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 0,296 \\ 0,246 \\ 0,211 \\ 0,246 \end{bmatrix} \quad (3.43)$$

$$D = AW = \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \\ d_3 \\ d_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11}w_1 + a_{12}w_2 + a_{13}w_3 + a_{14}w_4 \\ a_{21}w_1 + a_{22}w_2 + a_{23}w_3 + a_{24}w_4 \\ a_{31}w_1 + a_{32}w_2 + a_{33}w_3 + a_{34}w_4 \\ a_{41}w_1 + a_{42}w_2 + a_{43}w_3 + a_{44}w_4 \end{bmatrix}$$

$$D = AW = \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \\ d_3 \\ d_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1,0*0,296 + 1,0*0,246 + 2,0*0,211 + 1,0*0,246 \\ 1,0*0,296 + 1,0*0,246 + 1,0*0,211 + 1,0*0,246 \\ 0,5*0,296 + 1,0*0,246 + 1,0*0,211 + 1,0*0,246 \\ 1,0*0,296 + 1,0*0,246 + 1,0*0,211 + 1,0*0,246 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1,211 \\ 1,000 \\ 0,852 \\ 1,000 \end{bmatrix}$$

E özdeğer vektörü, D vektörünün ve W vektörünün elemanlarının karşılıklı bölünmesiyle elde edilir.

$$E = \frac{D}{W} = \begin{bmatrix} e_1 \\ e_2 \\ e_3 \\ e_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} d_1 / w_1 \\ d_2 / w_2 \\ d_3 / w_3 \\ d_4 / w_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1,211 / 0,296 \\ 1,000 / 0,246 \\ 0,852 / 0,211 \\ 1,000 / 0,246 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 4,084 \\ 4,058 \\ 4,042 \\ 4,058 \end{bmatrix} \quad (3.44)$$

$\lambda_{\max}$ en büyük özdeğer E vektörünün elemanlarının ortalamasıdır.

$$\lambda_{\max} = \frac{\sum_{i=1}^4 e_i}{4} = \frac{e_1 + e_2 + e_3 + e_4}{4} = \frac{4,084 + 4,058 + 4,042 + 4,058}{4} = 4,061 \quad (3.45)$$

CI tutarlılık göstergesi,

$$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1} = \frac{4,061 - 4}{4 - 1} = 0,020 \quad (3.46)$$

Tutarlılık indeksi CI hesaplandıktan sonra, bulunan değer in rassal olarak oluşturulan ortalama tutarlılık indeksi ile karşılaştırılması gerekmektedir (Gass ve Rapcsák, 2004). Söz konusu dört ilke için rassal indeks RI Çizelge 3.18.'de verilmiştir (Chandran ve ark., 2005).

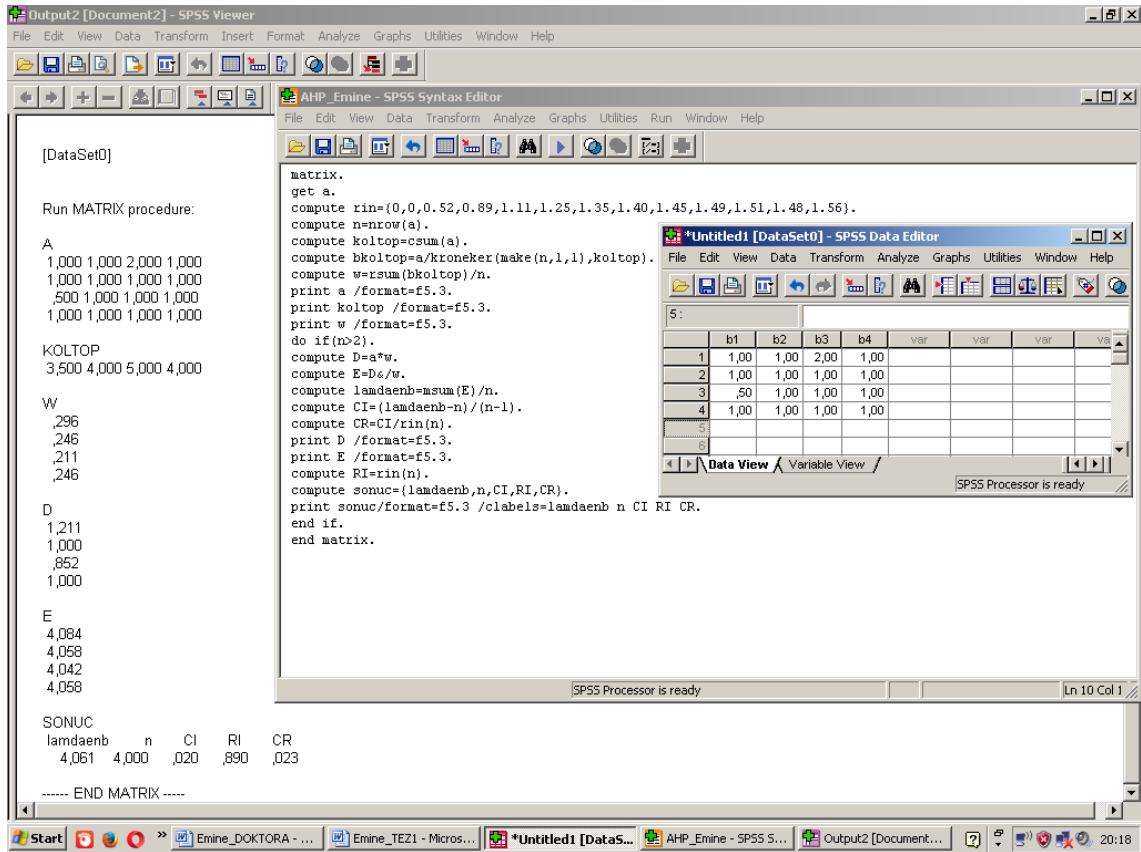
Çizelge 3.18. Rassallık indeksi

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
RI	0	0	0,52	0,89	1,11	1,25	1,35	1,40	1,45	1,49	1,51	1,48	1,56	1,57	1,59

CR tutarlılık oranı, tutarlılık göstergesinin rassallık göstergesine oranıdır.

$$CR = \frac{CI}{RI} = \frac{0,020}{0,890} = 0,023 \quad (3.47)$$

$CR = 0,023 < 0,100$ olduğundan karşılaştırma matrislerinin tutarlı olduğunu gösterir (Çizelge 3.19). Tüm bu işlem ve hesaplamalar el ile yapılabileceği gibi, bilgisayar yazılımı tarafından otomatik olarak da gerçekleştirilebilir. Yukarıdaki işlemlerin sonucu, yazılım tarafından Şekil 3.15.'deki gibi bulunmuştur.

Şekil 3.15. Amaç açısından ilkelerin görelî önemlerinin AHP yazılımı sonuç çıktısı arayüzü

Çizelge 3.19. Tutarlılık oranının hesaplanması (CR)

Temel 4 faktörün ikili karşılaştırma matrisi (n=4)					Görelî önem vektörü	D vektörü	$e_i = \frac{d_i}{w_i}$	$\lambda_{\max} = \frac{\sum_{i=1}^n e_i}{w_i}$	$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1}$	n=4 için	$CR = \frac{CI}{RI}$
	B1	B2	B3	B4	w_i	d_i	e_i	Temel değer	Tutarlılık göstergesi (CI)	Rassallık göstergesi (RI)	Tutarlılık oranı (CR)
B1	1,0	1,0	2,0	1,0	0,296	1,211	4,084	4,060	0,020	0,890	0,023
B2	1,0	1,0	1,0	1,0	0,246	1,000	4,058				
B3	0,5	1,0	1,0	1,0	0,211	0,852	4,042				
B4	1,0	1,0	1,0	1,0	0,246	1,000	4,058				
TOPLAM	3,0	4,5	5,0	4	1,000						

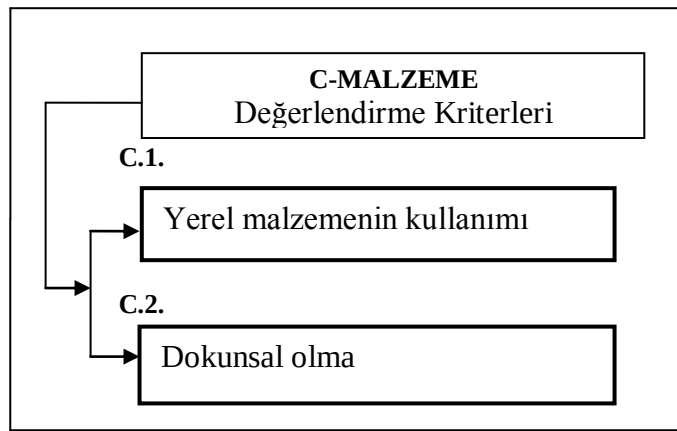
C-Malzeme grubundaki iki ilkenin karşılaştırılması, önem derecesinin belirlenmesi ve belirleme işleminin tutarlılığı

C-Malzeme grubu kendi içinde,

- Yerel malzemenin kullanımı-C1
- Dokunsal olma-C2

olmak üzere iki ilkeden oluşmakta, ilkeler sırayla C1, C2, olarak, numaralandırılmıştır.

Çalışma kapsamında ortaya konulan C-Malzeme ilke grubuna ait hiyerarşik organizasyon şeması Şekil 3.16'da gösterilmektedir.

Şekil 3.16. C-Malzeme grubundaki değerlendirme ilkelerine ait hiyerarşik yapı

Uzmanlardan gelen anket sonuçlarına göre, iki ilkenin göreceli karşılaştırılması, göreceli önem ağırlıklarının belirlenmesi, sırasıyla Denklem 3.38'den Denklem 3.41'e kadar verilmiştir.

A ikili karşılaştırmalar matrisi ($n=2$ boyutlu)

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 2 \\ 0,5 & 1 \end{bmatrix} \quad (3.38)$$

A matrisinin n adet sütun toplamı

$$A_T = [a_{t1} \quad a_{t2}] \text{ burada } a_{ti} = \sum_{j=1}^2 a_{ji}, \quad i = 1,2 \text{ ve } j = 1,2$$

$$a_{t1} = \sum_{j=1}^2 a_{j1} = a_{11} + a_{21} = 1,0 + 0,5 = 1,5 \text{ ve} \quad (3.39)$$

$$a_{t2} = \sum_{j=1}^2 a_{j2} = a_{12} + a_{22} = 2,0 + 1,0 = 3,0 \text{ olmak üzere}$$

$$A_T = [1,5 \quad 3,0] \text{ olur.}$$

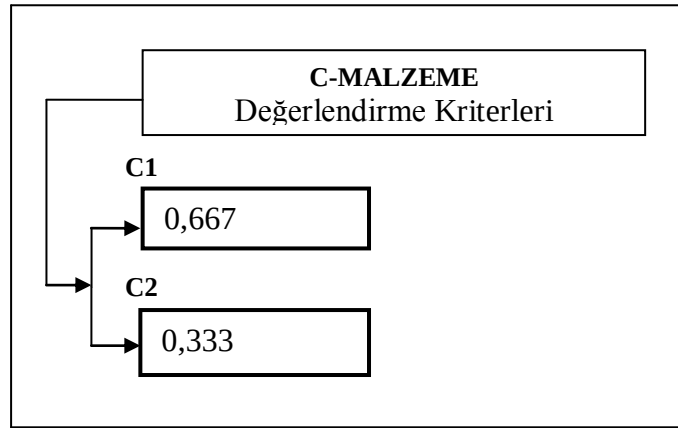
A matrisinin sütun toplamlarına göre normalizasyonu

$$A_W = \begin{bmatrix} a_{w11} & a_{w12} \\ a_{w21} & a_{w22} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{1}{1,5} & \frac{2}{3} \\ \frac{0,5}{1,5} & \frac{1}{3} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,667 & 0,667 \\ 0,333 & 0,333 \end{bmatrix} \quad (3.40)$$

W görelî önem vektörü

$$W = \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} (a_{w11} + a_{w12}) / 2 \\ (a_{w21} + a_{w22}) / 2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} (0,667 + 0,667) / 2 \\ (0,333 + 0,333) / 2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,667 \\ 0,333 \end{bmatrix} \quad (3.41)$$

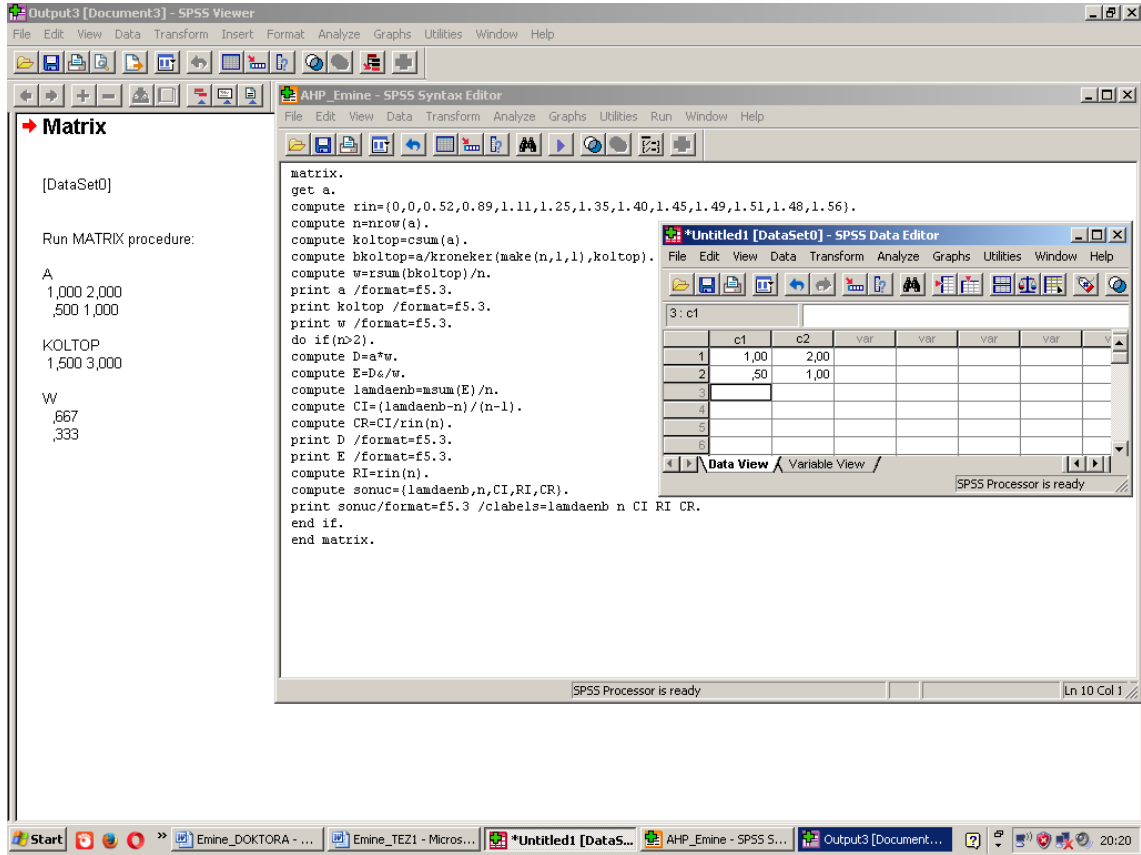
C-Malzeme ilke grubundaki ilkelerin ikili karşılaştırmaları sonucunda ortaya çıkan sonuçlara göre ilkelerin görelî önem ağırlıklarına göre şu şekilde özetlenebilir; **en önemli ilke ‘yerel malzemenin kullanımı-C1’ ilkesidir**, ikinci sırada ‘dokunsal olma-C2’ ilkesi yer almaktadır. İki ilkenin birbirilerine göre önem ağırlıkları Şekil 3.17’ de, hiyerarşik sıralamaları ise 1-den 2’ ye kadar olmak üzere Çizelge 3.20’de gösterilmiştir. İkili karşılaştırmaların tutarlılıklarının ölçülmesine gerek yoktur. Tüm bu işlem ve hesaplamalar el ile yapılabileceği gibi, bilgisayar yazılımı tarafından otomatik olarak da gerçekleştirilebilir. Yukarıdaki işlemlerin sonucu, yazılım tarafından Şekil 3.18.’deki gibi bulunmuştur.

Şekil 3.17. C-Malzeme grubundaki ilkelerin öncelikli ağırlık değerleri

Çizelge 3.20. C-Malzeme grubundaki iki ilkenin hiyerarşik sıralaması

Önem sırası	İlke Grubu	Hiyerarşik sıralama
1	Yerel malzeme kullanımı-C1	0,667
2	Dokunsal olma-C2	0,333
	TOPLAM	1,00

Şekil 3.18. Amaç açısından ilkelerin göreceli önemlerinin AHP yazılımı sonuç çıktısı arayüzü

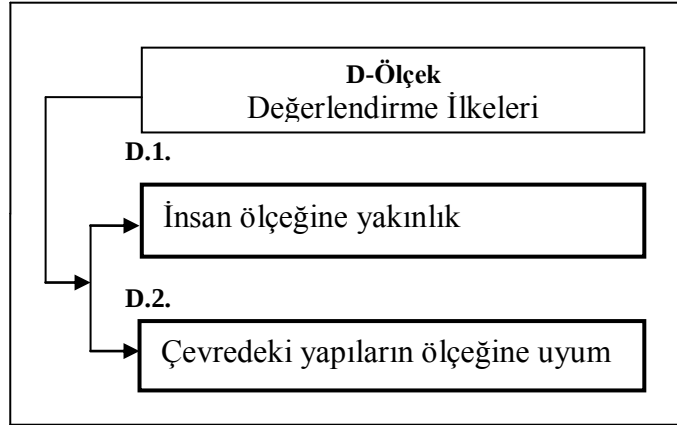
D- Ölçek grubundaki iki ilkenin karşılaştırılması, önem derecesinin belirlenmesi ve belirleme işleminin tutarlılığı

D-Ölçek grubu kendi içinde,

- İnsan ölçeğine yakınlık-D1
- Çevredeki yapıların ölçeğine uyum-D2

olmak üzere iki ilkeden oluşmakta, ilkeler sırayla D1, D2, olarak numaralandırılmıştır.

Çalışma kapsamında ortaya konulan D-Ölçek ilke grubuna ait hiyerarşik organizasyon şeması Şekil 3.19’da gösterilmektedir.

Şekil 3.19. D-Ölçek grubundaki değerlendirme ilkelerine ait hiyerarşik yapı

D-ölçek grubundaki 2 ilkenin göreceli karşılaştırılması, önem derecelerinin belirlenmesi, sırasıyla Denklem 3.42'den Denklem 3.45'e kadar verilmiştir.

A ikili karşılaştırmalar matrisi ($n=2$ boyutlu)

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix} \quad (3.42)$$

A matrisinin n adet sütun toplamı

$$A_T = [a_{t1} \quad a_{t2}] \text{ burada } a_{ti} = \sum_{j=1}^2 a_{ji}, \quad i = 1, 2 \text{ ve } j = 1, 2$$

$$a_{t1} = \sum_{j=1}^2 a_{j1} = a_{11} + a_{21} = 1,0 + 1,0 = 2,0 \text{ ve} \quad (3.43)$$

$$a_{t2} = \sum_{j=1}^2 a_{j2} = a_{12} + a_{22} = 1,0 + 1,0 = 2,0 \text{ olmak üzere}$$

$$A_T = [2,0 \quad 2,0] \text{ olur.}$$

A matrisinin sütun toplamlarına göre normalizasyonu

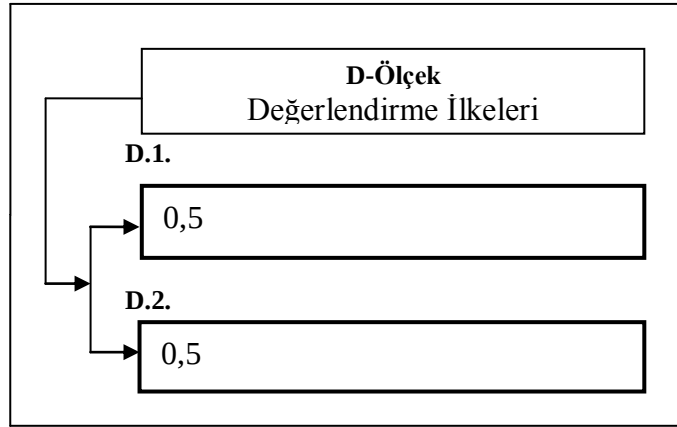
$$A_W = \begin{bmatrix} a_{w11} & a_{w12} \\ a_{w21} & a_{w22} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{1}{2} & \frac{1}{2} \\ \frac{1}{2} & \frac{1}{2} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,5 & 0,5 \\ 0,5 & 0,5 \end{bmatrix} \quad (3.44)$$

W göreceli önem vektörü

$$W = \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} (a_{w11} + a_{w12}) / 2 \\ (a_{w21} + a_{w22}) / 2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} (0,5 + 0,5) / 2 \\ (0,5 + 0,5) / 2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,5 \\ 0,5 \end{bmatrix} \quad (3.45)$$

D-Ölçek ilke grubundaki iki ilkenin ikili karşılaştırmaları sonucunda ortaya çıkan sonuçlara göre iki ilkenin görelî önem ağırlıkları eşit olmakla beraber, bir yapıyı rejyonalist olarak tanımlama amacına göre 13 ilke dikkate alındığında; ‘İnsan ölçeğine yakınlık-D1’ ilkesine göre, ‘Çevredeki yapıların ölçeğine uyum-D2’ ilkesinin görelî önem ağırlığının daha yüksek olduğu görülmektedir.

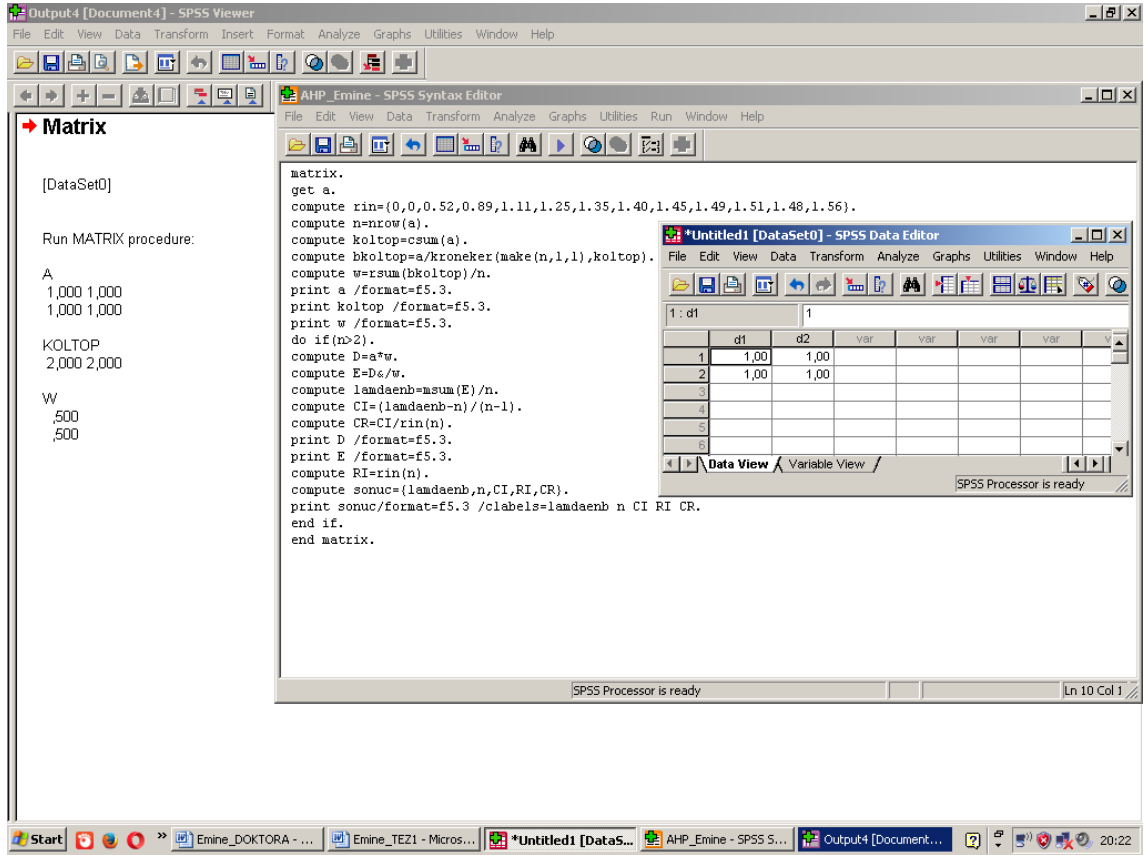
Şekil 3.20’ da, iki ilkenin D-ölçek ilke grubundaki görelî önem ağırlıkları, Çizelge 3.21’de ise hiyerarşik sıralamaları verilmiştir. Tüm bu işlem ve hesaplamalar el ile yapılabileceği gibi, bilgisayar yazılımı tarafından otomatik olarak da gerçekleştirilebilir. Yukarıdaki işlemlerin sonucu, yazılım tarafından Şekil 3.21’deki gibi bulunmuştur.

Şekil 3.20. D-Ölçek grubundaki ilkelerin öncelikli ağırlık değerleri

Çizelge 3.21. D-Ölçek grubundaki iki ilkenin hiyerarşik sıralaması

Önem sırası	İlke Grubu	Hiyerarşik sıralama
1	İnsan ölçeğine yakınlık-D1	0,5
1	Çevredeki yapıların ölçeğine uyum -D2	0,5
	TOPLAM	1,00

Şekil 3.21. Amaç açısından ilkelerin göreceli önemlerinin AHP yazılımı sonuç çıktısı arayüzü

3.5. Alan Çalışması Sonucunda Elde Edilen Bulguların Değerlendirilmesi

Uzmanlar tarafından değerlendirilen anket sonuçlarının AHP yöntemiyle analizi edilmesi sonucunda on üç ilke de beş üzerinde geçerli not almış ve bir yapıyı “*eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait*” tanımlamada önem sıralamasına göre sıralandığında, ***göreceli önem ağırlığı en yüksek olan ilkenin A.1. arazinin topoğrafik yapısına uyum*** ilkesi olduğu tespit edilmiştir. İkinci sırada önem ağırlığına sahip olan ilke ‘doğaya saygılı yaklaşım’ ilkesi ve üçüncü sırada önem ağırlığına sahip olan ilke ‘iklim verilerinin dikkate alınması’, ilkesinin olduğu tespit edilmiştir. İlke önem ağırlığı sıralamasını; dördüncü sırada ‘çevredeki yapıların ölçeğine uyum’ ilkesi, beşinci sırada ‘yapının insan ölçeğine yakınlığı’ ve ‘doğal aydınlatma/gün ışığının dikkate alınması’ ilkeleri ile sıralama devam etmektedir. Uzmanlar tarafından en az öneme sahip ilkenin ‘dokunsal olma’ ilkesi olduğu tespit edilmiştir.

- Bir yapıyı “*eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait*” olarak tanımlayan dört ilke grubunun birbirilerine göre önem ağırlıkları hesaplandığında, ***göreceli önem ağırlığı en yüksek olan ilke grubunun A-ÇEVRE-DOĞA İLİŞKİSİ’ ilke grubu*** olduğu tespit

edilmiştir. Sırasıyla ikinci sırada önem ağırlığına sahip olan ilke grubunun ‘D-ÖLÇEK’, üçüncü sırada önem ağırlığına sahip olan ilke grubunun ‘B-BİÇİM’ ve son sırada uzmanlar tarafından en az önem ağırlığına sahip olan ilke grubunun ‘C-MALZEME’ olduğu tespit edilmiştir.

- Bir yapıyı “*eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait*” olarak tanımlamada en önemli ilke grubu olan A-Çevre-Doğa grubundaki beş ilke görelî önem ağırlığına göre sıralandığında ***en önemli ilkenin ‘arazinin topoğrafik yapısına uyum-A1’ ilkesi olduğu***, ikinci sırada ‘doğaya saygılı yaklaşım-A2 ilkesi’ ve ‘iklim verilerinin dikkate alınması-A4, üçüncü sırada ‘doğal aydınlatma/gün ışığının dikkate alınması -A3, en az öneme sahip olan ve son sırada yer alan ilkenin ise ‘yapının boyutu, rengi ve dokusuyla birlikte çevre dokusuyla uyumlu olması-A5’ ilkesi olduğu tespit edilmiştir.

- Bir yapıyı “*eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait*” olarak tanımlamada B-Biçim grubundaki dört ilke karşılaştırılmış ve bu gruptaki ilkeler içersinde bir yapıyı o yer’e ait/bölgesel olarak tanımlamada ***en önemli ilkenin ‘yerel mimari elemanların kullanımı-B1’ ilkesi olduğu***, ikinci sırada ‘yerel yapım tekniklerinin kullanımı-B2’ ve ‘fonksiyonunu dışa yansıtabilme-B4, ilkeleri, son sırada ve en az öneme sahip olan ilkenin ‘sade biçim diline sahip olma-B3’ ilkesi olduğu tespit edilmiştir.

- Bir yapıyı “*eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait*” olarak tanımlamada C-Malzeme grubundaki iki ilkenin karşılaştırılması yapılmış ***en önemli ilkenin ‘yerel malzemenin kullanımı-C1’ ilkesi olduğu***, en az öneme sahip ilkenin ise ‘dokunsal olma-C2’ ilkesi olduğu tespit edilmiştir.

- Bir yapıyı “*eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait*” olarak tanımlamada D-Ölçek grubundaki iki ilkenin karşılaştırılması yapılmış, ortaya çıkan sonuçlara göre iki ilkenin görelî önem ağırlıkları eşit olmakla beraber, bir yapıyı rejyonalist olarak tanımlama amacına göre 13 ilke dikkate alındığında; ‘İnsan ölçeğine yakınlık-D1’ ilkesine göre, ***‘yapının çevredeki yapıların ölçeğine uyumu-D2’*** ilkesinin görelî önem ağırlığının daha yüksek olduğu görülmektedir.

- Ayrıca Kenneth Frampton maddelerinde yer almayan çalışma kapsamında ortaya konulan ‘Yapının sade biçim dilinin olması’, ‘Yapının insan ölçeğine yakınlığı’, ‘Yapının çevredeki yapıların ölçeğine uyumu’ ve ‘Yapının fonksiyonunu dışa yansıtmaması’ dört ilkenin hepsi uzmanlardan 10 üzerinden 5 ve 5’in üzerinde not almış olup geçerli bulunmuştur. Ancak bu dört ilke içerisinde görelî önem ağırlığı en yüksek olan ilkenin ***‘Yapının çevredeki yapıların ölçeğine uyumu’*** ilkesi olduğu tespit edilmiştir. Yapılan tez çalışması sonucunda elde edilen veriler ışığında çalışma bir

mimari ürünü “*eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait*” olarak tanımlamada yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Eleştirel Bölgesel mimari tasarım ilkelerinin geliştirilmesi ve önceliklerinin belirlenmesi” amacıyla geliştirdiğimiz yöntem ile toplam on üç ilke dört grup şeklinde ortaya konulmuş, bu ilkelerin öncelik sıralaması yapılmış, ***ilk beş ilkesi sırasıyla; ‘arazinin topoğrafik yapısına uyum’, ‘doğaya saygılı yaklaşım’, ‘iklim verilerinin dikkate alınması’, ‘çevredeki yapıların ölçeğine uyum’ ilkeleri, beşinci sırada ise ‘yapının insan ölçeğine yakınlığı’ ve ‘doğal aydınlatma/gün ışığının dikkate alınması’ ilkeleri olarak tespit edilmiştir.***

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

4.1 Sonuçlar

Mimarlık, yeryüzünde, ‘yer’ den başladığı ve o ‘yer’de olduğu zaman, anlamlı hale gelir. Mimarlık disiplini insanın ‘yer’ ile kurduğu ilişkiyi yansıtan bir araç konumunda olup tüm süreçte insanın ‘yer’e ilişkin algısının değişimi mimarlık anlayışının da değişimine yol açmıştır. İnsanların mekanlarını kurgulama biçimleri değişen sosyo-ekonomik ve toplumsal koşullar ile birlikte değişim geçirmiştir. Endüstri öncesi ve sonrası toplumlarda, mekan ve yer olgularının ele alınışları temelde birbirlerinden farklıdır. Benzer şekilde, çağdaş mimari içinde yer alan modern ve postmodern dönemlerdeki mekan anlayışları da, kendi bağlamlarında birbirlerinden farklıdır.

Sanayi devriminin sonrasında ortaya çıkan modernizmde zaman-mekan anlayışı geleneksel toplumların zaman-mekan kavrayışından farklıdır. Geleneksel toplumlarda üretim ve ‘yer’ zamanla bütünleşik bir oluşum iken sanayileşme ve kapitalizm; üretim sistemlerini, dolayısıyla zamanı, ‘yer’den koparıp nesnelleştirerek ölçülebilir, evrensel, nicel bir değer haline getirmiştir. Modernizmin geleneği, kültürü yerel değerleri reddetmiş, sadece insanların fiziksel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik rasyonel, nesnel ve evrensel kurallarla, ‘yer’ olgusunu tümüyle hiçe sayan kentler ve mekanlar yaratmaya başlamıştır. Zaman ve mekan, yerden bağımsız nicel değerler haline gelmiş, dünyanın her yerinde benzer koşulların, şartların ve birbirine benzer mekanların oluşmasına neden olmuştur. Bu tasarım anlayışı insanın çevresi ile ilişkisini ortadan kaldırarak, insanı yaşadığı çevreye yabancılaştırmıştır. Kimlikten, tarihsellikten, süreklilikten, ‘yer’den kopukluk, ‘yersizleşme’ye ilişkin tartışmalarının doğmasına neden olmuştur.

Mimarlıkta yersizleşme, mimari ürünün kendine ait kültürel, düşünsel, coğrafi özelliklerini kaybederek, herhangi bir yere veya zamana ait olmaması olgusudur. Yersizleşen mimari öğenin, nerede bulunduğu, hangi zamanda yapıldığının bir önemi yoktur, artık tekil bir nesne olmaktan öteye geçememektedir. Mimarlıktaki yersizleşme ve yer duygusundan yoksun mekanlar, toplumsal boyutta sorunları beraberinde getirmiştir. Bu durum ‘yer’ olgusunun farklı disiplinlerde tartışılmasına ve ‘yer’in anlamının sorgulanmasına neden olmuştur.

Modernizm mekanın fiziksel gereksinimlere cevap verirken, duygusal beklentilere cevap vermediği ve bunun “insan mekan ilişkisinin tarihsel süreklilik ve yerel değerler içinde incelenerek ortaya yeni bir mekan anlayışı ile çözülebileceği” düşünceleri ile 1980’lerde ortaya çıkan postmodernizm, insan mekan ilişkisini yeniden yorumlamıştır. Ancak post-modern tasarım söylem içinde, yerel ve kültürel değerlerin bağlamından kopararak kullanılması, mimarlığın çoğulcu ortamda farklı zevklere ve tüketim metasına dönüşmesine neden olmuştur. Küresel sermayenin arayışları ve beklentileri doğrultusunda değişim sürecine giren kentler ve kentsel mekanlar giderek birbirine benzemeye, aynılaşmaya başlamıştır. Simgeler, görüntüler, semboller önemli hale gelerek, yerellik ve özgünlüklerin içi boşaltılmış seyirlik birer meta haline getirilmiştir. Farklı coğrafyalarda, kültürlerde aynı tip mekanlar birbirini tekrar etmektedir. ‘Yer’ den tümüyle kopuk birbirine benzer, aynılaşmış bu mekanlar küreselleşmenin sonuç ürünleridir.

Yerin farklılık barındıran, zaman ve mekansal özellikleri ile yerel ve kültürel değerler tüketime dayalı talepler doğrultusunda bağlamından koparılmış, mekansal sınırlar muğlaklaşmış, yer’e ait özellikler göz ardı edilerek yer yersizleşmiştir.

‘Yer’e özgü değerlerin yitirilmesi, mimarlığın kendisine özgü yapısını kaybetmesine yol açmış; modernleşme ile başlayan postmodernizm ile devam eden değişim süreçleri sonunda, ‘bulunulan’ yerden ve ‘yaşanan’ zamandan bağımsız, her yere ve zamana ait olabilecek mekanlar üretilmeye başlanmıştır. Bu süreçte ‘yer’e özgü değerler de metalaşarak küresel ağa katılmakta, seyirlik birer objeye dönüşmekte ya da yok olmaktadır. Hâlbuki mimari eser, ‘yer’ ile başlayan ve devam eden bir süreç olup mimarlığın temel işi, yerin niteliklerini, insan eliyle yapılan binalar aracılığıyla görselleştirmek, yerin ruhunu somutlaştırmaktır. Schulz, yerlerin kendine özgü değerlerine vurgu yaparak, insanın varoluşunu hissetmesinin yerin ruhunu yansıtan mimari çevrelerle mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Schulz (1980) yerin ruhu kavramında, yeri deneyimlemenin, yerin kendine has özelliklerinin açığa çıkarılmasının, mimarlığın esas görevi olduğunu aksi halde mimarlığın ‘anlamsız’ bir iş olacağını söylemektedir (Van Nes, 2008). Her yerin kimliğini oluşturan, ona özgü bir karakteri, özelliği olduğunu ve mimarlığın bunu ortaya çıkarması gerekliliğini savunmaktadır. Yerin kimliğinin ne olduğunu anlamak için de, yerin sahip olduğu özellikler tanımlanmalı ve yerin ruhu yeni tasarıma aktarılmalıdır. Çalışma, yerin ruhunun somutlaştırmanın aracı olarak yer ve yerellik odaklı bir mimarlık öneren ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ kavramını savunmaktadır. Bölgeselcilik fikri yer’in kültürel ve doğal

verilerini kabul etmektedir. Otantik, duygusal, modernist ya da eleştirel gibi çeşitlere ayrılmakla beraber, tüm “bölgeselcilik” fikirleri temelde kültürel öze ve doğaya dönüşü öngörmekte, bu bağlamda da yerel kültürel değerleri ön plana çıkarmaktadır.

Çalışmanın yer’e ait tasarım için savunduğu eleştirel bölgeselcilik ise “teknoloji” ve “yer”e eşit değerler vermektedir. Bölgeselcilik fikrinin “eleştirel” teması da, bu nokta da ortaya çıkmaktadır. Öyle ki eleştirel bölgeselcilik, hem kültürel sürekliliği sağlamayı, hem de evrensel uygarlık içinde kalabilmeyi amaçlayan yer odaklı bir yaklaşımdır. Eleştirel bölgeselci yaklaşımda, iklim, ışık gibi bölgesel nitelikleri, kültüre ilişkin verileri, mimarlığın tektonik ifadesi ile birleştirilir. Bölgesel ya da yerel veriler görsel imgeler şeklinde kullanılmayıp tektonik bir gerçeklik olarak değerlendirilir. Böylece sahnesel olmayan, insanın algılayabildiği ve hissedebildiği, bulunduğu yere ait bir mimarlık oluşur. Çalışma kapsamında yapılan literatür araştırması sonucunda, eleştirel bölgeselcilikle ilgili çalışmaların genellikle teorik düzeyde kaldığı tespit edilmiştir. Eleştirel bölgeselciliğin evrensel tasarım ilkelerinin eksik ve yetersiz olduğu belirlenmiş, konuyla ilgili çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bir yapıyı eleştirel bölgesel olarak adlandırmada tasarım ilkelerinin neler olduğu ve bu ilkelerin önem sıralamasının nasıl olduğu bilinmemektedir. Bu çalışma; bu boşluğu doldurmak ve gelecek çalışmalara bir altlık olabilmek için bir adım olarak görülmüştür. Buradan yola çıkarak çalışma, eleştirel bölgesel tasarım ilkelerinin güncellenerek ortaya konulmasını ve bu ilkelerin geçerliliğini, öncelik sıralamasını uzmanlar tarafından teorik olarak test edilmesini hedeflemiştir. Bu doğrultuda çalışmanın teorik çerçevesi oluşturularak, “*eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait*” mimari tasarım ilkelerinin geliştirilmesi ve önceliklerinin belirlenmesi amacıyla geliştirdiğimiz yöntem ile rejyonalist yer’e ait tasarımın uygulama ilkeleri ve bu ilkelerin geçerliliği ve öncelik sıralaması belirlenmiştir.

Tez kavramsal ve deneysel olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Araştırmanın kavramsal çerçevesi oluşturulurken, yerin mimarlıkta anlam ve önemi, modern ve postmodern yersizlik kavramları tartışılmış, yersizliğe tepki olarak doğan yer odaklı bölgeselcilik temelli ‘*eleştirel bölgeselcilik*’ yaklaşımının 20. yüzyılda ortaya çıkışı ve gelişimi analitik olarak incelenmiştir. 1940’lı yıllarda eleştirel bölgeselciliğe temel teşkil eden Mumford’ın bölgeselcilik anlayışı, 1981 yılında Tzonis ve Lefaivre tarafından geliştirilen eleştirel bölgeselcilik anlayışı ve 1987 yılında manifesto niteliğinde maddeler ortaya koyan Kenneth Frampton’ın ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ anlayışı analiz edilmiş, yapılan analizler sonucunda ‘Rejyonalizm’i güçlü bir temele

oturtmaya çalışarak, dünyanın tek tipleşmesine karşı direnç noktaları ortaya koyan Kenneth Frampton'ın eleştirel rejyonalizminin en kapsamlı eleştirel bölgeselcilik anlayışı olduğu tespit edilmiştir. Dünyanın tek tipleşmesine manifesto niteliğinde maddeler ortaya koyan Kenneth Frampton, ilkin 1983 yılında 'Mimari Direniş için Altı Nokta' (Towards a Critical Regionalism: Six Points For an Architecture of Resistance) başlığı adı altında altı madde ortaya koymuş, bu altı maddeden yola çıkarak 'Bölgeselci Mimarlık için On Nokta: Geçici Bir Polemik' başlığı altında maddelerini artırmış ve on madde ortaya koymuştur. Frampton'un 1983 yılında ortaya koyduğu altı nokta ve 1987 yılında ortaya koyduğu on noktada bir takım kavramlar tekrar ederken, diğer kavramlar eklenmiş veya eksiltirilmiştir. Bu tez de yer'e ait tasarım ilkeleri belirlenirken kavramsal çerçeve Kenneth Frampton'ın 1987 yılında en son ortaya koyduğu 'Bölgeselci Mimarlık için On Nokta' adlı on adet manifesto niteliğindeki maddelere dayandırılmıştır. Bu on addeyi yorumlayarak dokuz ilke belirlemiştir. Frampton'ın on maddesi analiz edildiğinde *"topografyaya"*, *"doğaya saygıya"*, *"doğal aydınlatmaya"*, *"iklim verilerinin dikkate alınmasına"*, *"yapının rengi ve dokusuyla birlikte çevre dokusuyla uyumlu olmasına"*, *"yerel malzemeye"*, *"dokunsal olmaya"*, *"yerel yapım tekniğine"*, *"yerel mimari elemanların kullanımına"* vurgu yaptığı görülmüş, bu anahtar kelimeler çalışma kapsamında ilkeler olarak belirlenmiştir ancak bu ilkelerin *"eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye) ait"* olarak tek başına adlandırma da yetersiz olduğu düşünülmüştür. Bölgesel yapılar incelendiğinde, *"fonksiyonunu dışa yansıttıkları"*, *"sade bir biçim diline sahip oldukları"*, *"insan ölçeğine yakın oldukları"* ve *"çevre yapılarla ölçekli oldukları"* tespit edilip daha önce Frampton'ın on maddesi analiz edilerek belirlenen dokuz ilkeye, dört ilke eklenip toplam on üç adet evrensel ilke, *"bir mimari ürünü eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye) ait"* olarak adlandırmanın güncel ilkeleri olarak tespit edilmiştir. Ayrıca çalışma kapsamında belirlenen *"bir yapıyı eleştirel rejyonalist-o yer'e (bölgeye) ait"* olarak adlandırmanın on üç adet evrensel ilkesi, ilişkileri bakımından; *'çevre-doğa ilişkisi'*, *'biçim'*, *'malzeme'* ve *'ölçek'* olmak üzere dört grup şeklinde ortaya konulmuştur.

Eleştirel bölgeselci anlayış yerel ve evrenselin aynı potada eritilmesi gerekliliğini savunur bu yüzden teknolojinin olanaklarından yararlanmayı gerekli görür. Bu çalışma yer'e özgü kriterleri belirlediği için teknolojinin kullanımını rejyonalist kriterlere dâhil etmemiştir ancak hem kültürel sürekliliği sağlamak, hem de evrensel uygarlık içinde kalabilmeyi amaçlayan yer odaklı bir yaklaşım için bu kriterlerle beraber teknolojinin kullanımını savunur.

Bu tez kapsamında gerçekleştirilen deneysel çalışma ile tez çalışması kapsamında ortaya konulan ilkelerin kavramsal düzeyde geçerliliğini ve öncelik sırasını belirlemek için uzmanlarla bir anket çalışması yapılmış ve anket sonuçları AHP metoduyla analiz edilmiştir. Çalışmanın giriş bölümünde ifade edilen, genel amaç çerçevesinde belirlenen yöntemin izlenmesi ile çalışmanın başında ortaya konulan hipotezler doğrulanmıştır. Araştırma kapsamında ortaya konulan ilkelerin uzmanlar aracılığıyla değerlendirilip sonuçların AHP metoduyla analiz edilmesi ile sonuçlara ulaşılmıştır.

- Bu çalışma ile daha önce kavramsal düzeyde test edilmemiş Frampton'ın on maddesi, uzmanlar düzeyinde gerek algı gerekse önceliklerin belirlenmesi açısından test edilmiştir.
- Bu çalışma ile bir yapıyı “*eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait*” olarak adlandırmak için, Kenneth Frampton'ın ‘Bölgeselci Mimarlık için On Nokta: Geçici Bir Polemik’ başlığı altında on maddesi yorumlanarak ortaya konulan dokuz ilke ve bunların haricinde tarafımızdan ortaya konulan dört ilke ‘*Yapının sade biçim dilinin olması*’, ‘*Yapının insan ölçeğine yakınlığı*’, ‘*Yapının çevredeki yapıların ölçeğine uyumu*’ ve ‘*Yapının fonksiyonunu dışa yansıtması*’ ile toplamda on üç ilke uzmanlar tarafından test edilip geçerli not almış, çalışma kapsamında mimari tasarımda “*eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait tasarım kriterleri*” olarak literatüre kazandırılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda tez çalışmasının amacı doğrultusunda ortaya atılan **hipotezi 1**: “*Bölgeselcilik konusunda ortaya konulan ilkeler geçerli ve fakat yetersizdir. Bu ilkelerin güncellenmesi gereklidir.*” ve **hipotez 2**: “*Bu ilkelerden tasarımcıların verimli şekilde yararlanabilmesi için, ilkelerin kavramsal düzeyde ifade edilmesi yeterli değildir. Bu ilkeler arası bir içsel etkileşim vardır ve bunların tasarımcılar için farkındalık oluşturacak açıklıkta ortaya konulması gereklidir. Bu amaçla bu ilkelerin uzmanlar tarafından teorik olarak test edilmesi geçerliklerinin ve etkinlik derecelerine uygun olarak önceliklerinin belirlenmesi gereklidir.*” doğrulanmıştır.
- Çalışma ile kriterlerin ikili olarak karşılaştırılarak önem ağırlıkları belirlenmiş, önem sıralaması yapılmıştır. Uzmanlara göre bir yapıyı *o yer’e (bölgeye) ait* olarak adlandırmada en önemli kriterin ‘*arazinin topoğrafik yapısına uyum*’ kriteri olduğu tespit edilmiştir. Kriter önem ağırlığı sıralamasını; ikinci sırada ‘doğaya saygılı yaklaşım’ kriteri, üçüncü sırada ‘iklim verilerinin dikkate alınması’ kriteri, dördüncü sırada ‘yapının rengi ve dokusuyla birlikte çevre dokusuyla uyumlu olması’ kriteri,

beşinci sırada ‘yapının insan ölçeğine yakınlığı’ ve ‘doğal aydınlatma/gün ışığının dikkate alınması’ kriterlerinin önemli bulunduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda tez çalışmasının amacı doğrultusunda ortaya atılan **hipotez 3:** “Çalışma kapsamında bir yapıyı “eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait” olarak adlandırmada belirlenen on üç ilkeden, yer ile kurduğu ilişki bağlamında yer’e ait olmanın göstergesi olarak en önemli bulunan ilkenin ‘Yapının arazinin topoğrafik yapısına uygun konumlanması’ ilkesi olacağıdır.” doğrulanmıştır.

- Çalışma kapsamında ortaya konulan Frampton’ın on maddesinde yer almayan tarafımızdan ortaya konulan dört kriter uzmanlar tarafından geçerli bulunmuş, ‘Yapının çevredeki yapıların ölçeğine uyumu’ kriteri ve ‘yapının insan ölçeğine yakınlığı’ kriteri önem sıralamasında ilk beşe girmiştir. **Çalışma kapsamında ölçek başlığı altında ortaya konulan iki yeni kriterlerin uzmanlar tarafından ilk beşte sıralanması çalışmanın bilime olan katkısını vurgulamaktadır.**
- Uzmanlardan gelen sonuçlara göre kriter grupları önem ağırlıklarına göre bir yapıyı eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait olarak tanımlayan dört kriter grubunun birbirilerine göre önem ağırlıkları hesaplandığında, **görelî önem ağırlığı en yüksek olan kriter grubunun A-ÇEVRE-DOĞA İLİŞKİSİ’ kriter grubu** olduğu tespit edilmiştir. Sırasıyla ikinci sırada önem ağırlığına sahip olan kriter grubunun ‘D-ÖLÇEK’, üçüncü sırada önem ağırlığına sahip olan kriter grubunun ‘B-BİÇİM’ ve son sırada uzmanlar tarafından en az önem ağırlığına sahip olan kriter grubunun ‘C-MALZEME’ olduğu tespit edilmiştir. Kriterler ve Kriter grubu sonuçlarına göre; yapının rejyonalist olarak adlandırılabilmesi için kesinlikle inşa edildiği çevre ve doğaya uygun olması ve çevredeki yapılarla ve insanla ölçekli olması yerellik ve yer’e ait olma göstergesidir. Bu sonuçlara göre **Hipotez 4:** “Bir yapıya “eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait” denilebilmesi ortaya konulan dört ilke grubundan (çevre-doğa, biçim, malzeme, ölçek), uzmanlar tarafından öncelik sırasına göre en önemli bulunan ilke grubun ‘çevre-doğa’ ilke grubu ikinci sırada ‘ölçek’ ilke grubu olacağıdır.” doğrulanmıştır.
- A- Çevre-Doğa grubundaki beş kriter önem sırasına göre karşılaştırılmış ve bu gruptaki kriterler içersinde bir yapıyı o yer’e (bölgeye) ait olarak tanımlamada **en önemli kriterin ‘arazinin topoğrafik yapısına uyum-A1’ kriteri olduğu,**

- B- Biçim grubundaki dört kriter önem sırasına göre karşılaştırılmış ve bu gruptaki kriterler içersinde bir yapıyı o yer’e (bölgeye) ait olarak tanımlamada **en önemli kriterin ‘yerel mimari elemanların kullanımı-B1’ kriteri olduğu,**
- C- Malzeme grubundaki iki kriter önem sırasına göre karşılaştırılmış ve bu gruptaki kriterler içersinde bir yapıyı o yer’e (bölgeye) ait olarak tanımlamada **en önemli kriterin ‘yerel malzemenin kullanımı-C1’ kriteri olduğu,**
- D- Ölçek grubundaki iki kriter önem sırasına göre karşılaştırılmış ve bu gruptaki kriterler içersinde bir yapıyı o yer’e (bölgeye) ait olarak tanımlamada **en önemli kriterin ‘yapının çevredeki yapıların ölçeğine uyumu-D2’ kriteri olduğu,** tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda çalışmanın başında ortaya konulan **Hipotez 5:** “Dört grubun altındaki ilkelerin önem sıralaması yapıldığında; A-Çevre-doğa grubundaki görelî önem ağırlığı en yüksek ilkenin ‘arazinin topoğrafik yapısına uyum’ ilkesi olacağı, B-Biçim grubundaki, görelî önem ağırlığı en yüksek ilkenin ‘yerel mimari elemanların kullanımı’ ilkesi olacağı, C-Malzeme grubundaki, görelî önem ağırlığı en yüksek ilkenin ‘yerel malzeme kullanımı’ ilkesi olacağı, D- Ölçek grubundaki, görelî önem ağırlığı en yüksek ilkenin ‘yapının çevredeki yapıların ölçeğine uyumu’ ilkesi olacağıdır.” doğrulanmıştır.
- Kenneth Frampton maddelerinde yer almayan çalışma kapsamında ortaya konulan dört kriter içersinden bir yapıyı o yer’e (bölgeye) ait olarak tanımlamada uzmanlar tarafından **en önemli bulunan kriterin ‘Yapının çevredeki yapıların ölçeğine uyumu’** kriteri olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç doğrultusunda çalışmada ortaya atılan **Hipotez 6:** “Çalışma kapsamında ortaya konulan Frampton on maddesinde yer almayan yeni ilkelerden, uzmanlara göre en önemli kriterin ‘Yapının çevredeki yapıların ölçeğine uyumu’ ilkesi olacağıdır.” doğrulanmıştır.

Alan çalışması sonucunda elde edilen verilerle, başlangıçtaki belirlenen hedeflere ulaşıldığı, ortaya konulan hipotezlerin doğrulandığı tespit edilmiştir. Yer odaklı Eleştirel Bölgeselci tasarım konusunda mimarlara ipuçları veren ve yeni araştırma alanlarını da ortaya koyması bakımından tez çalışması beklenen hedeflere ulaşmıştır.

Sonuç olarak; Mimarlık, yeryüzünde, ‘yer’ den başladığı ve o ‘yer’de olduğu zaman, anlamlı hale gelir. Mimarlıkta yer duygusunun yok olması, mekanların soyut birer kılıf haline gelmesine karşın, aslında mimarlığın geçmişten beri özünde sahip olduğu potansiyelin nasıl açığa çıkabileceği bu çalışmada ‘yer’ kavramı eleştirel

bölgeselcilik yaklaşımıyla sorgulanmış, yer’e özgü fiziksel kriterler açığa çıkarılmış ve bu kriterlerin geçerliliği ve öncelik sıralaması uzmanlar aracılığıyla test etmiştir. Gelecek mimari tasarımlarda mimarların bu kriterler ışığında mimari ürün vermesi ümit edilmektedir. Çünkü ancak yerlerin özellikleri, kendine has karakterleri mimarlık ile açığa çıktığında insan yer ile gerçekten iletişime geçer ve hem ‘yer’i, hem de ‘kendisini’ anlamlandırır. Yerin kimliğinin ne olduğunu anlamak için de, yerin sahip olduğu özellikler tanımlanmalı, mimari tasarım sürecine eklenmelidir. Bir taraftan o yer’e ait arazinin biçimi, çevresindeki dokuya ait görsel veriler, topoğrafik özellikler, bitki örtüsü vb. her türlü fiziksel veri toplanmalı, diğer taraftan bu veriler, o yer’in toplumsal, sosyal, tarihi donanımıyla harmanlanmalıdır.

Elde edilen veriler öngörülen hedeflere ulaşmada tasarımcı için yol gösterici bir rehber niteliği taşımaktadır. Çalışma kapsamında geliştirilen eleştirel bölgesel tasarım kriterlerinin mimari tasarım sürecinde aktif bir şekilde kullanılmasıyla elde edilen mimari tasarımlar yapay donanımlara ihtiyaç duymaksızın bulunduğu çevre ile bütünleşerek gerçeklik duygusu yaratacaktır. Çünkü mimari tasarım, ancak çevresini saran, mikro ölçekten makro ölçeğe kadar sosyal, kültürel, fiziksel ve teknolojik olarak ontolojik bütünlüğü sağlayıp ‘yer’le ilişkisini başarılı kurduğu ölçüde yaşamaktadır.

4.2 Öneriler

Mimari tasarımda bir yapıyı “eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait” olarak adlandırmak için gerekli evrensel tasarım kriterleri belirlemek ve bu kriterlerin öncelik sıralamasını yapmak amacıyla yaptığımız ve yukarıdaki ifade edilen genellemelerle sonuçlandırdığımız çalışma, şu önerileri geliştirmemizi sağlamıştır:

1. Bu tez çalışması ile yerin özünü ve ruhunu anlamaya yönelik bir yöntemle eleştirel rejyonalist-o yer’e (bölgeye) ait tasarım kriterleri saptanmaya çalışılmıştır. Gelecek çalışmalar bu kriterlere, yeni kriterler ekleyebilir. Bu konuda çalışmaların devam etmesi gerekmektedir. Bu tez çalışmasının başka çalışmaların doğmasını tetiklemesi ümit edilmektedir.

2. Çalışma kapsamında geliştirilen kriterlerin uygulanabilmesini sağlayacak yeni yöntemlere ihtiyaç vardır. Ayrıca çalışma kapsamında tespit edilen kriterlerle yer’e özgü bir tasarım model önerisi kurgulanabilir. Bu konudaki araştırmalar desteklenmelidir.

3. Akademik ortamlarda konunun daha da geliştirilmesine yönelik tartışma ortamları yaratılmalıdır.

4. Yer'e özgü tasarım anlayışının gelişmesi için mimari üretimin paydaşı olan meslek odaları, yerel yönetimlerle ortak çalışmalar yapılmalı, konu hakkında farkındalıkları artırılarak, planlamada yeni arayışlar sağlanmalıdır.

5. Yer olgusunun mimari tasarımda öneminden hareketle mimari projelere nasıl girebileceği konusunun anlatılması ve yaygınlaştırılması noktasında meslek adamlarına ulaşmak adına odalar ve yerel yönetimler tarafından bir takım programlar, seminerler düzenlenmelidir.

6. Gelecek tasarımlarda mimarlar, belirlenen kriterlerin ışığında yerin ruhunu dikkate alarak, insanın varoluşunu etkileyecek olan yer yapma eylemini gerçekleştirmelidir. Çünkü tasarlanan bir mekan veya yaratılan bir yer, sadece içinde yaşayacaklara veya o kenttekilere karşı değil, evrene karşı bir sorumluluk taşımaktadır.

7. Yer kavramının öneminin anlaşılması ve yer yapma sürecinde uygun bir şekilde kullanılması konusundaki bilinçlenme, mimarlık eğitimi sırasında gerçekleştirilmelidir. Bu eğitim sırasında, yerin kavramsal olarak anlaşılmasını sağlanmalı ve insan için önemi anlatılmalıdır. Ayrıca stüdyo çalışmalarında çalışma kapsamında belirlenen kriterler ışığında öğrenci projeleri yaptırılarak bu kriterlerin geçerliliği test edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Abel, C., 1997, Architecture and Identity : Responses to Cultural and Technological Change, *Architectural Press*, Oxford, United Kingdom, p.
- Allen, B. L., 2007, On Performative Regionalism, In: Architectural regionalism: collected writings on place, identity, modernity, and tradition, Eds: Canizaro, V. B., *New York: Princeton Architectural Press*, p. 421-426.
- Ando, T., 1998, Genius loci, In: Any Seçmeler, Eds: Pamir, H., *Ankara: Mimarlar Derneği 1927*, p.
- Anonim, 2017, Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a3ea161986276.71877836 [Ziyaret Tarihi: 10 Mayıs 2017]
- Assmann, J., 2001, Kültürel bellek, *Ayrıntı Yayınları*, p.
- Augé, M., 1995, Çağdaş dünyaların antropolojisi, *Kesit yayıncılık*, p.
- Aydınlı, S., 2003, Mimarlığı Anlama, Kaynağa Ulaşma ve Özü Yakalama, *Tol Dergisi*, 3, 54-60.
- Bahadır, E., 2014, Mekan Tasarımlarında Kimlik Oluşum Süreçleri ve Yersizleşme Kavramının İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü*, Ankara.
- Balamir, A. ve Asatekin, G., 1991, Ulusal Kimlik Sorusu Üzerine Karşıt Düşünceler ve Konut Mimarisi, *ODTÜ MFD*, 11 (1-2), 73-87.
- Barker, R. G., 1968, Ecological psychology: Concepts and methods for studying the environment of human behavior, *Stanford University Press*, p.
- Başkaya, Z. ve Akar, C., 2005, Üretim alternatifi seçiminde analitik hiyerarşi süreci: tekstil işletmesi örneği, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 275-276.
- Baudrillard, J., 1981, Simulacres et simulation (Simülakrlar ve Simülasyon), *Paris*, p.
- Baudrillard, J., 1991, Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu, p.
- Berman, M., 1994, Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, *İstanbul*, İletişim yayıncılık, p.
- Binark, M., 2001, Kadının Sesi Radyo Programı ve Kimliği Konumlandırma Stratejisi, *Toplumbilim dergisi* (14).
- Bozdoğan, S., 2002, Modernizm and Nation Building Turkish Architectural Culture in the Early Republic (Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür), *Metis Yayıncılık*, p.

- Canizaro, V. B., 2007, Introduction, In: Architectural Regionalism: Collected Writings on Place, Identity, Modernity, and Tradition, Eds: Canizaro, V. B., New York: Princeton Architectural Press, p. 17-33.
- Castro, R., 1988, Architecture and Defamiliarization, <http://www.arch.mcgill.ca/prof/castro/serlio/defam.htm>, [Ziyaret Tarihi: Mart, 2016].
- Cengiz, M., 2007, Türkiye'deki mevcut koşulların bulanık analitik ağ süreciyle değerlendirilerek uygun tersane yeri seçimi, *Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Chandran, B., Golden, B. ve Wasil, E., 2005, Linear programming models for estimating weights in the analytic hierarchy process, *Computers & Operations Research*, 32 (9), 2235-2254.
- Cheong, C. W., Jie, L. H., Meng, M. C. ve Lan, A. L. H., 2008, Design and Development of Decision Making System Using Fuzzy Analytic Hierarchy Process, *American Journal of Applied Sciences*, 5 (7), 783-787.
- Cighi, C. I., 2008, Senses of Place, *University of Massachusetts, Massachusetts, United States*.
- Corbusier, L., 1952, Towards A New Architecture, *London: The Architectural Press*, p. 7-126.
- Corbusier, L., 1999, Bir Mimarlığa Doğru, *Yapı kredi Yayınları*, p.
- Cresswell, T., 2004, Place: a short introduction, *Blackwell Publishing, Oxford, United Kingdom*, p.
- Creswell, J. W., 2003, Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (ed.) SAGE Publications, Incorporated.
- Deniz, Ö. Ş., 1999, Çok katlı konut tasarımında, kullanıcıların esneklik taleplerini karşılayacak yapı elemanlarının seçimine yönelik bir karar verme yaklaşımı.
- Deviren, A. S., 2001, Mimaride Yer: Yapının Arazi İle İlişkisinin Kavramsallaştırılması (1980-2000), *Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*.
- Dostoğlu, N., 1995, Modern Sonrası Mimarlık Anlayışları, *Mimarlık Dergisi*, 263, 47.
- Durmuş, S., 2009, Sürdürülebilirlik Bağlamında Mimarlıkta Anlam ve Kimlik, 21. *Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi, Bursa*.
- Fathy, H., 1988, Khan El Khalili Between Fatamid Cairo and the Cairo of 21 st and 22 nd Century, In: Hassan Fathy (Architectural Monographs No 13), Eds: Steele, J., *St. Martin's Press*, p. 125-136.
- Fathy, H., 1990, Hasan Fethi Konuşuyor., *Arredamento Dekorasyon Dergisi* (19), 89-91.

- Featherstone, M., 1996, Postmodernizm ve Tuketim Kulturu, Ayrıntı Yayinlari, p.
- Frampton, K., 1983a, Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance, In: The Anti-Aesthetic: Essays on Postmodern Culture, Eds: Foster, H., Bay Press: Post Townsend, Washington, p. 16-30.
- Frampton, K., 1983b, Prospects for a Critical Regionalism, *Perspecta*, 20, 147-162.
- Frampton, K., 1987, Ten points on an architecture of regionalism: a provisional polemic, *Architectural Regionalism: Collected Writings on Place, Identity, Modernity and Tradition*, 374-385.
- Frampton, K., 1992, Critical regionalism: Modern architecture and cultural identity, *Modern architecture: A critical history*, 314-327.
- Frampton, K., 1996, Prospects for a Critical Regionalism, In: Theorizing A New Agenda For Architecture: An Anthology of Architectural Theory 1965–1995, Eds: Nesbitt, K., Princeton Architectural Press, p. 468-481.
- Gass, S. I. ve Rapcsák, T., 2004, Singular value decomposition in AHP, *European journal of operational research*, 154 (3), 573-584.
- Giddens, A., 1994, Modernliğin Sonuçları, *Ayrıntı yayıncılık*, p.
- Gump, P. V., 1971, The behavior setting: A promising unit for environmental designers, *Landscape Architecture*, 61 (2), 130-134.
- Güngör, B., 2004, Dünya Ekonomisinde Globalleşme ve Bölgeselleşme Eğilimleri, *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6 (2), 17-28.
- Gür, Ş. Ö., 1996, Mekan örgütlenmesi, Gür Yayıncılık, p.
- Gür, Ş. Ö. ve Cordan, Ö., 1999, Kimlik ve Farklılık Arasındaki Paradoksal İlişki içinde, Mimar–Anlam–Beğeni Kavramları, *Mimar–Anlam–Beğeni*, YEM Yayın, İstanbul.
- Gür, Ş. Ö., 2007, Mimarlıkta Taklit: Eski Türkü-Yeni Aranjman, *Mimarlık Dergisi* (333), 37-40.
- Güvenç, B., 1994, Türk Kimliği, *Kültür Bakanlığı Yayınları*.
- Güzer, C. A., 2009, Bir planlama anlayışı olarak kentsel dönüşüm, *Tol Dergisi* (7), 15-17.
- Harvey, D., 1993, From space to place and back again: Reflections on the condition of postmodernity, In: Mapping the futures local cultures and global change, Eds: Bird, J., Curtis, B., Putnam, T., Robertson, G. ve Tickner, L., Routledge, p.
- Harvey, D., 1997, Postmodernliğin Durumu, *Metis yayıncılık*, p.
- Hasol, D., 1998, Ansiklopedik mimarlık sözlüğü (7. bs.), İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yapı Endüstri Merkezi.
- Hasol, D., 2002, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, YEM yayıncılık, p.

- Heidegger, M., 1951, *Bauen Wohnen Denken* (Building, Dwelling, Thinking), p.
- Heidegger, M., 1971, Building dwelling thinking, *Poetry, language, thought*, 154.
- Heidegger, M., 1996, *Being and time: A translation of Sein und Zeit*, SUNY press, p.
- Holl, S., 1991, *Anchoring*, Princeton Architectural Press, p.
- Ittelson, W. H., Proshansky, H. M., Rivlin, L. G. ve Winkel, G. H., 1974, *An introduction to environmental psychology*, Holt, Rinehart & Winston, p.
- Jencks, C., 1975, The rise of Post-Modern architecture, *Architectural Association Quarterly*, 7 (4), 3-14.
- Jencks, C., 2000, *The Language of Post-Modern Architecture*, Rizzoli Publications, p.
- Keçek, G. ve Yıldırım, E., 2010, Kurumsal kaynak planlama (ERP) sisteminin analitik hiyerarşi süreci (AHP) ile seçimi: otomotiv sektöründe bir uygulama, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (1).
- Koçyiğit, R. G., 2007, Mimarlıkta Yersizleşme ve Yerin Yeniden Üretimi, *MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü*.
- Koffka, K., 1922, Perception: an introduction to the Gestalt-Theorie, *Psychological Bulletin*, 19 (10), 531.
- Kortan, E., 1991, Modern ve Post Modern Mimarlığa Eleştirisel Bir Bakış, *Yapı Dergisi* (111).
- Lefaivre, L., 2003, Critical regionalism: architecture and identity in a globalized world, *Prestel Press*, p. 35-39.
- Lewin, K., 1935, *A dynamic theory of personality: Selected papers* (DK Adams & KE Zener, Trans.), New York: McGraw.
- Lin, N., 2010, Sosyal Sermaye Network Kuramının İnşası, çev. Adem Öğüüt & Cihat Erbil), içinde. *Sosyal Sermaye Kuram-Uygulama-Eleştiri*, 171-215.
- McLeod, M., 1989, Architecture and politics in the Reagan era: From postmodernism to deconstructivism, *Assemblage* (8), 23-59.
- Mikhailov, L., 2000, A fuzzy programming method for deriving priorities in the analytic hierarchy process, *Journal of the Operational Research Society*, 51 (3), 341-349.
- Moneo, R., 1998, Anyway'in kayıtsızlığı, In: Any Seçmeler, Eds: Pamir, H., Ankara: Mimarlar Derneği 1927, p.
- Nesbitt, K., 1996, *Theorizing a New Agenda for Architecture:: An Anthology of Architectural Theory 1965-1995*, Princeton Architectural Press, p.
- Norberg-Schulz, C., 1971, *Existence, space & architecture*, New York: Praeger, p.

- Norberg-Schulz, C., 1980, Genius loci, p.
- Norberg-Schulz, C., 1983, Heidegger's thinking on architecture, *Perspecta*, 20, 61-68.
- Orhon, T. ve Yırtıcı, H., 1995, Postmodernizm, Gelenek ve Olumlamanın Kolaycılığı, *Arredamento Dekorasyon Dergisi* (70), 132-134.
- Özcan, B., 2001, Türk Mimarisinde Postmodern Dönemde Tarihselci Ve Yöreselci Bakış, *Fen Bilimleri Enstitüsü, İ.T.Ü.*
- Özgen, S., 2003, Ege Adaları'nda Mimari Kimliğin Yeri, *Yapı Dergisi* (260), 69-73.
- Özkan, S., 1985, Introduction-Regionalism within Modernism, *Regionalism in Architecture. Singapore: Concept Media/The Aga Khan Award for Architecture.*
- Pallasmaa, J., 2011, Tenin gözleri (çev. AU Kılıç), *İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.(Orjinal yayın 2005).*
- Perin, C., 1970, With man in mind, *Cambridge, Massachusetts: The.*
- Popper, K., 2005, The logic of scientific discovery, Routledge, p.
- Relph, E., 1993, Modernity and the reclamation of place, *Dwelling, seeing, and designing: Toward a phenomenological ecology*, 2.
- Richards, J. M., 1985, In The International Context, Hassan Fathy, In: A Mimar Book in the Series Architects in the Thirld World, Eds, *Concept Media Pte Ltd: London*, p. 10-13.
- Ricoeur, P., 1965, Universal civilization and national cultures, *History and Truth*, 271, 284.
- Russell, B., 1979, The Vernacular, The Industrialised Vernacular and Other Convenient Myths, *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 5 (1), 101-107.
- Saaty, T., 1980, The analysis hierarchy process, McGraw-Hill Company, New York.
- Saaty, T., 2005, The analytic hierarchy and analytic network processes for the measurement of intangible criteria and for decision-making, *Multiple criteria decision analysis: state of the art surveys*, 345-405.
- Saaty, T. L., 1994a, Fundamentals of decision making and priority theory with the analytic hierarchy process, Vol. VI, *Universitas Pittsburgh. USA.*
- Saaty, T. L., 1994b, How to make a decision: the analytic hierarchy process, *Interfaces*, 24 (6), 19-43.
- Saaty, T. L., 1999, Basic theory of the analytic hierarchy process: how to make a decision, *Rev. R. Acad. Cienc. Exact. Fis. Nat.(Esp)*, 93 (4), 395-423.
- Saaty, T. L., 2003, Decision-making with the AHP: Why is the principal eigenvector necessary, *European journal of operational research*, 145 (1), 85-91.

- Saaty, T. L. ve Vargas, L. G., 2012, Models, Methods, Concepts & Applications of the Analytic Hierarchy Process, Springer Science & Business Media, p.
- Scott, F., 1999, Underneath Aesthetics and Utility: The Untransposable Fetish of Bernard Rudofsky, *Assemblage* (38), 59-89.
- Seamon, D., 2003, Fenomenoloji, Yer, Çevre ve Mimarlık Literatürünün Değerlendirilmesi, *Tol Dergisi*, 3, 36-53.
- Skibniewski, M. J. ve Chao, L.-C., 1992, Evaluation of advanced construction technology with AHP method, *Journal of Construction Engineering and Management*, 118 (3), 577-593.
- Taha, H. A., 2002, Yöneylem araştırması-6. basımdan çeviri, *Literatür Yayıncılık, İstanbul*.
- Timor, M., 2011, Analytic Hierarchy Process, *Analitik Hiyerarşi Prosesi”) İstanbul, Türkmen Kitabevi*, 102.
- Topçu, Y. İ., 1999, Çok ölçütlü sorun çözümüne yönelik bir bütünleşik karar destek modeli, *Fen Bilimleri Enstitüsü*.
- Tuan, Y.-F., 1977, Space and place: The perspective of experience, U of Minnesota Press, p.
- Tzonis, A. ve Lefaivre, L., 1985, The Grid and the Pathway: An Introduction to the Work of Dimitris and Suzana Antonakakis in the Context of Greek Architectural Culture In: Frampton, K ed, *Atelier 66: The Architecture of Dimitris and Suzana Antonakakis*.
- Tzonis, A. ve Lefaivre, L., 1996, Why Critical Regionalism Today?, In: Theorizing a New Agenda for Architecture:: An Anthology of Architectural Theory 1965-1995, Eds: Nesbitt, K.: Princeton Architectural Press, p.
- Tzonis, A., 2003, Introducing an Architecture of the Present: Critical Regionalism and the Design of Identity, *Critical Regionalism: Architecture and Identity in a Changing World*, 10-21.
- Uzun, S., Uzun, E., Yolsal, Ü. H. ve Güçlü, A. B., 2002, Felsefe sözlüğü, Bilim ve Sanat, p.
- Van Nes, A., 2008, The Heaven, the Earth and the Optic Array: Norberg-Schulz’s Place Phenomenology and its Degree of Operationability, *Footprint*, 3 2008.
- Venturi, R., 1977, Complexity and contradiction in architecture, *New York, The museum of modern art*, p.
- Yücel, A., 1989, Farklı Mimarlıklar, *Mimarlık Dergisi* (234).
- Zeka, N., 1990, Postmodernizm, p.

Zikmund, G. W., 2000, Business research methods. Oklahoma state university the Drydenpress, Harcourt college publishers.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Emine YILDIZ KUYRUKÇU
Uyruğu : T.C.
Doğum Yeri ve Tarihi : Konya - 21.07.1985
Telefon : 05304595249
Faks :
e-mail : mimar-emine@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Adı, İlçe, İl	Bitirme Yılı
Lise	: Meram Anadolu Lisesi, Meram/KONYA	2003
Üniversite	: Selçuk Üniversitesi Mimarlık Bölümü	2008
Yüksek Lisans	: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enst.	2011
Doktora	: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enst.	

UZMANLIK ALANI: Dışa Kapalı Konut Yerleşimleri, Kullanım Sonrası Değerlendirme, Mimarlıkta Yer, Mimari Tasarımda Yersizlik, Yerin Ruhu, Eleştirel Bölgeselcilik

YABANCI DİLLER: İngilizce

BELİRTMEK İSTEĞİNİZ DİĞER ÖZELLİKLER

YAYINLAR

Yıldız Kuyrukçu E., Ulusoy M., 2012, “Yeni Bir Sosyo-Mekansal Dönüşüm Formu Olan Dışa Kapalı Yerleşmeler, Konya Örneği” 24. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi, Kongre Bildiri Kitabı, s. 203-212, Bursa (Yüksek Lisans tezinden yapılmıştır).

Yıldız Kuyrukçu E., Alkan A., 2017, “Determination of Place-Specific Design Criteria in the Context of Kenneth Frampton’s Principles”, 2nd International Congress on Engineering Architecture and Design, Conference Proceedings, p. 567-568, Kocaeli (Doktora tezinden yapılmıştır).